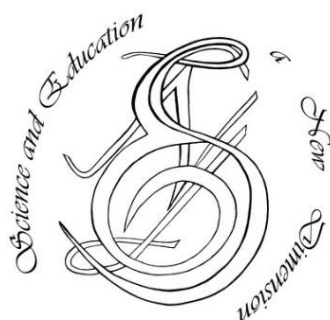

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

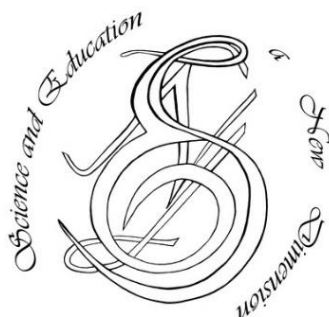
p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

III(33), Issue 66, 2015

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Pedagogy and Psychology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

INDEX COPERNICUS:	ICV 2014: 70.95
INNO SPACE SCIENTIFIC JOURNAL IMPACT FACTOR:	2013: 2.642 ; 2014: 4,685
ISI (INTERNATIONAL SCIENTIFIC INDEXING) IMPACT FACTOR:	2013: 0.465 ; 2014: 1.215
DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING	
ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY	
UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK	
SCRIBD	
ACADEMIA.EDU	
GOOGLE SCHOLAR	

CONTENT

PEDAGOGY	6
Perspective analysis of preschool specialists training peculiarities in France <i>N.I. Melnyk</i>	6
The prospects of developing art teaching in higher school <i>T.V. Panyok</i>	10
The use of the case-technologies in teaching Maritime English in a competency-based approach <i>V. Smelikova</i>	16
Cross-Cultural Communicative Competence in the Language Teaching of Future Translators <i>M. Vozna</i>	20
Організаційно-педагогічні умови здійснення посередництва (медіації) однолітків у шкільному середовищі <i>Н.М. Білик</i>	23
Застосування активних методів у навчанні професійно орієнтованого англomовного письма за інтегративним підходом <i>О.Ю. Гальченко</i>	27
Методичні рекомендації для підвищення рівня сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху в процесі розвитку фізичних якостей <i>Д.Л. Нечипоренко, І.О. Дудник, Л.А. Нечипоренко</i>	31
Робота з заголовками газетного тексту під час викладання української мови іноземцям <i>С.В. Лазаренко</i>	35
Принципи краєзнавства в педагогічних поглядах Никанора Онацького <i>А.М. Никифоров</i>	39
Формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки <i>Н.І. Опанасенко</i>	43
Використання словників як ефективного засобу навчання майбутніх документознавців української професійної лексики <i>О.М. Решетілова</i>	47
Педагогические условия формирования нравственных ценностей будущих социальных работников в процессе волонтерской деятельности <i>Д.В. Сай</i>	51
Науковий дискурс в історію вищої освіти Франції (на базі Імператорського університету) <i>С.В. Стискун, О.В. Плахотнік</i>	58
Застосування різноманітних методів навчання при факультативному вивченні хірургічних дисциплін <i>Т.В. Форманчук</i>	60
PSYCHOLOGY	63
Religion and religiosity in analytical psychology <i>N.M. Bulatevich</i>	63
Compositional method of person research <i>Yu. I. Madinova</i>	67
Теоретична модель формування деонтологічної культури майбутніх медиків засобами іноземної мови <i>І.П. Камінська</i>	71
Аналіз вивчення деформованої соціалізації як мотиву девіантної поведінки в умовах включення особистості до простору субкультури <i>В.Р. Павелків</i>	75
Творческое мышление в структуре хореографических способностей <i>Е.А. Русанова</i>	80
Чинники професійного вибору в структурі стратегій життєвих виборів працівників органів внутрішніх справ <i>І.А. Сербін-Жердецька</i>	85

PEDAGOGY

Perspective analysis of preschool specialists training peculiarities in France

N.I. Melnyk*

Pedagogical Institute, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: n.melnyk@kubg.edu.ua

Paper received 02.11.15; Revised 06.11.15; Accepted for publication 12.11.15.

Abstract: The analysis of preschool teachers' professional training in France in the context of different aspects is presented in the article. Peculiarities of preschool specialists' professional education are characterised by the author. Characteristics of preschool specialists training and peculiarities of qualification in France allowed to determine main directions of educational policy in the field of preschool teachers training. These include: providing basic education workers in the sector, especially the public sector; ensuring level education according to the Bologna Convention; provide continuing professional development experts involved in educational activities in pre-schools; ensuring the implementation of common European training concept based on competence approach. Some historical events, which influenced on the professional pedagogical education system in France are pointed out, they are: trends in the content transformation into new European conception of teacher education and related reforms in 1989; integration into the European educational space, cooperation with European organizations and joining in education programs of west European countries; realization of generally accepted European concept of "lifelong learning". The perspective of further improvement of preschool teachers' professional training in France and the positive aspects for adaptation into Ukrainian system of preschool teachers' education are distinguished: increasing the emphasis on early childhood in pre-service and in-service training; training for inspectors assigned to primary schools should be enhanced with an early childhood module; focus professional development on meeting gaps in initial training—in particular, a focus on the two-year-olds, children with special educational needs and disabilities, outreach to families, and intercultural issues; to examine the possible mismatch between the numbers of students allowed to enter training programmes and the staffing needs of the field; in order for ECEC to be attractive to potential candidates, it must be viewed as a viable profession, with opportunities for salary and career advancement.

Keywords: professional training, preschool teachers, the system of pedagogical education, perspective of adaptation

The development and reformation of educational sector in Ukraine are characterized by the considerable influence of international integration, globalization and expansion of scientific and practical communication between participants of educational systems all over the world. In particular this applies to professional teaching sector, especially to preschool teachers, who ensure the full and harmonious development of preschool children. That's why the problem of professional training of teachers in the context of integration of national education in the European educational space, the search for mechanisms of adaptation of national teacher education generally accepted in the world demands training of teachers of different educational links clearly is urgent.

Special note is preschool teachers training, that requires not just reform and improvement, but also reformatting it like a European concept. All aspects of the reformatting training educators in Ukraine require careful study and generalization of international experience in solving this issue, namely mechanisms of building strategy development, improvement and search for further prospects of the industry development.

Analyzing preschool teachers' professional training it's important to mention that the problem of European teacher education is net new to Ukrainian scientific investigation. It has been the subject of research N. Abashkina, T. Vakulenko, V. Hamanyuk, N. Kozak (training and further training of teachers, teaching the basics of teacher training in Germany), J. Kishchenko, A. Leontiev, A. Parinova, A. Romanenko, N. Yatsyshyn (modern teacher education reforming, pedagogical skills formation of teachers in the UK), N. Lavrychenko, N. Leshchenko, L. Puhovskoyu, T. Sukhomlinska, I. Taranenko carried out studies that analyzed some aspects of training and of teachers in European countries. But these works were devoted to general teachers'

education, the problem of preschool teachers education was not the subject of separate scientific study.

The mentioned above proves that the problem of preschool teachers training in Europe can be widely and complexly analyzed, as to regional, national characteristics and traditions of education. That's why in this article the interest of this article will concern a part of the problem that is the preschool teachers' professional training in France, which is the **purpose** of the article.

France has an extensive system of early learning: nursery (crèche) or children's centers (childcare centres) for children from 0 to 3, administered social sector and "mother schools" for 2-5-year-olds to be that subordinate and controlled by state departments of education. Children enter primary school at the age of 6 years. "Parent School" was a structural part of the national education system of France from 1881. In 1975 and 1989 visits to preschool children 3-4 and 5-age, under the law was mandatory. In 2004-2005, all children aged 3-4 and 5 years and 26.1 percent of 2-year-olds were enrolled in such institutions. At present free public preschools visited by 80 percent of preschool children [1].

In 1989 the French government decided to merge the preschool and primary education, as a result the system covered children from 2 to 11 years and was divided into three-year training cycle: pre-school, basic or basic and development cycle. Under the new system 5-year-old children who graduate study in the "mother schools" last year combined education with the first two years of primary school, according to a new division it was already a basic cycle of general studying [2]. Modern system of preschool education in France can be shortly characterised in the Table 1.

An asset of ECEC in France, especially for infants and toddlers, is that there are a variety of professionals work-

ing side by side in the different services. In addition to the range of early childhood professionals (puéricultrices, auxiliaires de puériculture, éducateurs de jeunes enfants), there are doctors, psychologists, and other specialists affiliated with these settings. This diversity of professional backgrounds and areas of expertise can provide a rich set of skills and competences with which to support children's early development, health, and learning. However, several interviewees noted that the professional training tracks are rather rigid, meaning that it is difficult or im-

possible to transition from one role to another even with additional training. The lack of an integrated training and career lattice can provide barriers to improving the overall professionalisation of the early childhood workforce. There also is some concern that these professions have not adapted to the changing realities of families in France (e.g., unemployment, single-parenthood, poverty, disabilities and illness) and that the current training course do not emphasise the teamwork necessary to work in interdisciplinary staffing patterns [1; 4].

Table 1. Characteristics of the main forms of ECEC

	GROUP ECEC ARRANGEMENTS		INDIVIDUAL ECEC ARRANGEMENTS	
Type	Crèche	École maternelles	Assistances maternelle	Garde à domicile
% children enrolled under age 3 to 6 years	220 000 (10 %) Marginal	255 000 (34,7% of two-year-olds) 2 360 000 (almost 100%)	- 415 000 (20%) - 240 000	- 31 000 (1,5%) - 49 000
Supervision	Licensing and supervision by the département (child and maternal health – PMI)	Inspecteur de l'Éducation Nationale (IEN)	Licensing and supervision by the département (PMI service)	None
Regulations	Décret of 1/8/2000 and arrêté of 26/12 Education and social project, maximum capacity, facility requirements, role of parents, adult-child ratio group size, staff qualifications, affiliation with a doctor	Code de l'éducation Décret of 6 September 1990 regarding the organisation and operations of the écoles maternelles and elementary schools. Arrêtés of 25 January 2002: schedule et curriculum for primary education (Official Bulletin for Education BOEN of 14 February 2002).	Loi of 17/7/1992 and décrets of 1992 Licensing for 1 to 3 children for a period of 5 years; provider must be healthy, capable of assuring the child's well-being, safety of home	No regulation
Staff qualifications	Director : puéricultrice or éducatrice de jeunes enfants (bac + 4 or 3 yrs) Staff who work with children (auxiliaire de puériculture : brevet + 1 yr of training)	Recruitment by public exam Instituteur (bac + 2 yrs) Professeur des écoles : licence (3 yr college degree) + professional training at an IUFM 36 weeks of professional development over the teacher's career	60 hours of training within 5 years of receiving a license	No required training; possibility for voluntary training (with the agreement of employer)
Employer	Communes : 70 % Non-profit assoc. : 28 %	State (national gov't)	Parents	Parents
Global cost	# 2 billion euros (including haltes-garderies)	4 040 euros	1,7 billion euros (including 3-6 year olds)	€135 billion €, including 3-6 year olds)
Unit cost per child per year	12 700 euros		6 600 euros	17 200 euros
Cost sharing (financing)	CNAF, Communes Families	Staff : State Facilities and maintenance: communes	CNAF Families	CNAF Families
Methods of financing	Prestation de service CNAF Subsidies from communes	State Communes	AFEAMA allowance	AGED allowance
Finara	12 % of monthly income	N/A	Cost – AFEAMA At least 222 euros/month	Cost – AGED 750 euros/month

Source: French Background Report, 2003

According to the development of preschool education there has been a change in the state strategy for preschool specialists training. Describing the system of teachers training in France it is important to note that it is closely linked with the general system of education. This is due primarily to the reforms of 1980-80's, which took place in the European teacher education systems were associated with a new concept of teacher education. There was a need to address discrepancies between the high demands of contemporary society to the teacher and his insufficient training, the need to update the content of higher pedagogical education to the requirements [3].

In France, the reform of education was marked by the implementation of the Law "On Education" dated by the 10-th of July 1989, under which only one educational institution of higher education was established - Institute of University teachers training (*instituts universitaires de formation des maîtres* - IUFM). With the establishing of IUFM such institutions as State Normal School where primary school teachers could get education (ENI), regional educational centers (CPR), which prepared teachers for secondary schools, normal schools of teachers'

professional training (ENNA), centers for training teachers of technical education (CFPT) were eliminated. These transformations in teachers' professional training in France enabled education of maternal and primary schools, colleges, secondary schools, technical and vocational schools for teachers in the walls of one institution of higher education for teaching professions – IUFM.

Before 1991-92 preschool teachers training, who worked in the "mothers' schools", was implemented by individual programs that differed from those of primary school teachers training. After receiving a high school diploma, students who were going to get a profession of preschool teacher, were enrolled in 2-year training courses of general professionally oriented colleges. After successful completion of these colleges graduates were allowed to work only in the area of preschool education.

With the adoption of the new system in the 1991-92 preschool and primary education, vocational preschool and primary education specialists training has become integrated. The reform of preschool and primary education implied that training of pre-school and primary school teachers had to take place primarily at universities within three years of

studding and further professional training for 2 years. At present no matter where a future teacher is going to get a job work, at the "mothers' schools" or at elementary schools, professional education totally lasts for 5 years of pedagogical universities, which is a prerequisite and accepted as a norm in Europe [4., c. 22-24].

Higher teacher education in France comprises two independent, but at the same time interrelated levels of future teachers training in universities and institutes of university type. In order to enter these institutions the person must have a diploma of a three-year university degree (licentiate degree in the chosen discipline) or equivalent national diploma of other university. Most candidates entering the IUFM, with a master's degree, which indicates the completion of their second-level higher education (4 years at university). The time for studding at IUFM is 2 years. The first course is mainly devoted to theoretical and practical training of students to one of six competition for getting one of the following diplomas: parent and teacher primary school

(CAPE); high school teacher (CAPES), which makes it possible to work as a teacher in high school or college, or teacher documentary centers Information and Documentation school institutions; teacher technological subjects in high schools or colleges of technology; Head of Academic Lyceum (CRCPE) [5].

As shown in Table 2 below, staff training and working conditions vary greatly depending on the type of ECEC. Characteristics of preschool specialists training and peculiarities of qualification in France, which are presented in Tab. 2, allows to determine main directions of educational policy in the field of preschool teachers training. These include: providing basic education workers in the sector, especially the public sector; ensuring level education according to the Bologna Convention; provide continuing professional development experts involved in educational activities in pre-schools; ensuring the implementation of common European training concept based on competence approach.

Table 2. ECEC Professionals: Summary table

Type of person	Initial training	Age group targeted	Professional domain	Employer	In-service training	Remuneration and status
Instituteurs	Bac + 2 yrs	2-6 yrs	Ecole maternelle	State	Professional development: 36 weeks over career	Cat. B State public employee
Professeurs des écoles	Licence (3 yr college degree) + raining at IUFM					Cat. A State public employee
ATSEM	Early childhood CAP (Curriculum Alignment Project)	2-6 years	Ecole maternelle	Communes or groups of communes		Cat. C local public employee
Puéricultrices	Nurse or midwife + 1 yr of specialisation	Children at all ages, especially those under 3	Crèches, haltes-garderies (and PM services, hospitals)	Collectivités locales (communes, départements) Non-profit associations	Right to professional development training; sometimes management training to become a director of an ECEC setting	Catégorie B local public employees (soon Cat. A)
Educateurs de jeunes enfants	27 months post-bac in a training centre	Children under 7	All setting serving children under 6 (crèches, haltes, etc)	Collectivités locales (communes, départements) Non-profit associations	Right to professional development training; sometimes management training to become a director of an ECEC setting	Catégorie B local public employees
Auxiliaires de puériculture	1 year post-BEPC	Children of all ages, especially those under 3		Collectivités locales (communes, départements) Associations		Catégorie C local public employees
Assistentes maternelles						

Source: French Background Report, 2003

There are several factors influencing education policy professional training of pre-school education in France, among them being:

- trends in the content transformation into new European conception of teacher education and related reforms in 1989;
- integration into the European educational space, cooperation with European organizations and joining in education programs of west European countries;
- one of the defining peculiarities of modern preschool teachers' training in France is realization of generally accepted European concept of "lifelong learning", which affects the following for the first two lines of educational policy. Implementing the concept will ensure competitiveness, flexibility and mobility of teachers of various parts [6].

Despite the coordinated system of training, presence in it of the flexible mechanisms of professional training of preschool education, preschool education experts and researchers have expressed concern that the preschools

prepare teachers to work with children of preschool age on the model of the school system.

The next problem of professional training of teachers of preschool establishments in France is non-compliance and the gap between the teaching profession preschool and other specialists who work in the service of pre-school sector, especially those working with children from birth to 3 years (e.g. care-workers, nursery (crèche). Typically, preschool teachers receive a 2-on academic university education; nursery staff gets a year of free training in childcare and are certified by the Ministry of Health. These differences in training as educational and hygienic orientation, duration of study in different groups of services concern the experts, sets new requirements for training specialists of preschool education to align educational and other services in pre-school sector.

As noted in our earlier analysis, the training of staff in early care settings would benefit from more emphasis on early childhood development and pedagogy to balance the health orientation of the current preparation programmes.

In addition, the lack of pre-service training and limited professional development opportunities for both “assistantes maternelles” and those engaged in “garde à domicile” need to be addressed urgently.

There is the necessity to encourage public authorities (national, departmental, local) to provide incentives for individual providers to join family day care networks (RAM), a crèche familiale, or establish forms of linkages with other centre-based settings (crèches, multi-accueil, halte-garderie), in order to reduce the isolation of providers and children and improve the quality of this form of provision in France.

The policy suggestions in the area of further improvement of preschool teachers of “écoles maternelle” professional training are as follows:

- increase the emphasis on early childhood in pre-service and in-service training; training for inspectors assigned to primary schools should be enhanced with an early childhood module;
- focus professional development on meeting gaps in initial training—in particular, a focus on the two-year-olds, children with special educational needs and disabilities, outreach to families, and intercultural issues;
- to examine the possible mismatch between the numbers of students allowed to enter training programmes and the staffing needs of the field;
- in order for ECEC to be attractive to potential candidates, it must be viewed as a viable profession, with opportunities for salary and career advancement.

Conclusions. The investigation of preschool teachers’ professional training in France showed out peculiarities of preschool specialists’ professional education: active integration and transformation into new European conception of teacher education and related reforms in 1989; integration into the European educational space; trends to the realization of generally accepted European concept of “lifelong learning”.

Main historical events in preschool teachers’ professional training in France are connected with the Law “On Education” dated by the 10-th of July 1989, under which only one educational institution of higher education was established – Institute of University teachers training (IUFM).

Positions of further improvement of preschool teachers’ professional training in France and which can be used as positive aspects for adaptation into Ukrainian system of preschool teachers’ education are concerned to: increase the emphasis on early childhood in pre-service and in-service training; professional development; ECEC to be attractive to potential candidates (carrier building).

The analysis does not provide a holistic view of the peculiarities of preschool teachers’ education in France. The problem of educational services provision in the field of pre-school education and higher education institutions, where future employees of these institutions train, are to be on a discuss and analysis. These aspect demands separate investigation and is the *perceptivity* of our further scientific interest in this direction.

REFERENCES

1. Les métiers de l'éducation nationale. Septembre, 2014 / URL: <http://www.education.gouv.fr/personnel/enseignant/carriere.htm#salaire> (08/09/2015 appeal date g.) Title from the screen.
2. Repères et références statistiques édition. 2005 / URL: <http://trf.education.gouv.fr/pub/edutel/dpd/rers2005/rers2005.pdf> (Appeal date 09.09.2015 g.). – Title from the screen.
3. Gluzman, A. Vocational and university students pedagogical training: Theory and Experience study: Monography. – K.: Investigative publishing agency, 1998. – 252 p.
4. OECD Country Note: ECEC Policy in France. – Directorate for Education. – OECD February, 2004. – 60 p., c. 22-24.
5. Zakyryanova, A. Pedagogical Education in France // Professional education. – 2006. – № 6. – P. 31.
6. Stepko, M. Bologna process and lifelong learning / M. Styopka, B. Klymenko, L. Tovazhnyansky / URL: http://library.zntu.edu.ua/Bolon_process/Book.pdf

The prospects of developing art teaching in higher school

T.V. Panyok*

Kharkiv National Pedagogical University G.S. Skovoroda, Kharkiv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: panyokmi@gmail.com

Paper received 28.10.15; Revised 02.11.15; Accepted for publication 10.11.15.

Abstract. For the period of independence Ukraine has made significant steps in the rebuilding of national higher education including development of the legislative background, creation of a great number of scientific, methodical and teaching literature, upgrading of education content and others. However, the problems of the development of higher art teaching education in the majority of normative documents and in the scientific community as well are given insufficient attention. A serious look at the cultural heritage of each nation and achievements of the world culture in general is staying one of the most important conditions for the progress of arts teaching in higher school. The world culture as a system of spiritual and cultural standards is capable to accumulate, transform and convey knowledge to the following generations. In many European countries the prospects of cultural development are linked with the artistic education and the art teaching in particular. Today when the global integration of European countries is impetuously going on the problem of organization and development of higher artistic pedagogic education is becoming particularly important. This education should not be limited to teaching only the professional skills, it is an important component of the integral spiritual personal development contributing to the general cultural potential of the Ukrainian society.

Keywords: art teaching education, globalization, humanism, modernization

Introduction. To train teachers who could in the modern reality continue developing Ukrainian art school is one of the most complicated tasks for the artistic teaching school. During the years of independence a great number of normative and legislative documents dedicated to the problems of education development, training arts teachers and protection of national culture were adopted. Some of them on which basis we will ground our prognostication follow: the Law «About education (Ukraine, XXI century)», the Law of Ukraine «About higher education», «National doctrine of the development of education in Ukraine in XXI century» (2002), positively assessed by the European Council; Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, and namely № 65 «Regulations about the education and qualification grades» dated 20, January 1998; № 37 «About the prime measurements for the development of national system of design and ergonomics and implementation of their achievements in the industrial complex, dwelling, production, socio-cultural spheres and others» (dated 20, January 1997); Lisbon Convention about mutual recognition of qualification.

Many scientists, and namely V. Andrushchenko, S. Vitvitskaya, N. Guzhviy, A. Gurzhiy and others wrote about the state, tendencies and prospects of higher education development in Ukraine. In different periods such home researchers as P. Blonsky, O. Burov, L. Masol, B. Nemensky, G. Padalka, I. Zyazyun, O. Yeremenko and others were concerned with the questions of arts education methodology and aesthetic upbringing with the artistic means.

However, there was no adequate and sufficient attention in these works given to the development of higher artistic pedagogical education in Ukraine. The aim of the present article is to analyze and determine prognostic tendencies for the further progress of higher artistic pedagogical education in XXI century.

Results of the study. Today when the global integration of European countries is impetuously going on the problem of organization and development of higher art teaching is becoming extremely pressing. Traditional methods of the art training in higher schools have to function in the modern information medium. They have to be improved and sometimes determine new tasks, forms and methods of teaching. A deep insight into the cultural heritage of each nation and the world culture in general is one of the most important conditions for the progress of higher artistic

pedagogic education. The artist and the art teacher in particular has to be the most educated and advanced person of his time. The world culture as a system of cultural wealth is capable to provide accumulation, transformation and conveying knowledge and traditions to the following generations. It is to some extent a kind of some informational basis for the society existence. In many European countries the prospects of cultural growth relate to the arts education and the art teaching in particular. The image-bearing aspect of the artistic pedagogic education according to which teaching fine arts is directed to mastering, preservation and dissemination of the arts works and willingness to take part in their creation initiates the necessity of separation of the national specificity of art teaching that lies in the ideas expressed in philosophic studies of G. Skovoroda and P. Yurkevich (kordotzen-trism), existential and anthropological ideology, anteyizm (P. Kulish, V. Suhomlinsky, G. Skovoroda), freedom of the individual, aspiration for self-knowledge, the attempts to comprehend the original sources of the Ukrainian national art, sacral heritage and traditions of the Ukrainian art schools, the history of national culture and folklore.

In the pedagogic system of arts teaching in the Ukrainian higher school we can find the following leading methodological basics:

- formation of the creative personality on the basis of respectful attitude to the arts phenomena; studying the examples of national and world's heritage, creative schools, art styles, methods and systems of the outstanding artists and teachers of the past;
- implementation of the national stylistics in the academic process;
- humanitarian direction of studies;
- moral and ethical training of the future artists.

Analyzing modern tendencies in the development of higher arts teaching education we regard it an important factor in the upbringing a personality and creation of a sense of national identification and formation of a civic position.

Appearance of new concepts in teaching at the higher school sometimes ruins the traditional system of teaching the image-bearing disciplines and leads to negative results.

Modern schools are expecting for the teacher with a wide range of knowledge and skills who is master of all necessary methods of teaching and able to orient his stu-

dents toward the active position in targeting their creative goals, to direct them to the independent choice and searching for their own creative opportunities. Higher artistic institutions have to provide secondary schools with highly educated specialists of such a kind.

That is why we consider that one of the main tasks among the themes of further researches of the art teaching in XXI century there is a study of communicative and integration relations that could help to widen the imagination and display the peculiarities of higher art teaching education in the other European countries and compare home achievements with their counterparts from abroad. For example in most German higher academic institutions there are two parallel structures of studies: two-grades system bachelor-master and also traditional academic programs with receiving the diploma of a specialist or master (Magister Artium) by the future school teachers. And this diploma of specialist is traditionally confirmed with a degree work and the written and oral tests as well. That is why it is not advisable to get rid of the diploma of specialist in the modern art teaching institutions of Ukraine and underestimate the degree work changing it for the qualification exam. Orientating towards the integration to the European community should not lead to unjustified destroying artistic and pedagogical traditions in home academic institutions and abandon fundamental concepts creating the student's world outlook.

At present a tendency for scientific and artistic educational paradigm and creation of new models of the integral artistic educational medium is observed (especially after announcement by the International Association of the Experts and Practical Workers on the Problems of Education and Art Relations) about the enlargement of researching and aesthetic role of the artistic education using the conceptual ideas of the world's pedagogics, pedagogics of culture and polyesthetic upbringing [5, p. 3-4].

Integration of the art teaching education in the international artistic educational medium motivates developing intercultural art pedagogics as well as optimization of scientific medium stimulates international educational researching activity that in its turn results in extending international relations and enlargement of scientific researches in the sphere of art teaching.

However, the problem of integration towards the European community is impossible without modernization, standardization, unification and mobile system of the home higher art teaching education, that is based on the competent approach and improvement of the normative and legislative documents for the higher academic institutions according to the European standards. It is safe to assume that the future of higher art teaching will depend upon how these problems are to be decided, and acceleration of implementing the modernization into the system of higher art teaching education will help it to overcome the critical situation where it occurred at the present moment.

Ukraine has a high level of development of the higher arts teaching education. This level is supported by the active collective efforts, constant information exchange, objective assessment of the students' and teacher's creativity. Integration process gives the Ukrainian students an opportunity to go far beyond the traditionalism of home higher schools and enrich their creative experience with another stage of their professional mastership. Persistent searching for the opportunities of social partnership be-

tween the Ukrainian art schools and European community will positively influence the quality of education. International exchange with the best students and teachers, communication with foreign partners by means of art exhibitions, scientific and practical conferences (as it took place in 20s, 60s of XX century), Skype-seminars will strengthen theoretical and methodological positions of the home art teaching education.

Reconstruction of the past, studying the genesis of the Ukrainian higher school art teaching leads us to understanding the essential changes in the development of art teaching thought, gives an opportunity of integral imaging the exact historical reality within certain space and time fragments [4, c. 72]. Scientific prognostication of tendencies for further development of the art teaching in higher school in terms of the European integration should be considered at least in two ways – transformation of the art teaching education in the constituent of the arts education which appeared on the border of centuries as a new field of the pedagogics and in connection with integration to the educational space in the European community [5, p.11].

Detailed study of the history of development and formation of the higher school art teaching during XX century gives grounds to consider that methodological searches in the image-bearing teaching make the art teaching education independent transform in the independent teaching area with its own structure and content concentrated in the academic programs and curricula, arrangement of the academic process, its flexible creative methods and principles for training future specialists with a purpose of creating their image-bearing culture and teaching competence.

Each higher school has its own history and comprehension of artistic and image-bearing process existing in the modern art. Study and analysis of the historical and teaching process that took place during XX century opens understanding humanitarian direction of the higher school art teaching as theoretical and methodical experience in connection with a personal educative potential of the image-bearing art. Humanization of higher school art teaching suggests putting into practice principally new orientation of the studies directed to free growth of the personality and his creativity that was multiply mentioned in their researches Sh. Amonishvili, G. Ball, I. Bekh, N. Guziy, Ye. Bondarevska, I. Zyazyun, G. Padalka, O. Rostovsky, V. Slasyonin, Ye. Shiyanov, V. Shulgina and others.

Realization of such humanitarian approach in the sphere of education is connected with training the teacher-humanitarian including formation and development of the students as personalities and specialists – involving them in the cultural values of different nations, elaborating the ability of self-identification and self-realization [2, p. 64].

Humanitarian direction of the art teaching education brings up in future teachers love to people, activates their spiritual world, attentive attitude to the society problems that meanwhile enables a personality to implement his civic duty in his creativity by means of image-bearing laws.

The evolution of the art teaching education on the basis of humanization gives scientists a possibility to plan approaches to determine the leading guides in the academic and educational process, those first of all lie in the personality's freedom of choice, his self-identification, spiritual self-realization, elaborating the ability to mutual interaction, conscious attitude to the national culture and others.

The analysis of scientific and teaching literature in con-

nection with our study made it possible to conclude that when prognosticating the prospects of the art teaching evolution in higher school it is necessary to foresee a series of priorities concerning the all-sided analysis of the development state of the field and scientific grounds of its objective regularities. According to the scientists' prognosis computer and information technologies, systemic programming, etc. will be actively developed in XXI century. That is why the art teaching education will also be inevitably modernized according to the demands of time. The most popular specializations in the field of art teaching education will be the professions related to design, computer and information technologies such as, for example, industrial design, graphic design, computer design, advertisement design, design of communications, ergodesign, etc.

Comprehension of the art teaching processes and their bifurcation enables us to prognosticate the tendency of the modern forms of teaching in future: the image-bearing sphere and design, the former being actively developed at the end of XX century.

Integration of Ukraine in the international process of work distribution significantly changed the ratio between demand for all the kinds of the design activities and the opportunities that are given thanks to this. Teaching design in the modern reality is surviving a new stage of searching universal interpretation paradigms. Such situation demands considerable revision of theoretical tasks for the art teaching education, especially concerning the development of such specialization like «Pedagogics of design» that is almost not developed in Ukraine.

We think that the development of art teaching in higher school directly depends on the larger introduction of the discipline «Art» or such a popular one in our time «Design» in the school curriculum. This question is very pressing. Gradual, successive and cyclic development of the art teaching shows that the future of the art teaching system lies in the earlier enlarged and intensive training of a personality.

We believe that the development of the higher artistic and pedagogical education depends on the wider introduction of the subject «Visual Arts» or such popular nowadays «Design» in the school curriculum. This issue is very important. As progressive, cyclical continuity and development of artistic and pedagogical education shows that the future system of artistic and pedagogical education is seen in an earlier broad and intensive training of identity. The main thing we must teach children during the fine arts, is thoroughness, accuracy, ability to think inventively and creatively, and others. The more disclosed, extraordinary is their thinking during the fine arts classes, the faster all mentally process will take place, and later the personality can give good results in any field of science or technology. Early Learning of Art leads to the formation of individual aesthetic culture, deepening intellectual, moral components of identity, shaping human values and priorities through art.

Careful study of the historical development of the higher artistic and pedagogical education shows that the government support the industry at all levels, art-pedagogical education will enable the country to make a big leap in scientific and technical progress, as happened in Europe and the East, especially in Japan, where art private lesson begins from 3 years old age. Tendencies and prospects of higher artistic and pedagogical education should always be in the zone of certain management decisions.

In this regard, we note that the development of higher artistic and pedagogical education is not a spontaneous process, but specially organized system of policy and strategy and better decision making in this area. Inter-communication with heredity, perpetuation and synthesis of the positive sense of the previous stages of Ukrainian Art and Education, strong academic traditions will help to make a plunge forward and overcome secondariness of education in the European market.

The appearance of artistic and pedagogical higher education in the twentieth century in Ukraine helped today to shape the identity of a teacher with a higher level of general culture, deep art tradition that focused a national achievements and best educational heritage. Promising development of artistic and pedagogical education lies not only in the sense of further modernization, but primarily in the education of «human of culture who is capable of maximum efficiency for translating the possibility of individual, intellectual and moral abilities into action and, the person who has need and a passion for self actualization» [3, p. 34-35].

In preparation of artists-teachers in universities first attention should be paid to strengthening personal approach to students, as future teachers, the development of his responsibilities to transmission and broadcast spiritual and artistic values, desire to promote the heritage of world and national fine art of artistic and imaginative vision of the world. One of the primary tasks of the artist-teacher is the constant improvement of professional skills, and the combination of artistic and creative processes of pedagogy and high technology in a market economy is a necessary, logical and adequate. One of the criteria of modern teacher is the ability to relate acquired knowledge with professional tasks, to work in situations that sometimes require innovative thinking. Also present expert should operate not only fundamental and profound expertise but also the ability for independent research activities, copyright search, free use of multimedia, the introduction of the learning process of innovative technologies, thereby forming creative activity of students.

Definition of prognostic artistic and pedagogical training trends of university students is the focus of the educational process in cognitive, evaluative-interpretative and creative-productive activity, active formation of motivation to learn and desire to learn the tricks of a trade, optimal use of professional principles and technologies in the future professional activity, ability to the competitiveness on the European market by enhancing creativity.

The strategy of any scale and multifaceted activity is a system of conceptually demonstrative action to address specific tasks to achieve the desired intermediate and final results. This general definition applies fully to understand the essence of the strategy of higher artistic and pedagogical education. Note that at present the strategy of developing the theoretical and methodological foundations of artistic and professional teacher educational trainings at the university characterizes consolidated interaction of visual, pedagogical and practical training areas. We also do not rule out the scientific research component, but for areas of art movement the more important mean of visual skills is putting their idea on paper or canvas as a piece of work that will be valued at the consumer market.

The fact that the specific artistic and pedagogical education is based more on the creative abilities of the indi-

vidual and the educational process of the artist often begins from childhood and is continuous because it is not associated with a gradual (from fundamental partial) mastery of certain Science and purely sensual, emotional and intellectual understanding of the fine laws essence, disclosing their mental and physical capabilities, the elaboration of a set of qualities that are necessary for self-realization in the chosen profession.

For nearly half a century Ukraine evolved its own unique system of professional training in the arts: art school - college - university. This system works effectively and consistently and today is one of the leading places in the world. Such practical training gives the best results and determines the nature of the future specialists training. The artistic and pedagogical subjects teacher masters the technique of teaching, adopting it directly from his teacher, and carefully considering its traditional base, enriches it using his own experience. The gap in continuous link «teacher – student – teacher» in the field of art education leads to irreparable loss. Hence it follows the importance of maintaining special pedagogical traditions of national artistic and pedagogical education.

The main pedagogical principles that were used during the twentieth century will be relevant now, is above all: attention to academic traditions, attracting new technologies, the balance between basic and applied knowledge, consistency, value elements of the creative and reproductive activity, sequence learning, corresponding steady, logical order, the movement from simple to complex, multivariation of repetition learning objectives, individual approach and personal example of the teacher-artist skills. Due to these principles, the learning process takes place in stages: from the knowledge – to the skills, from the skills – to experience, from free repetition and execution of fine exercise – to the creation of independent artistic work

Analysis of recent research and publications demonstrates the need to address various issues related to the development of artistic and pedagogical education, especially in the wake of the mental activity search as a form of creative process. At the time of high technology and total computerization it is very important to teach students not to use ready-made templates that a large number of various programs offer, but learn how to generate ideas themselves, achieving the highest degree of skill thereby.

Among the basic vectors of this development there could be mentioned the formation of motivational readiness of students to creation. Today artistic thinking lies in the plane of multistyle developing and leads to the consolidation of European art style searches. It is therefore extremely important to achieve the students analysis activation processes, expanding their intellectual outlook information space, deepening and updating artistic experiences, so they can easily integrate into artistic space of united European community.

Another vector of higher artistic and pedagogical education can be called its socialization. Today the social environment of the individual influences its choice of target very actively, content, process, place of study and even consumption of the finished work of art. So national universities have an extremely difficult problem of combining traditional European standards, the established view of the artistic and pedagogical education, and social demands of society on new forms and methods of teaching.

Analysis of the current state and prospects of develop-

ment of artistic and pedagogical education as an integrated system shows how important it is to look at forecasting functions on interdisciplinary education, such as individual and creative, social-economic and social-cultural. As it is noted by G. Padalka: «The importance is the issue of social studies framework of art education in connection with the determination of its methodological foundation, obtaining knowledge of the basic laws of teaching processes in art, on improving technology content and artistic training ... In general, improvement of art Education it is seen not only in the context of partial changes but some methodological findings and the laws of comparing traditional approaches and innovations with social conditions for the operation of laws art education as a social and historical phenomenon. Only on this basis we may identify promising lines and define prognostic trends in art education» [7, p. 5].

Improving of the higher artistic and pedagogical education is only possible on the basis of universal increase the prestige of education, more active implementation of creative, searching start at all stages of the learning process; on students individualization and differentiation of teaching and learning; freedom of choice on the attitudes, worldview original principles, spiritual formation and development.

Using effective techniques, methods and technologies of teaching based on national values in the field of art and teacher education will help in solving the important issues – patriotic education, which is especially important in the context of regional relations and the urgent need to preserve the integrity of Ukraine as an independent, unified national state based on cultural educational space of the country. To achieve these objectives, it is necessary to ensure all branches of the education system integrated development: legal, economic, informational, material and technical, personnel, scientific and methodological components. Reforming higher artistic and pedagogical education will contribute to avoid declarative of many pedagogical reforms and concepts, to help better use of domestic and international experience, and to implement the new educational and pedagogical innovations.

Today's society requires the art specialists in different areas from universities. However, the designers are leading, actively opening up their specializations both in artistic, educational and technical high schools. Turning to the forecast in the field of art and teacher education, we should emphasize the development of promising direction is design education. This area includes the definition of artistic and educational, scientific and technical approaches to modern models of teaching and includes components such as logistics design disciplines, identify and study the organizational principles of professional training, study theoretical and practical foundations of artistic activity, the semantic and structural improvements, systematization and classification of scientific and methodological achievements of design education, defining the functions of design in different sectors of society.

Also design education is attractive due to its cultural and aesthetic fully developmental focus, providing value aspects of artistic education especially meaningful value. Development of design direction requires a certain paradigm shift in artistic and pedagogical training and largely concerns the problem of improving the theory and pedagogical knowledge.

Improving the practice of design-teaching it is necessary to take into account the optimal balance between traditions and innovations in the system of artistic and pedagogical education. Some conservatism has always been inherent in art education, because it is achieved through the preservation and transmission of pictorial tradition. Development of modernized approaches to system design training is a necessary aspect of research and ensure progressive development of artistic and pedagogical education.

However, we note that the former command-administrative, bureaucratic style of management education sector has led to tight centralized policy in education, disparities in all its levels, the economic component of the job, the formal scientific approach to the educational process, stagnation and others. Thus, the analysis of historical and pedagogical literature, archival material shows how artistic and pedagogical higher education has undergone radical changes during the twentieth century, the transition from one extreme to another: from compulsory academic art training - to its actual liquidation and sharp reduction requirements for basic art training students in the 20's; focus on ideas Polytechnic education in 30 years - to demean and disregard for contemporary art in the university; unification of curricula in the 60's and 80's - to actually uncontrollable variability of these documents at the end of XX - XXI century and others.

Anticipating trends in higher artistic and pedagogical education can not avoid such an important aspect like for component system: value, system, process, result.

In our point of view, the value of the artistic and pedagogical education in Ukraine lies in its academic orientation, shaping and consolidation of knowledge through visual complexity problem by means of adaptive expression of classical art samples, the national art preserving traditions.

Development and maintenance of multi-level education system provides high quality training students and created over many years professional art education with through the curriculum and programs of children's art schools to colleges, universities and academies provide high quality of artistic frames on the world market.

The introduction of new educational technologies in the educational process must be directed closer to European standards, but with preservation of national specificity of teaching. When choosing methods and teaching methods we should take into account the need to provide larger freedom of the individual, encouraging independent activity in the enrichment of knowledge and creativity, organizational aspect - maintaining the functioning of individual educational and creative workshops. Creation of artistic and aesthetic, cultural space that covers the entire educational process in Ukrainian universities of art should be basic.

The expected impact is the competitiveness on the European labor market. In the twentieth century Ukraine continues to go its own way in the development of artistic and pedagogical education, while preserving their national traditions in education, achievement of which is increasingly gaining recognition in the European labor market.

The success of the Ukrainian artistic and pedagogical education is in saving its values during the whole period of time. Despite the fact that in different historical periods as valuable reference as variable structure acquired different forms, democratic and humanistic pedagogical tradi-

tions always remained relevant and unchanged. The education, creative personality of high moral character, with developed artistic and imaginative ideas, with established citizenship, patriotism, ability to be responsible for the fate of the state and society has always been the main concern.

In order to maintain the highest artistic and pedagogical education it is necessary to determine the priorities of the industry, which are:

- The social role of the fine arts as a driving factor in the dynamic development of society;
- Understanding the standards of Ukrainian heritage values of Fine Arts and its impact on young people;
- Bridging the gap between different social groups and high culture, initiation to elitism in the arts;
- The modern requirements of Ukrainian universities logistical and human resources base saturation;

Solving these problems depends on:

- Formation of state-level relationship to artistic and pedagogical education as especially significant spheres of human activity, which are very necessary for the development of modern Ukrainian society;
- Strengthening the role of art and design objects profile at all levels of general education, increase their number of hours;
- Continuous upgrade program and methodological support, content forms and methods of artistic and pedagogical education, taking the best domestic and international teaching experience into account;
- Active participation of the media in artistic and educational activities, creating artistic and educational programs;
- Development of training and retraining of teaching staff with regard to real social needs and new trends in the Ukrainian artistic and educational space;
- Strengthening the material-technical base of higher educational institutions, developing measures and material incentives for teachers decent wages of artistic and pedagogical profile disciplines, providing social guarantees.

The positive performance of these objectives depends on the legislative framework of Ukraine in the field of high artistic and educational activities. The development of higher artistic and pedagogical education depends on how the future will be spelled out in the law on higher education legislative provision on the status of higher educational institution of art. As the V. Orlov «European traditions of university education have created a system in which the classic university model that emerged in Europe, synthesized a defining values of European culture, science and scientific knowledge, namely the right of free investigation of truth. The national university immediately after creation was regarded not as «academic community», but as an academic institution, accountable to the government. The gap between university education and artistic and aesthetic, creative teaching, research in this area essentially takes place in the present legislation. The law «On education» does not have a legal requirement and assigned responsibility for artistic and scientific creativity and remuneration to educational institutions employee. However, there is provision for which higher education institutions are engaged in research activities. This gap has led to uncompetitiveness of artistic disciplines teachers on world markets of skilled labor, and domestic art-education teaching personnel mechanism loses its foundation renovation ...» [6, pp. 13-14].

We believe that the creation of conditions for state ar-

tistic and pedagogical education development will help to form a new social consciousness. By definition of V. Andrushchenko: «We are all equally responsible for the losses the future ... education – will be re future; improve it – hence form the intelligence of the nation, able and capable of progressive social changes» [1, p. 12].

In summary, we note that the driving aspect of higher artistic and pedagogical education has a huge role in education of harmonious personality, it stimulates emotional and intellectual development, contributes to its spiritual enrichment, helps to have an easy socialization, enriches communicative potential, adds to general human experience. The spiritual value of art and teacher education is realized when it is organically included in the life of society, helps better understanding of artistic and imaginative knowledge of reality in the artistic education due to its achievements. Therefore, the government should understand and support the artistic and pedagogical progress in Ukrainian education.

Integration into the European educational space requires some changes from the national system of higher artistic pedagogical education in the organization, standardization, implementing of some technologies in educational process, creating the proper conditions for teachers of artistic and pedagogical subjects. However, these processes should not violate the established cultural traditions of Ukrainian people, but enrich European educational experience.

New pedagogical technologies that are now being introduced in the system of higher artistic and pedagogical education should be considered only in terms of their humanization, patriotism, providing intellectual, artistic, spiritual and personal and professional development of students.

We believe that higher artistic and pedagogical education can not be considered only to specific functions vocational training, it is also an important component of a holistic spiritual development, which increases the general cultural potential of Ukrainian society. The fundamental prop-

erties of higher artistic and pedagogical education bring it to polyphonic structure, which absorbed the best achievements of the prior art, aesthetic and educational belief.

Conclusions: Systematic and comprehensive analysis of the literature and regulatory sources in the context of our study led to the conclusion that when predicting the development of the higher artistic and pedagogical education course it is necessary to foresee a number of priority measures such as modernization, standardization, universality, portability and socialization of national system of higher artistic teacher education. Ukraine has a high level of artistic and Higher education, which is supported by the activity of collective action, a constant exchange of information, objective assessment of creativity of students and teachers.

Based on the particular historical social, economic and educational situation, present factors set the global integration to European countries and raise new challenges for high artistic and pedagogical education in line with the renewed organization of educational process. Currently we have tendency to create a new model of integrated multinational artistic and educational space, which contributes to optimizing international educational and research activities, increasing international relations, deepening and expansion of research in the field of art and teacher education.

Summary results of the study allowed to see much higher theoretical principles of art and teacher education, especially in the area of specialization such as «Pedagogy of design». In this regard, we note that the development of higher artistic and pedagogical education is not a spontaneous process, but a specially organized system of policy and strategy in this field and better decision making in this area. Internal communication with heredity, storage and synthesis of the positive content of the Ukrainian Art and Education previous stages, strong academic traditions would help to make driving step forward and overcome the secondariness of education on the European market.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. Major trends in higher education in Ukraine at the turn of the century (Trying to predictive analysis) / V.P. Andrushchenko // Higher education in Ukraine. – 2001. – № 1. – P. 11-17.
2. Huziy, N.V. Teaching Professionalism: historical, methodological and theoretical aspects: [monograph] / N.V. Huziy. – K. : Education of Ukraine 2008. – 274 p.
3. Zyazyun, I.A. The aesthetic principles of personal / I.A. Zyazyun // Art in personal development : monograph / ed. and preface N.H. Nychkalo. – Chernivtsi : Zelena Bukovyna, 2006. – 224 p.
4. Lutay, V. The philosophy of modern education: Teach. manual / V. Lutay. – K. : Mahistr, 1999. – 252 p.
5. Nikolayi, H.Yu. Methodological research in the field of art education / Halyna Nikolayi // Current issues of art education and training, scientific research journal Issue: Is. 1 (1) / ed. Nikolayi H.Yu. – Sumy : SumDPU n.a. A.S. Makarenko, 2013. – P. 3-17.
6. Orlov, V. Bologna process and prospects of the artistic and pedagogical education Ukraine / V. Orlov // Important aspects of modernization artistic and teacher training: materials of international scientific-practic. conf.. – Poltava : PSPU, 2007. – P. 10-16.
7. Padalka, H.M. Art Education: Contemporary Problems of Development / H.M. Padalka // Scientific magazine. – K., 2009. – Is. 7 (12). – P. 3-9.

The use of the case-technologies in teaching Maritime English in a competency-based approach

V. Smelikova*

Maritime English Department for Deck Officers, Kherson State Maritime Academy, Kherson, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: vkostuk@yandex.ru

Paper received 25.10.15; Revised 29.10.15; Accepted for publication 06.11.15.

Abstract. In this article the author describes the technique of teaching Maritime English communication based on case-technologies, as its implementation will provide a high proficiency level of the future deck officers, and characterizes the features of its implementation in maritime education. The use of this technology facilitates professional development, provides an opportunity to solve the problem by analyzing its components, involves cadets in solving collective professional issues; allows to activate their knowledge of professional disciplines; transform theoretical knowledge into practice.

Keywords: *Maritime English, communication, case-technologies, teaching methods, educational form, deck officer, competency-based approach*

Introduction. In the competency-based approach, learners study English within situations and contexts that are varied and relevant. In other words, the language is introduced and practiced in different cases that are similar to situations that could occur in real-life. The competency-based approach involves clearly described learner competencies which can be considered as the ability to act in English using a range of skills and knowledge and the ability to use English in various situations in which the skills and knowledge were learned.

The challenge lies in selecting such materials which will: correspond with the topic of the lesson and cadets' language proficiency level; have a potential of provoking discussion, argument, drawing conclusions, etc.; arouse interest and emotional feedback; contain relevant grammar or vocabulary. Another challenge is called forth by the need to incorporate authentic cases into the lesson while complying with the requirements of communicative approach to foreign language teaching and meeting the demands of competency-based learning.

So the purpose of the article is to encourage the use of well proven case-technologies in teaching Maritime English in a competency-based approach. This hopefully will give cadets the chance to develop and form not only communicative skills in listening, speaking, reading and writing in professional sphere but also will facilitate the formation of important professional skills by means of English language.

Materials and Methods. Analysis of theoretical sources on competency-based learning [2; 3; 4] gives a possibility to consider it as a process of learning, developing and forming of concrete skills unlike to abstract learning, it's necessary to underline its extremely fine grained nature. It means learners move gradually from one mastered competence to the next in order to gain a larger learning goal. In case of reasonable teaching management each competence corresponds to a certain necessary set of individual skills, which together constitute a common learning outcome.

After completion of the program the cadets shall be able to: conduct teamwork and cooperate in groups of different backgrounds, with focus on maritime safety; demonstrate an ability to both nationally and internationally, orally and in writing explain and discuss information, problems and solutions in dialogue with different groups and contextually completed by prompts referring

to technical understanding, skills and abilities, to put Maritime English competency into perspective.

The problem of using case-technologies has been examined by many scientists: Louis Barnes, John Boehrer, David Dunne, Lynn Laurence, David Schodt, Ann Velenchik, and others. Notwithstanding the contribution made by native and foreign scientists in the solution of the issues related to the use of the case-technologies, there are still some contradictions in the use of case-technologies in teaching future deck officers to communicate in English.

We propose to teach English through a comprehensive use of knowledge for the profession and improving the speaking skills in terms of professional communication. Case-technologies contribute to solving this problem. They are aimed at organizing interactive foreign language communication during solving professional problems. The main goal of these technologies is the actualization of communication on a professional level by involving cadets in activities that reflect the content and situations of the future specialty. Short maritime cases are sometimes used in lessons at the practice stage to drill active grammar or vocabulary subskills on a particular topic in discussing a real life situation, drawing conclusions, making assumptions, revealing misdoings and sequences of faulty actions, developing alternative scenarios or giving pieces of advice for avoiding similar accidents.

Methodology. If we use traditional learning with just thoughtless plain reading of professionally oriented texts and doing homogeneous exercises for linguistic competence formation, this method activates mostly the left half of learners' brain, which is logical, verbal, linear, vertically analyzing, non-emotional and is occupied with details, and is responsible for knowledge deepening, without putting these details into order. But if we use case-technologies with its motley interactive teaching techniques, the right side of the learners' brain considerably activates during horizontal processing of information and putting all accumulated details in emotionally-spatial order with further synthesizing them in one big picture. Using interaction as the means and the goal of study, this method is focused on communicative competence with learning outcome in form of individual communicative skills.

Thus we see that case-technologies are greatly contributing to maintain self-extending system of Maritime English learners' linguistic and professional knowledge, and its integration with competency-based approach puts the

most number of learning information details into spatial order, facilitates development of communicative skills of learners and graduated formation of maritime navigational professional competences.

So we understand case as a narrative, situation, select data sampling, or statement that present unresolved and provocative issues, situations, or questions. Presented in a narrative form to encourage cadet involvement, a case provides data essential to an analysis of a specific situation, for the framing of alternative action programmes and for their implementation, recognizing the complexity and the ambiguity of the practical world. The important case elements are description of reality, true life and photo of reality.

The case-technologies have their distinctive components, such as cognitive, conceptual, didactic, social, heuristic, analytical, motivational and solving. The borders between these components are not clear and definite, on the contrary, these structures penetrate each other. The cognitive component of a case is represented by tactual elements that expand cadet's knowledge with specific examples taken from navigation. The conceptual component is connected with it – a case makes cadets use accurate professional language, in which usage of terms and concepts is specific and clear for the cadet and his partners who take part in presenting decisions relating to the situation being analyzed. The didactic component is mainly defined by the characteristics of case analysis. The social component of a case represents the possibility to exchange ideas in a group and to compare different view points, which is done in the form of a group discussion. The analytical aspect of a case requires a deep analysis, splitting of a complex situation into initial elements (simple situations) which are easier to evaluate. This allows to identify the alternatives of possible solutions and to choose one of them, which seems to be the best from some point of view (heuristic component). On the other hand, the motivational component of case structure is connected with creating an interesting didactic situation which encourages cadets to search the ways of solving the case problem. The interconnection of these components provides better results in forming knowledge than traditional, passive methods of education.

As a result of the analysis of psychological and educational literature we infer that the effectiveness of case-technologies in teaching Maritime English is provided by a set of procedural educational conditions: motivation of cadets to study a foreign language; organic combination of case-technologies with other methods used in teaching a foreign language; development of instructional aids for discipline and selected topics of the discipline in which the case-technologies are used; the changing in nature of the "teacher-cadet" relationships; organization of dialogic interaction. We also distinguish the group of content (instructive) educational conditions: the selection of the course content based on the cadets' professional motives, interests, needs and objectives; structuring the content of educational material; development and implementation of practically oriented content in a foreign language training by using case-technologies combined with traditional teaching methods; engaging cadets in the vocational training operations that simulate various aspects of their future profession; monitoring the progress of the stages in the cases discussion, evaluation of cadets' professional development.

J. Boehrer states that among the purposes of case-technologies are to:

- foster critical thinking,
- encourage student responsibility for learning,
- transfer information, concept, and technique,
- develop command of a body of material,
- blend affective and cognitive learning,
- enliven the classroom dynamic,
- develop collaboration skills,
- teach questioning and self-directed learning [1].

The task of the case-technologies is not just to convey the knowledge, but to train the ability to cope with unique and unconventional situations, which, as a rule we actually have to deal with in real life. The focus is shifted from the process of conveying concepts and knowledge to the development of analysis skills and decision making skills.

The cadets engage in the intellectual, and emotional, exercise of facing complex problems and making critical decisions within the constraints imposed by reality, e.g. limited time and information, and pervasive uncertainty. Considering them from the protagonist's perspective, which calls on analysis to inform action, the cadets strive to resolve questions that have no single right answer. Their differing views and approaches produce a creative tension that fuels the enterprise and a synergistic outcome that both recognizes and exceeds their individual contributions. In their effort to find solutions and reach decisions through discussion, they sort out factual data, apply analytical tools, articulate issues, reflect on their relevant experience, and draw conclusions they can carry forward to new situations. In the process, they acquire substantive knowledge, develop analytic and collaborative skills, and gain in self-confidence and attention to detail.

Cases can be more or less "directed" by the kinds of questions asked – these kinds of questions can be appended to any case, or could be a handout for participants unfamiliar with case-technologies on how to approach one.

To work with cases the following analysis techniques are used:

- answering case study questions,
- completing a table with case data,
- multiple choice tasks,
- brainstorming students' ideas,
- case discussion,
- demonstration,
- conference,
- role play,
- jigsaw,
- completing an evaluation form.

Case Discussion. Discussion is the main technique used in case-technologies. It enables cadets to analyse the case data, to interact and to exchange information, expressing their opinions and responding to other participants' ideas and opinions. For case discussion to be useful it must be thoroughly prepared, structured, regulated in time and controlled.

The instructor should provide a series of written questions to guide the discussion. Pay careful attention to the sequencing of the questions. Early questions might ask participants to make observations about the facts of the case. Later questions could ask for comparisons, contrasts, and analyses of competing observations or hypoth-

eses. Final questions might ask cadets to take a position on the matter. The purpose of these questions is to stimulate, guide or prod (but not dictate) participants' observations and analyses. The questions should be impossible to answer with a simple yes or no.

Most important, the instructor needs to make sure that the discussion of the case meets his pedagogical goals. This is a process of questioning, listening, and questioning again. Note that the instructor role shifts dramatically,

and perhaps uncomfortably, from content provider to process facilitator.

Completing a table with case data. If the answers to case questions can be organized or grouped in some way or another, it is better to use the technique of completing a table with the answers. It helps to structure the material and thus, enhances knowledge acquiring. Cadets can also get a better opportunity to compare the existing alternatives. Here are two sample tables.

Table 1. Gaining familiarity. Complete the chart below with the information from the case

What happened?	When did it happen?	Where did it happen?	What vessel suffered?	How did the accident happen?

Table 2. Look at the layout of the case and name the facts which formed the chain of misdoings

16:00	
18:45	
20:00	
20:35-20:40	
20:42	
21:45	

Multiple Choice Tasks. A teacher can give cadets a choice of possible answers to choose from. As case study admits more than one correct answer, cadets can choose different items and a discussion can be organized around them as a follow-up task.

Sample task: Tick the problems the bridge team members had during the voyage:

- Boredom – inattention
- Edge of routine
- Fatigue
- Lack of knowledge
- Lack of training.

Brainstorming cadets' ideas. Cadets generate maximum ideas, all of which, even the weirdest, are taken into consideration and fixed, after which all the ideas are analysed with the view of finding a solution to the problem. In case-technologies brainstorming is used when cadets have difficulties comprehending or interpreting the situation. Brainstorming can be used both as a warm-up, encouraging cadets' learning activity, and as an instrument of searching new solutions.

Demonstration. Demonstration is a masterly public performance of a task or technique with a view to show how a certain task or technique must be performed. The instructor or one of the participants shows the others the proper way of performing tasks, demonstrating it in practice, describing every step and explaining the reasons of performing it in this or another way.

Conference. A group of experts who have different opinions or positions exchange ideas with each other and with the audience. Conference can be organized in this way: 3-5 experts (or participants who play the role of experts) read theses prepared in advance, discuss them with each other and respond to the remarks and questions of the audience.

Role play. Role plays are used to get cadets to put themselves in the shoes of actors in the case. These roles can be assigned in advance (a good practice to use with reluctant speakers) or taken up on the fly. Small groups are especially well suited to role playing.

Jigsaw. This technic can be used on the stage of gaining familiarity as a traditional jigsaw reading technique.

Cadets are divided into small groups, each group getting only a part of the case text. Cadets read their parts of the text and do some post-reading task (i.e. complete a table), after which they are redivided into groups with different text parts and exchange the information.

Jigsaw can also be used on later stages of case analysis. For instance, role play can be a part of a jigsaw technique, in which cadets are assigned roles, each role discusses their strategy, and then cadets are redivided into groups of different roles to solve the problem.

Completing an evaluation form. The end of the discussion is also a good time for the instructor to get a sense of what cadets are taking away from the discussion. Cadets can be asked to do a form of one minute paper in which they are asked to write down their answers to a few questions, including "What was the main point of the case? What did you learn from the discussion? How well do you think you performed? What do you like or dislike about the discussion? "

The main forms of work with cases are: individual work, pair work, group work, mingle activity.

The secret to successful teaching is instructor preparation, which is why introducing the method can be so time-consuming. Here are some guidelines about what to do before, during, and after leading your cadets in discussion, which are based on the material developed by A. Velenchik [5].

Before:

- Master the case. Read the case several times, following the instructions you gave cadets. Take notes and mark important places in the text for easy reference. Do all of the analytical steps you would ask your cadets to do.
- Plan your approach. Start with your pedagogical goal, and be sure that your goal drives what you do in the classroom. Working backward from that goal, think about the problem solving steps you would have your cadets go through. Design questions to get them through those steps.

During:

- Arrange preliminary voting.
- Seat cadets according to the solution alternatives they suggested.

- Set a time limit for discussing every solution alternative.
 - Foster debate.
 - Push cadets to support their claims and defend their points of view.
 - Be a facilitator. During the discussion, the instructor acts as a conductor, steering cadet participation to meet pedagogical goals and keeping the discussion moving.
 - Ask the question, listen to the answer, ask a follow-up question or draw in another cadet.
 - Rephrase your question to get more and better responses.
 - Ask cadets to tell you how they know what they know and root their answers in the case.
 - Be Patient – wait a while after questioning to give cadets time to think of an answer.
 - Get out of the way and resist the urge to respond to each cadet intervention.
 - Ask cadets to respond directly to each other.
 - Incorporate other techniques.
 - Be prepared for the unexpected. Your cadets may veer down a different path. How will you handle it?
 - Finally, expect your cadets to fail at times. Failure is the flip side of solving problems. Be prepared to redirect your discussion to address failures. Explain the problem and the expected answer, and ask your cadets to brainstorm to figure out why they didn't find that answer.
- After:
- Debrief the discussion to compare group responses. Help the whole class to interpret and understand the implications of their solutions.
- Summarize the discussion, highlight the key analytical and conceptual points. Most cadets don't take notes during the case discussion and some final summarizing remarks from the instructor can give them some record of the discussion to use for future reference.
- Never:
- Behave like a patriarch who knows the only correct answer.
 - Impose your answers on cadets.
 - Be afraid of too much silence. What seems like an eternity to the instructor is actually very little time. Be sure to give cadets plenty of time to process your question and formulate an answer before repeating or rephrasing it.
 - Answer the questions yourself. Silence will not ruin a case discussion, but a professor who answers all her own questions will.

Conclusion. Successful use of case-technologies throughout the whole lesson increases motivation for learning and communication in the classroom and facilitates the acquisition of new knowledge, practical skills and speaking competency that will promote students' communicative competence.

The case-technologies make cadets more active in the learning process and at the same time make their learning more meaningful for them.

In the nearest future it is planned to continue investigation, developing and mastering of the case-technologies which will help to implement the competence-based approach.

REFERENCES

1. Boehrer, J. and M. Linsky. Teaching with Cases: Learning to Question. *New Directions for Teaching and Learning*, no. 42. San Francisco: Jossey-Bass, 1990. – P.41-57.
2. Bowden, JA. Competency-based education: Neither a panacea nor a pariah. 1995. Available at: <http://crm.hct.ac.ae/events/archive/tend/018bowden.html>. Accessed January 3, 20.
3. Calhoun, J, Rowney, R, Eng, E, Hoffman, Y. Competency mapping and analysis for public health preparedness training initiatives. *Public Health Reports*. 2005; 120(suppl): 91-99.
4. Hoogveld, A, Pass, F, Jochems, W. 2005. Training higher education teachers for instructional design of competency – based education: product – oriented vs. process – oriented worked examples. *Teaching and Teacher Education*. 2005; 21(pt 3): P. 287-297.
5. Velenchik, A. Teaching with the Case Method. Available at: <http://serc.carleton.edu/econ/cases/index.html>.

Cross-Cultural Communicative Competence in the Language Teaching of Future Translators

M. Vozna*

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: haponievalex@gmail.com

Paper received 03.11.15; Revised 07.11.15; Accepted for publication 12.11.15.

Abstract: This article considers certain aspects of achieving cross-cultural communicative competence by university students through culture-oriented studies of English. It describes the principles of cross-cultural tuition and their implementation in the development of teaching materials using the example of a series of practical English textbooks for future translators developed at Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Keywords: *cross-cultural communicative competence, culture-focused teaching, communicative strategy, teaching principles, teaching resources, background knowledge, linguo-cultural and sociocultural knowledge*

Introduction. The trend towards the use of English as an international language has increased pace since the Second World War and in the 21st century, perhaps driven by the internet, many sectors use English predominantly and whatever a person's political or national leanings may be, this fact is inescapable.

The consequent societal demand for teaching foreign languages, focused on English as a means of international communication, has brought to life the necessity of both theoretical understanding of the approach to teaching foreign languages and its practical implementation in secondary and higher educational establishments. In particular, we must focus on the necessity of producing teaching resources for foreign language tuition centred on culture and country-studies. This is evidenced by actual Ukrainian legislation requiring the teaching of English from the first grade at primary school and a second foreign language from the fifth grade [1].

Short review of publications. There is a crucial duty of all teachers of English in Ukraine to ensure that our pupils and students are able to communicate freely and accurately in English without interruption by factors that needlessly block the processes of understanding. This area is studied extensively by many schools of linguistics, including that of the perhaps predominant principle of linguistic relativity which proposes that the cognitive perception of a language affects the ways in which its respective speakers conceptualize their world in their world view, which in turn shapes their cognitive processes. The Sapir-Whorf hypothesis has two key aspects: that language determines thought, and that linguistic categories limit and determine cognitive categories, while an alternative view states that linguistic categories and usage influence thought and certain kinds of non-linguistic behaviour [2, p.84].

This process underlying teaching linguistics in general and translation in particular is underpinned in Ukraine by the dominant approach to translation as a science and machine/computer translation as "applied science" or "applied linguistics", disciplines which can be found in each Ukrainian university syllabus of linguistics. Hayek, Nobel Laureate, succinctly described this tendency:

"The persistent effort of modern Science has been to get down to "objective facts," to cease studying what men thought about nature or regarding the given concepts as true images of the real world, and, above all, to discard all theories which pretended to explain phenomena by imputing to them a directing mind like our own. Instead, its main task became to revise and reconstruct the concepts formed from ordinary experience on the basis of a systematic testing of the phenomena, so as to be better able to recognize the particular as an instance of a general rule." [3, p.143]

This is scientism [4,5,6] and it has influenced the teaching of translation significantly, whereas many linguists, including the author of this article, believe that translation is not so much a science as an art. This article goes no further in any such analysis but focuses on the cross-cultural aspects of teaching translation as an art, cross-cultural competence being an inseparable and, in fact, the principle component in teaching translation in higher education and, in particular, to future professional translators.

The problem of making textbooks better and more effective goes much deeper than avoiding obsolete slang, archaic language and seriously out-dated grammar and sentence construction. The very way that people learn English is greatly dependent on the sociocultural factors that influence their perception of language and communication and consequently their ability to learn accurately.

Nations and regions of our planet still have fundamentally different approaches to the sociocultural interpretation and use of the stimuli that bombard us. The largest group is of course the Chinese bloc which has a population of over one and a half billion, some 20% of the planet. The languages used by that bloc comprise a Sino-Tibetan macro-language with 13 main sublanguages. But they generally have common sociocultural perceptions by their users.

The Indian sub-continent of some 1.5 billion people has two language groups, Indo-European and Dravidian, and 1,652 mother tongues. Here, the Indian Constitution recognizes English as a common language for official use. But again, common sociocultural factors unite the many ethnic groups and languages.

The job of comparing and contrasting nations, their cultures and their sociocultural identities is complex but important. The issue of learning language and culture simultaneously has been studied by many Ukrainian and overseas academics majoring in linguistics and translation studies, as well as in philosophy. The postulate of the necessity to translate not only from 'language to language' but also from 'culture to culture' has for a long time been a cornerstone in theoretical education and practical training of future translators.

Yet the issue of the building of communicative competence by means of culture-oriented teaching at English language classes for future linguists and translators as a comprehensive systematic phenomenon has not so far been studied in detail. This is true of both its theoretical aspect and its practical aspect of writing textbooks and course books to teach mandatory subjects at an advanced level and, in particular, practical courses of English textbooks for Bachelor's and Master's students.

The notion of cross-cultural communicative competence as the ability by an individual to achieve effective

communication in a cross-cultural environment for future translators, transforms into a capability through a set of skills to ensure that such communication is achieved between representatives of different cultures. For such representatives, communication is mediated and the translator becomes the mediator, and in fact is needed as such, since the participants involved in communication may lack knowledge of the foreign language and culture, with which they are dealing.

A cross-cultural approach in teaching a foreign language as a mandatory discipline when educating future professionals presupposes the acquisition of linguistic and sociocultural knowledge and the development of communicative skills by future linguists and translators. Such skills should be based on the rules and the norms of verbal and non-verbal communication as accepted in the language community of the language being studied. In this context, culture must be understood as a broad term: it is not only language and national specifics, but also includes professional-, age-, gender-, and religion-specific culture.

Students should not only possess appropriate cultural background knowledge, but also be capable of applying it to specific communication situations. Communication should be understood not only as oral communication, but communication in writing as well. Thus, students must actively use certain communicative strategies and skills that must ensure their success as future professional translators.

‘The purpose in teaching translation, – says Natalia Bashuk, – is the acquisition of specific translator’s competences, by which we understand the knowledge and skill sets necessary for translation as an activity: these are first and foremost bilingual, communicative, psychophysical, and technical competences, as well as the personal characteristics of the translator. When translating, they must be capable to focus, mobilise all their potential and memory resources, be capable to switch their attention, to switch from one language to another, from one culture to another’ [7, p.47].

Thus the build-up of cross-cultural communicative competence by students of Translation Departments must be understood as conscious and pro-active mastering by such students of certain communicative strategies and tactics of verbal behaviour in a foreign language environment.

This purpose may be achieved by many means, including using up-to-date, authentic, high-quality teaching resources of both a verbal and an audio-visual nature in the process of tuition. Such tuition should again be understood broadly not only as tuition in class, but also as self-supervised tuition, which recently has been given more attention in Ukraine. It must be based on the curriculum and be monitored by the tutor. The selection and composition of such authentic materials to be used in teaching must be based on certain culture-focused teaching principles which we discuss below.

The results of the research. A number of such principles for teaching a foreign language, with which we completely agree, were described in general terms by such Ukrainian academics as O. Kasatkina, M. Zubilevich, T. Lyashko, T. Skubashevskaya, and V. Byalyk. These principles, as well as some others, were used for the methodological concept and approach when writing a series of textbooks of practical courses of English under the title ‘English for Translators and Linguists’. The series is aimed at Bachelor’s and Master’s students at Linguistics and Translation Departments of universities. It was written by a group of authors at the Department of Theory and

Practice of Translation from English at the Institute of Linguistics of Taras Shevchenko National University of Kyiv. The series was published and has been successfully used for a number of years in teaching English at that university and many others.

The unquestionable quality of language material and background knowledge offered by this textbook was considered by its authors as one of the most important principles of culture-focused teaching. The textbook is aimed at students who have mastered English at least at the upper-intermediate level and who have chosen linguistics and translation as their area of expertise, hence the requirement for high standards of language material as used in the textbook.

Language resources should be not only authentic: they must reflect the current state of the English language, focusing on typical usage and paying certain attention to the differences between variations of the English language. It was not an easy task to assess the quality of language material, which is always a challenge for a non-native speaker. The problems involved the appraisal of the style of texts in terms of grammatical correctness, modern or obsolete vocabulary, typical or untypical usage, emotional and other colouring, the number and quality of stylistic devices and other criteria.

Such assessment was absolutely necessary as it is unacceptable to introduce words, phrases, idioms and constructions that are of date, infrequently used, their use limited to a particular area, or simply erroneous. In general terms, these may be summarised as those linguistic units that are non-typical and uncharacteristic for modern English usage. An eminent Ukrainian translation theoretician Vyacheslav Karaban says in this respect: “Translation is the re-creation of a text that was written according to usage in the source language into a text that is written according to the usage of the target language. Hence teaching usage in both the source and the target languages becomes an important aspect in training translators, as the translation process involves both usages. In translators’ education, not enough attention is paid to this fact. Students are mostly taught language systems and standards, whereas the usage in both source and target languages is taught insufficiently and non-systematically” [8, p. 25].

Teaching modern usage can be achieved only when relying on the best examples of modern fiction and journalism. Thus, the selection of texts from Galsworthy, Dreiser, Somerset Maugham, London, Jerome, Priestley, Christie, Montgomery, and Fielding, however good these authors might be for learning the history of English and American literature, is not justified for the purposes of teaching modern English usage and contemporary language.

The objective as described above was achieved in this particular textbook series [9, 10, 11, 12, 13] with the assistance of Alexander Haponiev, a British native speaker, graduate of Manchester University and others, who helped to select texts from the whole bulk of modern English and American literature, wrote a whole number of texts for the purposes of this textbook series and edited the English part of it.

Excerpts were selected according to the topics of the teaching programmes from such famous contemporary authors as Bill Bryson, Minette Walters, Dan Brown, Scott Adams, Julian Barnes, Terry Pratchett, Ian Rankin, P.J. O’Rourke, Jeremy Paxman, John Simpson, John Le Carre, Michael Crichton and others, as we believe that the language used by these authors reflects the current state of the English language and the spirit of our times.

The original texts are accompanied by vocabulary and culture-focused comments which significantly enhance the linguo-cultural and sociocultural knowledge of students, and in many instances root out the false stereotypes existing in Ukrainian society about the life and culture in English-speaking countries. It is important also for students majoring in translation that the textbook series offers translations of lexical lacunas, i.e. national- or culture-specific vocabulary. Such translations may have been made using either descriptive or analogous methods, transliteration or transcription, or combined forms of the above. The use of a huge quantity of language and cultural information undoubtedly adds to the cognitive processes which students undergo. The enhancement of such processes is considered as one of the principles of culture-focused teaching [14, p. 432].

The same principle is also realised through the tasks where students have to research certain issues in accordance with the curriculum topics using all available sources of information (such as television and the Internet). The same purpose may be achieved by using audio- and video-materials directly linked to the textbook telling students about life in English-speaking countries. These may be carefully selected feature and documentary films, television programmes and others, the viewing of which in certain amounts must become an inseparable part of the tuition process, as it is difficult to overestimate the cognitive value of such an approach. We must note in this respect that unfortunately Ukrainian students do not on the whole have the habit of watching news, films or television programmes in the source language in the necessary quantities without strong motivation from their lecturers.

Active involvement of students in the tuition process, when students are encouraged in class to express their feelings and use their personal experience and background knowledge, constitutes another important principle of culture-focused teaching [14, p.432].

The textbook series implements this principle through a set of tasks to introduce each topic where students are encouraged to speak out about their thoughts and feelings on certain issues, using language skills already in existence, background knowledge and personal experience. The tasks also include exercises to develop productive skills through the discussion of the topics studied at the end of each section, when students sum up their knowledge and correct their judgements based on the newly acquired vocabulary and background knowledge. At the same time, the cyclic

principle of tuition is effected, which ensures that students deepen their background knowledge and improve their language skills in certain topics which focus on country studies, culture, and politics, as well as various language aspects at each new stage of learning.

The principle of student involvement in the learning activities that imitate real communicative situations is consistently implemented in each section of the textbook series through role-play tasks, which describe the situation of communication, specify the roles of the participants and their objectives. Examples of such role-play include a court hearing based on audio material taken from a CNN panel discussion, or political debates on certain specified topics where roles and other communication parameters are defined.

The principle of involvement of students in team work and the development of the sense of responsibility for their own tuition, the development of skills for self-supervised work is realised in both group and individual projects, which are so far a relatively new and sparsely used kind of learning activity in Ukraine. The respective tasks may be found in each section of the textbook series and become of especial importance in the education of MA students. Examples of such work include preparation of presentations on specific topics with the use of multimedia and other means, individual and team research on certain topics related to the teaching programme that widen the linguo-cultural and sociocultural knowledge of students, and writing an review of a book of fiction. Such projects may be aimed at the development of a set of skills for academic work, such as group presentations on the variations and dialects of the English language, or writing a review of an academic work. The students then present the results of their team or individual work either in writing (a report, an essay, bullet-points) or audiovisually (presentation).

Conclusions. Thus, culture-focused teaching, as we can see, may be put into practice through different forms and varied teaching methods. Such teaching uses language and culture-focused resources of different degrees of complexity depending on the target audience and the objectives it pursues. The effective use of such teaching means and methods may result in the achievement of the final goal of cross-cultural communicative competence of future translators, whose direct professional goal is to mediate in communication between the representatives of different languages and cultures.

REFERENCES

1. Annex to the Order MES of Ukraine from 10.06.11 №572//osvita.ua/legislation/sea_osv.
2. Lee, Penny. The Logic and Development of the Linguistic Relativity Principle, *The Whorf Theory Complex: A Critical Reconstruction*. – John Benjamins Publishing, 1996.
3. Hayek, Friedrich. *The Counter-Revolution of Science II: The Problem and the Method of the Natural Sciences*. – Free Press, 1965 – 255pp.
4. Ellul, Jacques. *The Technological Society*. – Random House, 1973. – 449pp.
5. Marcuse, Herbert. *Introduction to the Second Edition. One-dimensional Man: studies in the ideology of advanced industrial society*. – London: Routledge, 1991.
6. Blackburn, S. *The Oxford Dictionary of Philosophy*. – Oxford University Press, 2005 – PP. 331–32.
7. Bashuk, L.P. Sociocultural competence of the future translators / Professional and literary translation: theory, methodology, practice: technologies. Ed. A.H. Hudmalyan, S.I. Sydorenko. – K.: Agrar Media Group, 2014. – P. 46-50.
8. Caraban, V.I. Usage importance of learning native and foreign languages in preparation translators and linguists of Foreign Language / Language and conceptual world view. Collection of Sc. Papers. – CUP K.: "Kyiv University", 2013. – Vol 2 (44). – P. 24-30.
9. Vozna, M.O., Hapon, A., Akulova, A.A., Khomenko, N.S., Gul, V.S. English. 1 year. Textbook. 2nd ed., – Vinnitsa: New Book, 2012. – 568 p.
10. Vozna, M.O., Hapon, A.B., Vasil'chenko, O.Y., Khomenko, N.S. English for translators and linguists. 2 year. Textbook. – Vinnitsa: New Book, 2006. – 344 p.
11. Vozna, M.O., Hapon, A.B., Vasil'chenko, O.Y., Khomenko, N.S., Povorozniuk, R.V. English for translators and linguists. 3 year. Textbook. – Vinnitsa: New Book, 2006. – 496 p.
12. Vozna, M.O., Hapon, A.B., Vasil'chenko, O.Y., Khomenko, N.S., Permonova, A.V. English. 4 year. Textbook. – Vinnitsa: New Book, 2006. – 440 p.
13. Vozna, M.O. English courses for seniors. Tutorial. – K.: CUP "Kyiv University", 2012. – 223 p.
14. Kasatkin, EV Intercultural communicative competence: sources of formation in the conditions of university / Language and culture. – K.: Dmitry Burago Publishing House, 2011. – Is. 14. – Vol.1 (147). – P. 427-433.

Організаційно-педагогічні умови здійснення посередництва (медіації) однокласників у шкільному середовищі

Н.М. Білик*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

*Corresponding author. E-mail: bilochkanatalka@gmail.com

Paper received 20.09.15; Revised 29.09.15; Accepted for publication 07.10.15.

Анотація. В статті проаналізовано досвід вивчення медіації, результати опитування спеціалістів психологічної служби та учнів загальноосвітніх навчальних закладів м. Чернівці та області. Автор сформувала організаційно-педагогічні умови здійснення посередництва (медіації) у шкільному середовищі. Ними стали – організаційні, нормативні, інформаційні, процесуальні.

Ключові слова: організаційно-педагогічні умови, посередництво (медіація), програми медіації однокласників, конфлікт, соціальний педагог

Вступ. В українській освіті постає гостра потреба у створенні системи вирішення конфліктів, в якій робиться акцент на використанні ненасильницьких методів врегулювання суперечок. На сьогодні взаємодія учасників навчального процесу під час вирішення суперечок, спірних питань не має конструктивного забарвлення. Зазвичай питання конфлікту між учнями вирішується без їхньої участі або силовим шляхом, так, як навчили батьки, тобто не поступатись нікому. Це зумовлює різноманітні викривлення у поведінці, непорозуміння та в майбутньому вибір тої стратегії поведінки у конфлікті, яка передбачає уникнення, напад або, в кращому випадку, компромісне рішення замість усвідомлення відповідальності за свої вчинки та прагнення до співпраці.

Внесок педагогів та психологів школи у навчання конструктивним навичкам поведінки школярів обмежується виховними годинами, під час яких викладається теорія поведінки у конфлікті. Під час таких занять, зазвичай, принцип природовідповідності та зв'язку з реальністю відступають на задній план, в результаті чого діти сприймають інформацію поверхнево. У випадку навчання мирним навичкам поведінки у конфлікті це неприпустимо, адже потрібно використовувати більше практичних вправ, які включають у себе ситуації з реального життя, що сприяє кращому розумінню та засвоєнню знань.

Саме програми посередництва однокласників передбачають та включають в себе роз'яснення особливостей конфлікту між учнями в умовах шкільного навчання, побудову практичних занять на реальних випадках непорозуміння між дітьми, тренінгові вправи на відпрацювання навичок активного слухання, конструктивної співпраці, розуміння формування упередженого ставлення. Такі заняття із дітьми, на нашу думку, сприяють виробленню активної позиції у дітей при вирішенні власних проблем, формуванню усвідомленого та відповідального ставлення до ситуації конфлікту. Після навчання дітям пропонується створити шкільну службу, завданням якої є вирішення конфліктів між учнями шляхом використовуючи технології медіації – посередництва за участю нейтрального посередника.

Короткий огляд публікацій по темі. У своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці дослідили питання вирішення конфліктів, у тому числі педагогічних, через посередництво (медіацію), а саме:

- 1) історії, теорії та методики посередництва, медіації, визначення основних її ознак (Я. Валюк, В. Землянська, А. Горова, Н. Грішина, І. Ертсен, Р. Маккей, К. Пелікан, М. Райт, Л. Долинська, Л. Матяш-Заяц, Б. Леко, Г. Чуйко, Д. Дена, М. Поліщук, О. Аллахвердова, В. Орлянський);
- 2) урегулювання конфлікту, особливості медіації на сучасному етапі, її принципи, функції та типи медіаторів (І. Ващенко, М. Кляп, А. Гірник, С. Баклановський);
- 3) законодавчої бази України у сфері медіації (Л. Ємельяненко);
- 4) професійної підготовки соціальних працівників до здійснення посередництва на матеріалах США та Канади, відновного правосуддя у соціальній роботі (Н. Гайдук, А. Гірник, А. Горова, Л. Дума, В. Землянська, Н. Кабаченко, Р. Коваль, Н. Пилипів, О. Савчук, С. Філь);
- 5) переговорів як способу вирішення соціального конфлікту (Т. Кільмашкіна);
- 6) взаємодії під час конфліктів у педагогічному процесі, особливості педагогічних конфліктів типу «учень-учень» та конфліктності у підлітковому віці (А. Анцупов, М. Рибакіна, Б. Хасан);
- 7) використання медіаційних технологій у загальноосвітній навчальній школі (Н. Заверико, Р. Коваль, Р. Безпальча, Л. Шестакова, А. Кашина, Г.В. Гурп, Є. Зінова).

Мета статті: на основі результатів опитування учнів та спеціалістів психологічної служби школи обґрунтувати організаційно-педагогічні умови здійснення посередництва (медіації) у загальноосвітній школі.

Матеріали та методи дослідження: теоретичні – аналіз психологічної та педагогічної літератури, офіційних нормативно-правових документів для розкриття базових понять дослідження; метод ретроспективного аналізу праць вчених для з'ясування особливостей еволюції змісту поняття медіація в науковій літературі; емпіричні – письмове опитування, анкетування з метою визначення основних причин виникнення міжучнівських конфліктів у школі, стилів поведінки школярів у конфлікті; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) – для розкриття організаційно-педагогічних умов реалізації технології посередництва однокласників у школі та перевірки її ефективності; методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Результати та їх обговорення. Медіація – процес, механізм, технологія врегулювання конфліктів за допомогою нейтрального посередника (медіатора) за допомогою базових принципів відновного підходу – добровільності, нейтральності посередника, щирості намірів та рівноправності сторін, поваги та толерантності у спілкуванні, конфіденційності.

Програми посередництва (медіації) однолітків – система спеціально організованих дій з метою створення механізму вирішення конфліктів між учнями засобами відновного підходу. Для ефективного впровадження у навчально-виховний процес медіативних технологій та навчання учнів базовим умінням ведення переговорів рекомендується створювати так звані служби порозуміння, які включають у себе старшокласників та координатора – психолога чи соціального педагога. Діти, які виявили бажання працювати у такій службі та пройшли базовий тренінг підготовки далі разом із координатором складають план роботи та самостійно проводять медіації між ровесниками – учасниками конфлікту [3].

Такий механізм вирішення проблем серед учнів є досить популярним у країнах Європи та США, де координатором служб порозуміння є соціальний працівник школи. На нашу думку, саме соціальний педагог школи в Україні, виконуючи функцію вирішення різного роду конфліктів (в тому числі міжучнівських) має навчати дітей мирним навичкам вирішення конфлікту, бути координатором шкільних служб.

Як стверджує відомий український науковець С.Харченко у своїй праці “Значення категорії “соціальність” у пошуках методологічної основи розвитку сучасної соціально-педагогічної науки” – діяльність соціального педагога має підпорядковуватись стратегічній меті науки щодо сприяння соціальному вихованню молодого покоління, до реалізації якої можна йти різними шляхами: ...через первинну профілактичну діяльність з попередження відхилень у поведінці дитини”. С. Харченко зазначає, що сьогодні діяльність шкільного соціального педагога зосереджена переважно на паперовій роботі, надання соціальної допомоги, що дещо знецінює його як практика та звужує коло діяльності, а це викликає протиріччя між наявним станом реалізації функцій соціального педагога та зазначеним науковцями у численних статтях [5].

Ми не можемо не погодитись із думкою вченого, оскільки, дійсно спостерігається прірва між тим, що з теорії вчать майбутні соціальні педагоги та що практично виконують, працюючи у шкільній психологічній службі.

В рамках проекту “Шкільна служба порозуміння: впровадження медіації у загальноосвітній школі” нами було проведено опитування серед спеціалістів психологічної служби школи м. Чернівці та Чернівецької області України з метою визначення найбільш популярного типу конфлікту та ролі спеціаліста у вирішенні непорозуміння серед учасників навчально-виховного процесу. Всього в опитуванні взяло участь 25 осіб.

За результатами стало відомо, що найчастіше в школі виникають конфлікти типу “учень-учень” (88% опитуваних вибрали такий варіант). Тобто, переважають значною мірою над іншими міжучнівські конфлікти, з огляду на це має бути розроблений конкретний меха-

нізм вирішення такого роду конфліктів в кожній школі. На запитання “Яким чином найчастіше відбувається вирішення шкільних конфліктів?” – 56% відповіли, що мирним шляхом без втручання третіх осіб, 40% відповіли – за допомогою втручання шкільної адміністрації. Це свідчить про деяку нівельовану роль самих спеціалістів психологічних служб школи у вирішенні конфліктів. Однак, в посадових обов’язках соціального педагога чітко прописано, що його участь у вирішенні різного роду конфліктів у школі має бути ключовою. На запитання “Яку роль у вирішенні шкільних конфліктів Вам доводилось найчастіше виконувати?” 56% респондентів відповіли – посередник, 36% – радник. На питання “Чи існує налагоджений механізм врегулювання конфліктів у Вашій службі?” 44% відповіли – на початковому етапі, 36% – так. І лише 1 людина (а це 4%) засвідчила, що знайома з технологією медіації і частково використовувала деякі техніки у роботі із дітьми для врегулювання різного роду суперечок [1].

В той же час серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів, де працюють спеціалісти психологічної служби школи було проведено опитування з метою дослідити, де найчастіше діти стикаються із конфліктами, що може бути їх причиною, хто допомагає їм у вирішенні конфліктів, яким чином в їхній школі вирішуються конфлікти, чи хочуть діти навчатися новим методам вирішення конфліктів. В опитуванні взяли участь 373 дитини віком 13-16 років.

91% дітей час від часу зустрічаються із конфліктом у школі і лише 5% ніколи. Це може свідчити про підтвердження наших припущень високої ймовірності того, що дитина зустрічається із конфліктом у школі і вчиться працювати із ним, вибудовує стратегію своєї поведінки. Тому важлива робота педагогічного колективу над формуванням коректної стратегії поведінки у таких ситуаціях. 83% опитуваних дітей мали досвід конфлікту із ровесниками, що свідчить про необхідність оволодіння певними навичками безконфліктного спілкування із однолітками, вмінням самостійно приймати рішення. Причиною конфліктів діти визначили нехтування правилами і порядком – 68% відзначили це в тій чи іншій мірі. На питання “Яким чином ти виходиш із конфлікту?” 84% дітей вибрали варіант – “просто перестаю конфліктувати і через деякий час конфлікт забувається”, що може свідчити про їхню пасивність у вирішенні своїх проблем.

Цікаво, що респонденти відповідаючи на питання “Які прийоми можуть допомогти вийти із конфліктної ситуації” майже порівну вибрали варіанти – “вміння слухати” та “вміння відстоювати свою позицію” – по 82% і 80% відповідно. Переважна більшість (68%) опитаних дітей хочуть навчитись примирним технікам і бути більш професійними у вирішенні конфліктів (Харків, 2015 р.).

Також учням 7-10 класів загальноосвітніх навчальних закладів міста Чернівці та області було запропоновано пройти тестування за методикою К.Томаса на визначення стилю поведінки у конфлікті. Всього 239 учнів взяло участь в опитуванні.

Як видно з діаграми 1 за результатами методики К. Томаса компроміс, як стиль поведінки у конфлікті, був обраний дітьми найчастіше (30%). Такий вибір може свідчити про те, що діти прагнуть мирно вирі-

шити конфлікт і не бачать більше шляху до цього, крім компромісу. Це не погано та стратегія співпраці сьогодні, на думку психологів, постає найбільш вигідною, коли йдеться про задоволення інтересів та потреб сторін [2].

Діаграма 1.

Резюмуючи вищезазначені дані опитувань та діагностики спеціалістів психологічних служб школи та дітей, які навчаються у цих школах, можна припустити, що в шкільній системі України гостро постає потреба у створенні системи вирішення міжучнівських конфліктів, в якій провідним є мирне вирішення суперечок, акцент на співпраці у врегулюванні конфліктів і важливо, щоб учні самостійно вміли знайти вихід із власної проблеми.

Так як світова та українська практика використання програм посередництва (медіації) однолітків у вирішенні шкільних непорозумінь, конфліктів демонструють позитиви та переваги над звичними методами то, на нашу думку, в статутах українських шкіл також варто вносити корективи на користь медіації. На сьогодні впровадження медіаційних технологій у загальноосвітні заклади нашої держави відбувається на рівні проєктів, як тимчасова діяльність. Що, у свою чергу, створює ефект тимчасовості та неефективності. Хоча, насправді довго тривалість використання відновних практик у школі впроваджує традицію мирних способів врегулювання конфліктів як у шкільному середовищі, так і у суспільстві.

Впровадження будь-якої системи чи технології потребує забезпечення відповідних умов. В Академічному тлумачному словнику української мови зазначається, що “умова – необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь” [4]. На думку Б.Чижевського “організаційно-педагогічні умови відображають функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об’єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах” [6].

В даній праці ми виокремлюємо **організаційно-педагогічні умови** здійснення посередництва (медіації) однолітків у школі, які включають в себе такі групи:

- **організаційні** – відбір учнів для роботи у службі; забезпечення процесу навчання координатора служби та дітей; надання приміщення для роботи служби; розробка плану роботи служби спільно із дітьми;
- **нормативні** – зміни у статутних положеннях школи, в яких визначається, яким чином мають вирішуватись конфлікти типу “учень-учень” на користь служби порозуміння, використовуючи медіацію; направлення педагогами дітей до служби у випадку виникнення непорозумінь із ровесниками;
- **інформаційні** – проведення методичних семінарів для директорів загальноосвітніх навчальних закладів, завданням яких є ознайомлення із технологією медіації, її перевагами в урегулюванні міжучнівських конфліктів та особливостями її використання; організація рекламно-інформаційних заходів серед учнів школи з метою пропаганди ненасильницьких методів вирішення конфліктів; наявність інформаційної дошки, кутка, де висвітлюються основні функції служби, її досягнення та короткі відомості про медіацію;
- **процесуальні** – навчальні тренінги, семінари для методичних працівників, директорів, адміністрації школи про базові поняття конфлікту, використання медіації у школі, її переваги; підготовка спеціалістів психологічних служб школи (соціальних педагогів) до відбору учнів та організації шкільної служби порозуміння, роботи в ній разом із учнями; проведення навчальних тренінгів з базових основ медіації серед учнів середніх та старших класів школи та підготовки їх до роботи у службах порозуміння.

На нашу думку, створення таких організаційно-педагогічних умов сприятиме здійсненню посередництва (медіації) у загальноосвітній школі, створенню служб порозуміння, налагодженню системи мирних методів врегулювання конфліктних ситуацій серед учасників навчально-виховного процесу.

Висновки

Опитування спеціалістів психологічних служб та учнів школи продемонструвало, що найчастіше в школі виникають конфлікти типу “учень-учень”. Науковці у сфері педагогіки та психології визначають посередництво як одну із найоптимальніших форм врегулювання різних спірних питань.

На нашу думку, використання посередництва (медіації) при врегулюванні шкільних конфліктів сприятиме вкоріненню у дітей, і у педагогів, навиків конструктивного вирішення конфлікту, співробітництва, толерантного ставлення до думки опонента. Визначені нами організаційно-педагогічні умови: організаційні, нормативні, інформаційні, процесуальні сприяють використанню посередництва (медіації) однолітків у загальноосвітній школі.

Визначення соціально-педагогічних умов реалізації посередництва (медіації) однолітків у загальноосвітній школі вимагає дослідження нормативно-правових основ та підготовки соціальних педагогів до здійснення даної технології в умовах середнього навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Н. Впровадження технології медіації у загальноосвітній школі: виклики сьогодення / Н. Білик // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 747. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. у-т, 2015. – 208 с. – С. 9-16.
2. Гришина Н. Психология конфликта. 2-е изд. / Н.В. Гришина – СПб.: Питер, 2008. – 544 с.
3. Коваль Р. Шкільна служба розв'язання конфліктів: досвід упровадження. Посібник / Р. Коваль, А. Горова, А. Нікітчук та інші – К.: Видавець Захаренко В.О., 2009. – 168 с.
4. Словник української мови: в 11 томах. – Том 10, 1979. – С. 441 /sum.in.ua/s/umova
5. Харченко С. Значення категорії “соціальність” у пошуках методологічної основи розвитку сучасної соціально-педагогічної науки // С.Я. Харченко / Соціальна педагогіка: теорія та практика - № 3, К, 2012 р. – С. 4-13.
6. Чижевський Б.Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні / Б.Г. Чижевський. – К.: Інститут педагогіки АПН України, 1996. – 429 с. – С. 82

REFERENCES

1. Bilyk, N. Implementation of the technology of mediation in school: the challenges of our time / N.Bilyk // Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Collection of scientific papers. Vol. 747. Pedagogy and Psychology. – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2015. – 208 p. – P. 9-16.
2. Hryshyna, N. Psychology conflict. 2-e yzd. / N.V. Hryshyna – SPb.: Pyter, 2008. – 544 p.
3. Koval' R. School service conflict resolution : the experience of implementation. Manual / R. Koval', A. Horova, A. Nikitchuk et al. – K.: Publisher V.O. Zakharenko, 2009. – 168 p.
4. The dictionary of the Ukrainian language, in 11 volumes. – Vol. 10, 1979. – P. 441 /sum.in.ua/s/umova
5. Kharchenko, S. The value for “sociality” in search of the methodological foundations of modern social-pedagogical teaching // S.Y. Kharchenko / Social pedagogy: theory and practice. – # 3, K., 2012. – P. 4-13.
6. Chyzhevs'kyi, B.H. Organizational- pedagogical conditions of formation of high schools in Ukraine / B.H.Chyzhevs'kyi. – K.: Institute of Pedagogy of Academy of Pedagogical Sciences Ukraine, 1996. – 429 p. – P. 82

Organizational and pedagogical conditions of implementation of peer mediation at school**N.M. Bilyk**

Abstract. The article analyzes the learning experience of mediation, results of a survey of experts psychological center and of pupils of secondary school in the city of Chernivtsi and region. Was formed by the author the organizational and pedagogical conditions for peer mediation at school. They are – organizational, regulatory, informational and procedural.

Keywords: *organizational and pedagogical conditions, mediation, peer mediation programs, conflict, social pedagogue*

Застосування активних методів у навчанні професійно орієнтованого англомовного письма за інтегративним підходом

О.Ю. Гальченко*

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

*Corresponding author. E-mail: diversity@meta.ua

Paper received 01.11.15; Revised 05.11.15; Accepted for publication 12.11.15.

Анотація. Стаття присвячена аналізу шляхів використання активних методів навчання майбутніх менеджерів туризму професійно орієнтованого англомовного письма в коледжах на засадах інтегративного підходу. Увагу акцентовано на використанні методів вебінару, case-study, презентацій, ігрових технологій, мовного портфеля. Проаналізовано сучасний стан розробки зазначеної проблеми та виділено передумови навчання професійно орієнтованого англомовного письма в коледжах, а саме здійснено аналіз активних технологій, що застосовуються у навчанні професійно орієнтованого англомовного письма в коледжах.

Ключові слова: коледж, професійно орієнтоване письмо, активні методи, інтегративний підхід

Вступ. В період політичних, економічних та соціальних змін, що відбуваються у світі, значно розширились масштаби міжнародної взаємодії. Це зумовлює потребу ринку праці в висококваліфікованих фахівцях, що мають, по-перше, враховувати та задовольняти потреби різних соціальних груп у контексті діалогу культур, а по-друге – самі володіти нормами іншомовного професійно орієнтованого писемного спілкування. Зважаючи на зростаючу необхідність у таких спеціалістах, пріоритетного значення набуває професійно орієнтована англомовна підготовка починаючи з її першого ступеня – коледжу.

Короткий огляд публікацій за темою. Процес навчання професійно орієнтованого письма майбутніх фахівців відбувається у руслі різних підходів до навчання писемного мовлення (ПМ). Особлива увага в науковій літературі приділяється процесуальному, жанровому та текстуальному підходам. Сучасна методика схиляється до необхідності використовувати елементи текстуального підходу в поєднанні з процесуальним та жанровим підходами. Це приводить до необхідності комплексного використання різних підходів.

Слідом за Л.К. Мазуною [8], ми вважаємо, що методика навчання ПОАМП має ґрунтуватися на **інтегративному підході**, що передбачає «моделювання керованого, психолінгвістично адекватного та дидактично спрямованого спілкування, в процесі якого відбувається обмін особистісно значимою для учасників інформацією, взаєморозуміння та мимовільне оволодіння формальними засобами вираження думок та точок зору» [8, с.170-176]. На відміну від окремого використання різних підходів, інтегративний передбачає особливо ретельну деталізацію всіх етапів навчання.

Як зазначає Т.О. Пахомова, за допомогою інтегративного підходу можна сформувати саме здатність фахівця спілкуватися у професійній сфері іноземною мовою, що є базовою вимогою сучасної мовної освіти [9, с.49].

Метою статті є обґрунтування особливостей застосування активних методів у підготовці майбутніх менеджерів туризму до здійснення професійно орієнтованого англомовного письма.

Матеріали і методи. В сучасній вітчизняній та зарубіжній лінгводидактиці проблема навчання ПОАМП розглядається в контексті використання *методів моделювання професійної діяльності / активних / інтегративних*. Сьогодні прийнято розглядати активні ме-

тоди як еволюцію традиційних методів під впливом інформаційних технологій та особистісно орієнтованої парадигми освіти [6].

До числа найбільш результативних активних методів, які застосовуються при навчанні іншомовному професійно орієнтованому письму, належать: вебінар, case-study, презентації, ігрові технології та мовний портфель.

Результати та їх обговорення. Для навчання ПОАМП за інтегративним підходом нами було відібрано наступні стратегії текстуального підходу: вивчення лінгвістичних особливостей тексту-зразку певного жанру; тренування у коректному використанні мовних явищ (моделей англомовного спілкування у сфері туризму: моделей ввічливості, погодження, відмови, подяки тощо). Внесок жанрового підходу до навчання ПОАМП полягає у застосуванні стратегій аналізу форми та змісту «зразкового» тексту та збору інформації у групі, письма у співробітництві, створення фрагментів тексту. Щодо процесуального підходу до навчання ПОАМП, ми схильні приєднатися до позиції зарубіжних дослідників у виділенні фаз письма: передписьмо – письмо – післяписьмо.

Загальноприйнятим у сучасній методиці є положення про те, що навчання ІМ повинно бути комунікативно орієнтованим [1; 2; 3; 9; 10; 12]. Запорукою комунікативного характеру навчання вважається використання інтерактивних методів навчання. На думку О.В. Гаврилової [2], особливо ефективними для застосування в коледжах є ігрові технології, а саме ділові та рольові ігри, що забезпечують реалізацію групових форм спілкування.

Слідом за О.В. Гавриловою, необхідність використання активних методів та ігрових технологій у навчальному процесі з ІМ в коледжах підкреслює А.С. Єпіфанцева [5]. Доведено, що в умовах коледжу найбільш ефективними є дискусійні, проблемно-пошукові та ігрові методи. Через опрацювання професійних ситуацій в ігровій формі пропонується поступово переходити до роботи над творчими проектами та case-study, що імітують умови майбутньої фахової діяльності у різних ситуаціях.

Методичні можливості використання *вебінарів* у сучасній методиці не можна вважати достатньо розробленими, однак у дослідженнях Т.І. Коваль [6], J.Mills [12], закладено основи їх застосування для навчання ІМ у різних видах МД, в тому числі і у ПОАМП.

На думку Т.І. Коваль, вебінар (або Інтернет-конференція) – це проблемно-дискусійний комп'ютерно-орієнтований метод, який доцільно застосовувати в поєднанні з традиційними методами у навчанні ІМ майбутніх фахівців [6, с.7-8]. Ця технологія ефективна тим, що дозволяє відтворити умови кооперативної форми організації навчання, використовуючи засоби аудіо-, відео обміну даними та роботи з різноманітними об'єктами, незважаючи на те, що його учасники можуть фізично знаходитися в різних місцях. Таким чином створюється активна віртуальна «аудиторія», що об'єднує всіх учасників вебінару.

Дослідники пропонують забезпечувати активність вебінару за допомогою моделі: доповідач – слухачі. В ролі доповідача може бути як викладач так і студент, залежно від ролі, яку він має виконувати за сценарієм проведення такого семінару.

Для навчання майбутніх менеджерів туризму ПОАМП в коледжах нами використовувались такі методичні можливості вебінару: чат, віртуальні кімнати для спілкування, експрес-тестування. При письмовому спілкуванні під час вебінару студенти можуть перевірити структуру та правопис створюваного тексту засобами Інтернету, а викладач може відредагувати помилки, використовуючи smart-функції: підкреслювання, виділення помилки кольором в тексті, перестановка слів у реченні і т.д. У процесі навчання ПОАМП методом вебінару викладач має змогу скерувати студента до наявних пройдених матеріалів та звернути на них увагу вже на очному занятті в аудиторії.

На думку J.Mills, переваги методу вебінарів перед іншими комп'ютерними технологіями для навчання писемного мовлення полягають у тому, що вебінар забезпечує співробітництво та спілкування між студентами як авторами тексту у «кібер-просторі» [12, с.5]. Під час такого спілкування студенти не звертають увагу на паралінгвістичні аспекти (жести, міміку, мову тіла) та фокусуються на написанні простого та зрозумілого тексту. Доведено, що письмо у «кібер-просторі» є значно активнішим за усну дискусію в аудиторії, адже студенти можуть писати в чат одночасно і при цьому не перебивати один одного, їм не потрібно підвищувати голос, щоб переконати опонента у своїй правоті. Це допомагає зняти психологічний бар'єр, досягти фасилітації та розвинути навички письмової дискусії іноземною мовою. За даними сучасної методики, ефект вебінарів визначається їх контекстним використанням в структурі кейс-методу (case-study).

Доведено, що case-study є основою для моделювання процесу навчання ПОАМП за допомогою проблемних комунікативних ситуацій. Як зазначає Ю.В. Дегтярьова, метод case-study надає студентам можливість творчо застосувати вивчений мовний матеріал на базі своїх професійних знань [3, с.41]. Спеціалісти в області професійно орієнтованої освіти [1; 2; 3; 10] вважають кейси основною одиницею навчання, що імітує реальне іншомовне спілкування.

Для навчання ПОАМП майбутніх менеджерів туризму нами використовувались case-study на професійну тематику, що передбачали опрацювання проблемних завдань з подальшим представленням результатів у письмовій формі. Результатом роботи над кейсом були сформовані моделі поведінки, які збирались кож-

ним студентом у власний «банк готових рішень» і стали частиною професійного досвіду та мовного портфелю. Розвиток вмінь ПОАМП забезпечувався також протоколюванням процесу опрацювання кейсів. Протокол обговорення складався кожним студентом самостійно під час аудиторного заняття у вигляді нотатків. Підбиття підсумків роботи проводилось у вигляді оцінювання письмової документації за кейсом (протоколів обговорення, презентацій).

Заключним етапом групової роботи як кейсу, так і вебінару була рефлексія, яка передбачає такі етапи: фіксація того, що відбулося; висловлення міркувань та почуттів щодо здобутого навчального досвіду. Ефективним є представлення результатів методу кейсів та вебінару у вигляді традиційних, відео- та флеш-презентацій, що здатні продемонструвати досягнення студентів та створити ситуацію успіху.

Можна сказати, що методи вебінару та case-study у сучасній вітчизняній лінгводидактиці лише почали привертати увагу методистів. На відміну від них, *презентації* є одним із найбільш розповсюджених активних методів навчання ПОАМП. Слідом за Ю.С. Авсюкевич [1], під цим терміном маємо на увазі: підготовлене професійно спрямоване англомовне висловлювання ділового характеру, об'єднане конкретним завданням і ситуативними умовами, яке базується на результатах аналітичного дослідження певної проблеми у сфері ділової активності, має чітке логіко-композиційне оформлення і націлене на ефективне інформування, мотивування або переконання певної аудиторії з урахуванням її основних культурологічних та соціально-демографічних характеристик.

Зазвичай презентація виступає як метод навчання говорінню, проте, на думку методистів, ця технологія є актуальною та доцільною у навчанні інших видів МД, зокрема професійно орієнтованого письма.

Презентація використовується як метод навчання ПОАМП через обов'язкову процедуру «інформаційного скорочення» тексту. Створюючи слайди, студентам доводиться зменшувати об'єм інформації, яку вони зібрали, щоб представити лише головні пункти. У цьому вигляді «мінімалістичного» написання ключові поняття і слова доведеться зберегти, а зайве відкинути. Це дозволяє сформулювати вміння планування письмового тексту та саморедагування. Написання тексту для презентації відрізняється від інших видів письма. Оскільки кінцевий продукт має бути показаним на великому екрані і прочитаним читачами, студенти несуть більшу відповідальність та прагнуть досягти ситуації успіху.

Такого типу ситуації подібні тим, які описала К. Міґґі-Джуді [13], посилаючись на веб-чати, в яких правильне використання і правопис все більш «реальні». Презентація з використанням слайдів, ймовірно, є більш автентичним завданням ніж написання роботи, яка читається лише викладачем.

На думку О.А. Шуменко та І.Ю. Шипілової, побудова схем, таблиць у презентації дозволяє економити час, естетичніше оформлювати матеріал, завдання з подальшою перевіркою активізують увагу, формують орфографічну зіркість та поступово дозволяють студенту створювати письмовий текст, що легко та цікаво читається [11, с.87]. Таке вміння зв'язного та логічного пи-

сьма А.І. Кузьмінський та О.І. Вовк називають «мовною механікою» [7, с. 307]. «Мовна механіка» передбачає також точність викладу, відповідність структури та впорядкованість тексту. З метою забезпечення різноманітності видів діяльності на заняттях при навчанні ПОАМП актуальним є комбінування різних активних методів навчання у груповій та індивідуальній формі роботи. Презентації ефективно поєднувати з віртуальними екскурсіями та з ігровими технологіями, розподіляючи ролі для її представлення.

Ігрові технології дозволяють студентам відчути себе повною мірою в діловому середовищі; вся інформація є відображенням дійсності, тобто всі обговорення відбуваються у реальному часі. У сучасній методикі розкрито ефективність застосування рольових/ділових/сюжетно-професійних ігор, що забезпечують засвоєння студентами максимальної кількості мовленнєвих моделей ділового спілкування. Ділова (сюжетно-професійна) гра є різновидом рольової гри, що використовується для навчання іншомовного професійного спілкування, при цьому її моделювання наближене до умов майбутньої фахової діяльності.

У вітчизняній методикі розрізняють типи ігор: гра-співробітництво; гра-змагання; гра-конфлікт. Одним із різновидів є *безперервна ділова гра* («*continuous simulation*»), методика проведення якої розроблена О.Б. Тарнопольським. Така гра може виступати головним видом навчальної діяльності на занятті з ІМ, а інші види готують до неї студентів [14, с.6]. Безперервна ділова гра об'єднує навчальний процес з ІМ єдиним сюжетом комунікативної діяльності: студенти вирішують, яку форму бізнесу їм організувати, створюють компанію, обирають керівний склад, вирішують проблеми, укладають договори тощо.

Для навчання ПОАМП нами застосовувались сюжетні професійні ігри, що відображають ситуації професійного спілкування. Розігрувались такі ситуації як: участь у туристичному ярмарку; заселення у готель; відкриття власної туристичної фірми; отримання скарги від незадоволеного клієнта туристичної фірми / готелю тощо. Окрім сюжетних ігор, застосовувались рольові ігри, що демонстрували ситуації з опрацьованих case-study.

Серед перелічених методів (вебінар, case-study, презентації, ігрові технології) особливе місце за рівнем системності посідає мовний портфель.

Під мовним портфелем розуміємо один з методів організації навчання ІМ, що забезпечує реалізацію специфічної системи форм контролю, яка базується на самоконтролі і самокорекції та функціонує у процесі розвитку вмінь МД, у тому числі й умінь ПОАМП. Студент сам ініціює, організовує, керує процесом вивчення ІМ та оцінює отримані результати власної діяльності учіння. Ефективність мовного портфеля для навчання ПОАМП, на думку дослідників, зумовлена можливістю студентів представляти власний життєвий та навчальний досвід у письмовій формі, повертати до нього та відслідковувати власні досягнення.

Висновки. До числа найбільш результативних активних методів, які застосовуються при навчанні ПОАМП за інтегративним підходом, належать: вебінар, case-study, презентації, ігрові технології та мовний портфель. Методичні можливості використання названих методів у навчанні ПОАМП пов'язані з тим, що вони імітують реальне іншомовне професійне спілкування, що дозволяє вирішити питання навчання ПОАМП майбутніх менеджерів туризму в коледжах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авсюкевич Ю.С. Навчання презентації англійською мовою студентів економічних спеціальностей: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Юлія Сергіївна Авсюкевич. – К., 2009. – 303 с.
2. Гаврилова О.В. Формирование иноязычной коммуникативной культуры студентов педагогического колледжа в процессе профессиональной подготовки. – Дис... канд. пед. наук: 13.00.08. – СПб, 2006. – 218 с.
3. Дегтярєва Ю.В. Підвищення ефективності навчання іноземних мов з використанням кейс-методів / Ю.В. Дегтярєва // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. – 2010. – Вип. 17. – С.40-47
4. Drach, A.S. Hypertext in the context of reading // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2014. – Vol.11(15), Issue:30. – P. 16-19.
5. Епифанцева А.С. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности студентов медицинского колледжа в процессе профессиональной подготовки. – Дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / А.С. Епифанцева. – СПб, 2004. – 221 с.
6. Коваль Т.І. Інтерактивні технології навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах / Т.І. Коваль // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2011. – №6 (26) / URL: <http://www.journal.iitta.gov.ua>
7. Кузьмінський А.І. Методика навчання англійської мови в аспекті комунікативно-когнітивного підходу: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А.І. Кузьмінський, О.І. Вовк. – Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – 316 с.
8. Мазунова Л.К. Система овладения культурой иноязычного письма в языковом вузе : дис. доктора пед. наук. : 13.00.02 / Л.К. Мазунова. – Уфа, Башкирский гос. университет, 2005. – 318 с.
9. Пахомова Т.А. Изучение художественных текстов в системе профессиональной иноязычной подготовки студентов-филологов на продвинутом этапе / Татьяна Александровна Пахомова. // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (31), Issue 61. – Budapest. – 2015. – С.47–49.
10. Труханова Т.І. Індивідуалізація навчання професійно-орієнтованого читання англійською мовою студентів технікумів та коледжів економічного профілю: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К.: 2001. – 18 с.
11. Шуменко О.А., Шипілова І.Ю. Використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій під час викладання іноземних мов / О.А. Шуменко, І.Ю. Шипілова // Філологічні трактати – Том 5, № 4. – 2013 – С. 84 -89
12. Mills, J. Virtual Classroom Management and Communicative Writing Pedagogy / Jon Mills / URL: <http://www.academia.edu/151097/Virtual-Classroom-Management-and-Communicative-Writing-Pedagogy>
13. Murphy-Judy, K. The convergence of language teaching and research using technology / Kathryn Murphy-Judy. – Durham, NC: CALICO, 1997. – 322 p.
14. Tarnopolsky, O. Business English teaching: Imaginative continuous simulation and critical analysis tasks / O. Tarnopolsky // Business Issues. The publication of the Business English Special Interest Group. – 2000. – No.2. – 10 p.

REFERENCES

1. Avsyukevich, Yu.S. Study presentations in English students of economic specialties: dis. cand. ped. sc.: 13.00.02 / Yuliya Sergiivna Avsyukevich. – K., 2009. – 303 p.
2. Gavrilova, O.V. The formation of foreign language communicative culture of students of pedagogical college in the course of vocational training. – dis. cand. ped. sc.: 13.00.08. – SPb, 2006. – 218 p.
3. Degtyar'ova, Yu.V. Improving the effectiveness of teaching foreign languages using case-methods / Yu.V. Degtyar'ova // The teaching of languages in higher educational institutions today. Intersubject links. – 2010. – Is. 17. – P. 40-47
4. Drach, A.S. Hypertext in the context of reading // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2014. – Vol.11(15), Issue:30. – P. 16-19.
5. Epifanceva, A.S. The formation of foreign language communicative competence of students of medical college in the course of vocational training. – dis. cand. ped. sc.: 13.00.08 / A.S. Epifanceva. – SPb, 2004. – 221 p.
6. Koval', T.I. Interactive technologies of teaching foreign languages in higher education / T.I. Koval' // Information technology and learning tools. – 2011. – №6 (26). / URL: <http://www.journal.iitta.gov.ua>
7. Kuz'mins'kij, A.I. Methods of teaching English in communicative aspect of the cognitive approach: Teach method. guidances. for university students / A. I. Kuz'mins'kij, O. I. Vovk. – Cherkasi : Publisher of ChNU named after B. Khmel'nitsky, 2013. – 316 p.
8. Mazunova, L.K. System mastery of foreign writing culture in language high school : dis. dr. ped. sc. : 13.00.02 / L.K. Mazunova. – Ufa, Bashkir State University, 2005. – 318 p.
9. Pahomova, T.A. The study of literary texts in the professional foreign language training of students-philologists at an advanced stage / Tatyana Aleksandrovna Pahomova. // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (31), Issue 61. – Budapest. – 2015. – P. 47-49.
10. Truhanova, T.I. Personalization teaching professionally oriented English reading students of colleges and college economics: Abstract dis. cand. ped. sc.: 13.00.02 / Kyiv National Linguistic University. – K.: 2001. – 18 z.
11. Shumenko, O.A., Shipilova, I.Yu. The use of modern information and communication technologies in teaching foreign languages / O.A. Shumenko, I.Yu. Shipilova // Philological tracts – Vol. 5, № 4. – 2013 – P. 84-89.
12. Mills, J. Virtual Classroom Management and Communicative Writing Pedagogy /Jon Mills// [http://www.academia.edu/151097/Virtual Classroom Management and Communicative Writing Pedagogy](http://www.academia.edu/151097/Virtual_Classroom_Management_and_Communicative_Writing_Pedagogy)
13. Murphy-Judy, K. The convergence of language teaching and research using technology / Kathryn Murphy-Judy. – Durham, NC: CALICO, 1997. – 322 p.
14. Tarnopolsky, O. Business English teaching: Imaginative continuous simulation and critical analysis tasks / O. Tarnopolsky // Business Issues. The publication of the Business English Special Interest Group. – 2000. – No.2. – 10 p.

Active Technologies Implementation in an Integrative Approach to Teaching ESP Writing**O. Gal'chenko**

Abstract. The article is devoted to the issue of using active methods in the process of teaching foreign language writing to college students. The approaches to possible ways of using webinars, case-study methods, presentations, games, and language portfolios are discussed. Current state of the issue is analyzed and the focus is made on active technologies for teaching English writing for specific purposes to college students.

Keywords: college, writing for specific purposes, active methods, integrative approach

Методичні рекомендації для підвищення рівня сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху в процесі розвитку фізичних якостей

Д.Л. Нечипоренко, І.О. Дудник, Л.А. Нечипоренко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна

Paper received 20.10.15; Revised 26.10.15; Accepted for publication 28.10.15.

Анотація. Проаналізована психолого-педагогічна література, яка присвячена мотиву досягнення успіху. Встановлено, що підлітковий вік характеризується фізіологічним розвитком таких фізичних якостей як сила, швидкість та спритність. Розроблені методичні рекомендації для підвищення рівня сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху в процесі розвитку фізичних якостей. Сформовано та експериментально перевірено ефективність використання методичних рекомендацій підвищення рівня сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху в процесі розвитку фізичних якостей.

Ключові слова: мотив досягнення успіху, підліток, фізичні якості, методичні рекомендації, вольові якості

Сучасне суспільство вимагає від людини максимальної реалізації свого потенціалу, що в свою чергу допоможе досягти успіху в професійній та навчальній діяльності. Адже саме ці сфери людського життя вимагають максимальної реалізації власних здібностей для досягнення певного результату, який може бути оцінений соціальними нормами. Для того, щоб людина почала діяти, необхідно, щоб виникли певні спонукання, що штовхатимуть її до діяльності. Такими спонуканнями є мотиви, а стосовно максимальної реалізації та досягнення успіху в певній діяльності – мотив досягнення успіху.

В загальноосвітніх навчальних закладах урок фізичної культури – це основна форма впровадження фізичного виховання. Кожен урок має свої завдання, які необхідно вирішити та план проведення, якого необхідно дотримуватись. Окрім цього, урок фізичної культури має значний вплив на формування особистості, а так як одним з головних завдань загальноосвітнього навчального закладу є формування успішної особистості, то процес формування в учнів мотиву досягнення успіху відіграє одне з ключових завдань. Саме тому, вчитель фізичної культури, на ряду з формуванням фізичних здібностей, збільшенням рухового запасу, покращення фізичних якостей учня має також формувати стійкий інтерес до фізичного самовдосконалення, формувати готовність до вольових напружень та сприяти підвищенню рівня сформованості мотиву досягнення успіху. Для цього ми розробили рекомендації, застосування яких допоможе вчителю при формуванні у підлітків мотиву досягнення успіху в процесі виконання фізичних вправ різної направленості.

Згідно досліджень А.О. Артюшенко та Л.В. Волкова [1, 2] підлітковий вік характеризується значними приростами у розвитку швидкісних та силових якостей. Знаючи цю особливість підліткового віку, вчитель повинен використовувати її для створення ситуацій успіху. Так як приріст в результатах буде очевидним, вчителю необхідно ставити перед учнями конкретні цілі, досягнення яких формуватиме в учнів впевненість у власних силах, задоволеність результатами власної діяльності, а це позитивно впливатиме на формування мотиву досягнення успіху.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури [1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10] присвяченій взаємопов'язаному розвитку фізичних якостей та мотиваційної складової особистості, ми сформуливали методичні рекомендації для підвищення рівня сформованості у

підлітків мотиву досягнення успіху в процесі фізичного виховання.

Згідно досліджень Є.П. Щербакова [10], у процесі розвитку у підлітків швидкісно-силових якостей, витривалості та спритності дитина мусить проявляти вольові зусилля, такі як наполегливість, сміливість, ініціативність, рішучість, завзятість та інші. Прояв цих зусиль в процесі фізичного виховання формує ці вольові якості. А згідно досліджень І.О. Дудник [4] та А.О. Артюшенко [1] процес формування вольових якостей тісно пов'язаний з формуванням мотиву досягнення успіху.

Таким чином, розглянемо вплив розвитку кожної з фізичних якостей на підвищення рівня сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці методичних рекомендацій підвищення рівня сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху в процесі розвитку фізичних якостей.

Розвиток швидкості як фізичної якості має позитивний вплив на формування у підлітків мотиву досягнення успіху. Згідно досліджень А.О. Артюшенко [1], процес розвитку швидкісних можливостей підлітка позитивно впливає на формування в нього ініціативності, сміливості та самостійності. Формування цих вольових якостей безпосередньо грає значну роль у формуванні мотиву досягнення успіху, адже саме ці якості допомагають долати труднощі на шляху до цілі. Тому для розвитку швидкісних можливостей ми радимо:

1. Вправи спрямовані на розвиток швидкості необхідно виконувати при відсутності почуття втоми (тобто, бажано на початку основної частини уроку);
2. Всі вправи виконувати з максимальною частотою рухів;
3. Вправи необхідно підбирати не складні, щоб при їх виконанні підліток робив акцент на максимальну частоту рухів, а не на правильність виконання;
4. Рекомендована тривалість виконання вправи 6-7 секунд;
5. Вправи повторювати через достатній відпочинок (1-2 хвилини), щоб втома не накопичувалась.

Ще однією важливою фізичною якістю для формування мотиву досягнення успіху є сила. Як засвідчили дослідження М.І. Козлова [6], суб'єктивне відчуття сили підвищує впевненість в собі, а ця психологічна якість є невід'ємною складовою емоційно-ціннісного

компоненту мотиву досягнення успіху. Також розвиток сили сприяє формуванню таких вольових якостей як рішучості та завзятості [1, 3, 4]. Тому для розвитку силових здібностей наші рекомендації полягають в наступному:

1. Використовувати різний темп при виконанні силових вправ (можна використовувати вправи статичного характеру);
2. Підбирати вправи, які при їх виконанні задіюють різні групи м'язів;
3. Синхронно розвивати силу верхніх та нижніх кінцівок, м'язів черевного пресу та спини і т.п.;
4. Вага обтяження не повинна перевищувати 2/3 ваги підлітка.

Наступною фізичною якістю, розвиток якої має позитивний ефект на формування у підлітків мотиву досягнення успіху, є витривалість – це здатність людини виконувати певну роботу тривалий час без зниження працездатності. До того ж робота може бути як фізична так і розумова, а тому розвиток витривалості як базової фізичної якості дуже важливий для підвищення працездатності підлітка. Високий рівень витривалості сприяє формуванню такої вольової якості як наполегливість та завзятість. Згідно досліджень Є.П. Ільїна [5], ці властивості особистості тісно пов'язані з мотивом досягнення успіху. Для розвитку витривалості ми радимо:

1. Періодично змінювати вправи, щоб уникнути стану «монотонії»;

2. Використовувати не тільки рівномірний метод при розвитку витривалості, а й метод змінних зусиль («фартлек»).

Ще однією фізичною якістю підлітка, розвиток якої сприяє підвищенню рівня сформованості мотиву досягнення успіху, є спритність. Розвиток цієї фізичної якості, згідно досліджень А.О. Артюшенко [1], сприяє формуванню цілеспрямованості, а ця вольова якість особистості відіграє одну з ключових ролей в процесі досягнення цілі, тобто напряду пов'язана з мотивом досягнення успіху. Розвиток у підлітків спритності ми радимо здійснювати дотримуючись таких рекомендацій:

1. Змінювати вихідні положення при виконанні звичних вправ;
2. Використовувати снаряди та пристрої для зміни звичних умов виконання вправ;
3. Змінювати швидкість та темп виконання рухів;
4. Ускладнення вправ шляхом змін просторових кордонів виконання вправ;
5. Дзеркальне виконання вправ.

Як засвідчили результати формувального етапу експерименту, використання даних рекомендацій для розвитку фізичних якостей сприяло як розвитку цих фізичних якостей так і формуванню у підлітків мотиву досягнення успіху. Також ми розробили методичні рекомендації вчителю для розвитку цих фізичних якостей у підлітків в залежності від рівня сформованості в них мотиву досягнення успіху. Дані методичні рекомендації представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Методичні рекомендації підвищення у підлітків рівня сформованості мотиву досягнення успіху в виконанні фізичних вправ різної спрямованості

Переважаюча спрямованість фізичних вправ	Підлітки з високим рівнем сформованості мотиву досягнення успіху	Підлітки з середнім рівнем сформованості мотиву досягнення успіху	Підлітки з низьким рівнем сформованості мотиву досягнення успіху
1. Вправи на розвиток максимальної швидкості та швидко-силових показників	– періодично ускладнювати вправи із збереженням темпу рухів; – використовувати вправи з обтяженнями; – проводити забіги з сильнішими суперниками.	– використовувати стрибки для розвитку швидко-силових показників; – проводити змагання на частоту рухів окремих частин тіла.	– використовувати найпростіші вправи для розвитку швидкості; – рахувати кількість циклів кожної вправи та слідкувати за їх динамікою; – використовувати естафети для розвитку швидкості;
2. Вправи на розвиток загальної сили, силової витривалості та швидко-силових можливостей	– використовувати вправи з ускладненнями; – збільшувати інтенсивність та кількість повторень вправ; – інколи ставити завдання, які межують з їх рівнем фізичної підготовленості; – використовувати вправи, де задіюється велика кількість м'язів.	– використовувати цікаві неординарні вправи; – використовувати змагальний метод; – використовувати вправи з обтяженнями.	– виконувати вправи в полегшених умовах; – використовувати ігровий метод для розвитку сили; – ставити завдання відповідно до рівня підготовленості підлітків.
3. Вправи на розвиток загальної та спеціальної витривалості	– ставити додаткові завдання при виконанні вправ на витривалість (наприклад, слідкувати за технікою виконання); – влаштовувати змагання з крос-фіту.	– влаштовувати змагання з рівними суперниками; – використовувати вправи на збільшення ЖСЛ.	– проводити уроки у вигляді фітнес-тренувань; – використовувати ігровий метод для розвитку витривалості.
4. Вправи на розвиток спритності та координації	– виконувати складно-координаційні вправи в ускладнених умовах; – використовувати метод дзеркального виконання вправ.	– розучувати складно-координаційні вправи по частинах.	– використовувати ігровий метод для розвитку спритності.

Значний позитивний вплив на формування у підлітків мотиву досягнення успіху, в процесі розвитку фізичних якостей, відіграє ігровий метод. Гра на уроці фізичної культури викликає підвищений інтерес в учнів, а тому вони здатні проявляти більші зусилля. Однак, для того щоб ігровий метод мав позитивний вплив на формування у підлітків мотиву досягнення успіху в процесі фізичного виховання слід дотримуватись певних рекомендацій. Згідно досліджень А. Артющенко [1], в залежності від рівня мотивації самовдосконалення, мотиву досягнення успіху та рівня прояву вольових зусиль ці рекомендації відрізняються для учнів з високим, середнім та низьким рівнями підготовленості (фізичної та інтелектуальної). Так, для учнів з високим рівнем підготовленості слід застосовувати такі прийоми:

- періодично влаштовувати матчі з сильнішими суперниками, тобто штучно створювати «ситуацію невдачі»;
- при грі з слабшою командою ускладнювати умови гри, тобто щоб перемога давалась не легко.

Однак, не слід зловживати цими рекомендаціями, адже постійні невдачі можуть призвести до зниження рівня впевненості у власних силах, що матиме негативний наслідок для рівня сформованості мотиву досягнення успіху. Створення ситуації невдачі необхідне для того, щоб стимулювати підлітків на подальший розвиток.

При використанні ігрового методу для підлітків з низьким рівнем підготовленості ми розробили наступні рекомендації:

- підбирати рівні за силами команди;
- при грі з сильнішою командою, створювати умови, які б допомогли цій команді перемогти (наприклад, використання «фори» чи подвійного коефіцієнту);

– відмічати старання та успіхи кожного учня.

На відміну від учнів з високим рівнем підготовленості, ці учні мають занижену самооцінку, а тому не впевнені у власних силах. Тому головним завданням вчителя є створення ситуації успіху та формування стійкого інтересу до фізичного самовдосконалення, а це в свою чергу призведе до підвищення рівня сформованості мотиву досягнення успіху.

Що стосується учнів з середнім рівнем підготовленості, то для них треба використовувати рекомендації, які подібні до рекомендацій учням з низьким рівнем підготовленості. Адже, переважно їх проблема або в заниженому рівні впевненості у власних силах, або через відсутність інтересу до фізичного самовдосконалення. Однак, переживання ситуації успіху під час виконання певної діяльності завжди має позитивний вплив на формування як інтересу до цієї діяльності так і впевненості у власних силах.

Для перевірки ефективності запропонованих нами методичних рекомендацій формування у підлітків мотиву досягнення успіху в процесі розвитку фізичних якостей ми провели експеримент протягом 2014 – 2015 навчального року. В експерименті взяло участь 200 учнів середнього шкільного віку. Було утворено дві групи: контрольна та експериментальна. В експериментальній групі вчитель використовував розроблені нами рекомендації для підвищення рівня сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху в процесі розвитку фізичних якостей. Уроки фізичної культури в контрольній групі проводились без застосування методичних рекомендацій. Отримані результати представлені в таблиці 2.

Таблиця 2. Рівні сформованості мотиву досягнення в підлітків на етапах експерименту, %

Рівні	Контрольна група			Експериментальна група		
	Констатувальний етап	Формувальний етап	Динаміка	Констатувальний етап	Формувальний етап	Динаміка
Високий	11 %	13 %	+1	12 %	29 %	+17
Середній	53,5 %	54,5 %	+1	53 %	55,5%	+2,5
Низький	34,5 %	32,5 %	-2	35 %	15,5 %	-19,5

Отримані результати демонструють, що наприкінці формувального етапу експерименту рівні сформованості у підлітків експериментальної групи мотиву досягнення у процесі занять фізичною культурою значно підвищились в порівнянні з підлітками контрольної групи. Кількість учнів з високим рівнем сформованості мотиву досягнення в експериментальній групі зросла на 17 % із середнім на 2,5 %, а з низьким зменшилась на 19,5 %. Тоді як в контрольній групі ці показники майже не зазнали змін: приріст в групі з високим рівнем сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху склав 1%, в групі з середнім рівнем – 1%, а в групі з низьким рівнем показник зменшився на 2%.

Висновки

1. В результаті аналізу психолого-педагогічної літератури, мотив досягнення успіху розглядаємо як важливе психічне утворення особистості, рівень якого визначатиме успішність особистості в житті. Підлітковий вік є найбільш сприятливим для підвищення

рівня сформованості мотиву досягнення успіху в процесі розвитку фізичних якостей.

2. В результаті експерименту нами були визначені та експериментально перевірені методичні рекомендації, які сприяли підвищенню рівня сформованості мотиву досягнення успіху в підлітків. Розроблені нами методичні рекомендації дали змогу знайти підхід до кожного учня, визначити його слабкі та сильні сторони і підвищити його рівень сформованості мотиву досягнення успіху в процесі розвитку фізичних якостей.

3. Впровадження методичних рекомендацій дало змогу досягти позитивної динаміки змін у рівнях прояву сформованості мотиву досягнення успіху в підлітків у процесі розвитку фізичних якостей. Так, в експериментальній групі кількість учнів з високим рівнем сформованості мотиву досягнення успіху зросла на 17 %, тоді як в контрольній лише на 1 %, а кількість учнів з низьким рівнем зменшилась в експериментальній групі на 19,5 %, а в контрольній на 2 %.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюшенко А.О. Виховання вольових якостей в учнів середнього шкільного віку в процесі занять фізичною культурою: дис. кан. пед. наук: 13.00.07 / Андрій Олександрович Артюшенко. – Переяслав-Хмельницький., 2003 – 204 с.
2. Волков Л.В. Методика воспитания физических способностей учащихся. – К.: Радянська школа, 1980. – 104 с.
3. Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения. Учебное пособие. М.: Смысл; Изд. центр «Академия», 2006. 333 с.
4. Дудник І.О. Формування у підлітків готовності до вольових напружень у процесі занять фізичною культурою: дис. кан. пед. наук: 13.00.07 / Інна Олександрівна Дудник. – К., 2013 – 210 с.
5. Ильин Е.Н. Мотивация и мотивы / Е.Н. Ильин // – СПб: Питер, 2000. – 512 с.
6. Козлов Н.И. Семнадцать мгновений успеха: стратегии лидерства / Н.И. Козлов // – М.: Астрель, 2004. – 386
7. Нечаева О.С. Шляхи формування мотивації досягнення успіху в обдарованих підлітків / Нечаева О. С. // Обдарована дитина. – 2007. - №9. – С. 25-30; №10. – С. 56-63; – 2008. - №2. – С. 29-35.
8. Нечипоренко Л.А. Педагогічні умови забезпечення особистісних досягнень підлітків засобами фізичної культури: дис. кан. пед. наук: 13.00.07 / Леонід Анатолійович Нечипоренко. – Черкаси, 2009 – 225 с.
9. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения: Пер. с англ / Х. Хекхаузен // – СПб.: Речь, 2001. – 238 с.
10. Щербаков Е.П. Функциональная структура воли: Автореф. дис... докт. псих. наук. – Л., 1990. – 45 с.

REFERENCES

1. Artyushenko, A. Education volitional qualities in students of secondary school age in the physical culture: dis. cand. ped. sc.: 13.00.07 / Andrey Artyushenko. – Pereyaslav-Khmelnytsky., 2003 – 204 p.
2. Volkov, L.V. Methods of education fizycheskyh abilities students. – K.: The Soviet school, 1980. – 104 p.
3. Gordeev, TO Psychology motivation achievements. Uchebnoe posobyie. M.: Meaning; Ed. center "Academy", 2006. 333 pp.
4. Dudnik, I.A. Formation at teenagers of readiness for volitional stress during physical training: dis. cand. ped. sc.: 13.00.07 / Inna A. Dudnik. – K., 2013 – 210 p.
5. Ylyn, E.N. Motivation and motives / E.N. Ylyn // – St. Petersburg: Piter, 2000. – 512 p.
6. Kozlov, N.I. Semnadsat mhnovenyy success: strategy lyderstva / N.I. Kozlov // – M.: Astrel, 2004. – 386
7. Nechaev O. Ways of formation of motivation to achieve success in gifted adolescents / Nechaev O. // Gifted child. – 2007. – № 9. – P. 25-30; №10. – P. 56-63; – 2008. – №2. – P. 29-35.
8. Nechiporenko, L.A. Pedagogical conditions Providing personal achievements teenagers means of physical training: Dis. cand. ped. sc.: 13.00.07 / Leonid A. Nechiporenko. – Cherkasy, 2009 – 225 p.
9. Hekhausen, H. Psychology motivation achievements: Trans. form English / H. Hekhausen // – St. Petersburg : Speech, 2001. – 238 p.
10. Shcherbakov, E.P. Funktsyonalnaya structure oxen: Abstract dis. dr. psy. sc. – L., 1990. – 45 p.

Guidelines to enhance the formation of adolescents motive to achieve success in the development of physical qualities**D.L. Nechiporenko, I.O. Dudnik, L.A. Nechiporenko**

Abstract. Analyzed psychological and pedagogical literature devoted motive to achieve success. Established that adolescence is characterized by physiological development of physical qualities such as strength, speed and agility. Methodological guidelines for increasing the level of formation in adolescents motive to achieve success in the development of physical qualities. Formed and tested efficiency of guidelines enhance formation in adolescents motive to achieve success in the development of physical qualities.

Keywords: motive success, teen, physical quality, guidelines, volitional qualities

Робота з заголовками газетного тексту під час викладання української мови іноземцям

С.В. Лазаренко

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, м. Одеса, Україна

Paper received 16.09.15; Revised 21.09.15; Accepted for publication 28.10.15.

Анотація. У статті установлені шляхи реалізації заголовкової зв'язності в сучасному українському газетному тексті, визначено, який із цих шляхів є найбільш релевантним для сучасного українського газетного тексту, розкриті засоби актуалізації заголовкової зв'язності та запропонована їхня класифікація, описані прийоми роботи над заголовками газетного тексту під час викладання української мови інофонам.

Ключові слова: заголовок, заголовкова зв'язність, актуалізатори заголовкової зв'язності, українська мова як іноземна, інофони

Вступ і аналіз останніх досліджень і публікацій.

Роль газетного тексту в процесі викладання української мови як іноземної неодноразово була предметом лінгвістичних і педагогічних досліджень. Переважно вчені актуалізують увагу на вивченні таких аспектів: 1) роль газетного тексту в процесі формування лінгвокультурної, соціокультурної компетенції іноземців (А. Васильєва, І. Лисакова, Т. Матвєєва, М. Орлова); 2) роль газетного тексту в процесі формування вмінь і навичок реферування (І. Алещанова, Л. Бурдоленко, Н. Фролова); 3) жанрово-стилістичний аспект вивчення газетного тексту (М. Барманкулов, Г. Солганик, Г. Винокур, В. Костомаров, Л. Майданова, В. Пельт, К. Штерн). Вважаємо, що особливе значення газетний текст має під час роботи над вивченням заголовка як текстового компонента на основному етапі вивчення української мови як іноземної, а саме: під час встановлення функцій заголовка, особливостей реалізації зв'язку заголовка з текстом, засобів актуалізації зв'язності заголовка з основним текстом, що ще не було предметом детального дослідження. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розкрити особливості реалізації заголовкової зв'язності в газетному тексті, вивчити засоби її актуалізації та запропонувати прийоми роботи з ними під час викладання української мови іноземцям.

Мета статті. Основна мета статті – розкрити особливості реалізації заголовкової зв'язності в сучасному українському газетному тексті та описати специфіку роботи з газетними заголовками під час викладання української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. Заголовки є одним з найважливіших елементів газети й мають досить вагому функціональне навантаження. Є. Лазарева слушно зауважує щодо цього: «Заголовок є першим сигналом, що спонукає нас читати матеріал або відкласти газету. Передуючи тексту, заголовок експлікує певну інформацію про зміст публіцистичного твору. Разом з цим заголовки газетної шпальти, газетного номера мають емоційне забарвлення, збуджують читацький інтерес, привертають увагу. Дослідження психологів виявили, що близько вісімдесяти відсотків читачів надають увагу лише заголовкам» [3, с. 3]. Серед основних функцій заголовка виокремлюємо імперативну функцію, яку витлумачуємо як спонукання до ознайомлення зі змістом наступних компонентів газетного тексту (підзаголовком, лід-абзацом, основним текстом). Імперативна функція заголовків актуалізується тоді, коли повна й адекватна інтерпретація їхнього змісту неможлива од-

разу після первинного сприйняття. Такі заголовки є синсемантичними: розуміння їхнього цілісного змісту можливе лише після сприйняття й усвідомлення змісту інших текстових компонентів.

Зміст синсемантичних заголовків трансформується під час сприйняття та усвідомлення змісту інших текстових компонентів. В. Лукін указує на два можливі шляхи цього процесу: 1) заголовок – індексальний знак (до прочитання тексту), тобто такий, що лише вказує на текст, з яким перебуває у відношеннях локальної сумісності (він перед і над текстом) → заголовок – умовний знак (під час читання тексту), тобто такий, що ґрунтується на пам'яті мовних значень слів, які належать до його складу → заголовок – мотивований умовний знак (після прочитання тексту), тобто такий, що усвідомлюється реципієнтом як знак, зумовлений змістом тексту, як знак, що сконцентровано передає інформацію про цей зміст; 2) заголовок – індексальний та умовний знак (до прочитання тексту за умов, що заголовок містить умовний знак) → заголовок – мотивований знак (після прочитання тексту) [4, с. 59-60]. Для того, щоб студенти краще зрозуміли різницю між автосемантичними та синсемантичними заголовками, а також усвідомили два шляхи трансформації змісту синсемантичних заголовків, на наш погляд, найбільш доцільним буде запропонувати студентам прослідкувати за залежністю змісту заголовка від змісту основного тексту та особливостями зміни заголовкового змісту під час прочитання основного тексту.

Вправа 1. Прочитайте заголовки газетних текстів і визначте, зміст якого з них повністю зрозумілий без ознайомлення з основним текстом статті, а зміст яких для адекватного та повного розуміння потребує прочитання всього тексту статті: «Кордон із Польщею буде нарешті пішохідним» (Дзеркало тижня. – 2015. – № 32), «Пастор Петро Дудник: «Щоб «зшити» країну, потрібно...» (Дзеркало тижня. – 2015. – № 32), «Яценюк знову б'є у штангу» (Дзеркало тижня. – 2015. – № 32).

Вправа 2. Прочитайте газетні статті та скажіть, як змінюється зміст їхніх заголовків під час ознайомлення з основним текстом статті.

1). «Плями на погонах» (Дзеркало тижня. – 2004. – № 44). Після прочитання заголовку студенти можуть сказати, що зміст подальшого основного тексту статті частково зрозумілий: ймовірно йтиметься про ганебний вчинок людей у погонах (військових, правоохоронців тощо) – на це вказує лексема «пляма» («пляма» – що-небудь неприємне, що ганьбить), проте для повного розуміння змісту заголовка необхідно про-

читати текст усієї статті. Після ознайомлення зі змістом статті студенти можуть повно та адекватно встановити заголовковий зміст: йдеться про ганебну діяльність правоохоронних органів, які відмовились розслідувати справу про напад на депутата Чернівецької міської ради І. Ринжука. У цьому випадку актуальний другий варіант трансформації заголовкового змісту, описаний вище, тобто заголовок – індексальний та умовний знак (до прочитання тексту за умов, що заголовок містить умовний знак) → заголовок – мотивований знак (після прочитання тексту).

2). «Вісім кабарепіпедів» (Україна молода. – 2007. – № 69). Після прочитання заголовку студенти відзначають, що встановити його зміст повністю або хоча б частково неможливо, для цього слід звернутись до основного змісту статті. Лише після його прочитання стає зрозумілим, що йдеться про кабаре, у якому декорацією є вісім рухомих паралепіпедів. У цьому випадку актуальний перший варіант трансформації змісту заголовка: заголовок – індексальний знак (до прочитання тексту) → заголовок – умовний знак (під час читання тексту) → заголовок – мотивований умовний знак (після прочитання тексту).

Після цього варто запропонувати студентам визначити, який із запропонованих заголовків має найтісніший зв'язок з основним текстом. Вони мають сказати, що в другому випадку зв'язність заголовка з основним текстом найтісніша, отже у випадку трансформації заголовок – індексальний знак → заголовок – умовний знак → заголовок – мотивований умовний знак зв'язність заголовка з основним текстом тісніша, цей шлях є найефективнішим для газетного тексту, оскільки посилюється інтерес до декодування заголовка в реципієнта, і він змушений прочитати, сприйняти й усвідомити зміст усієї статті.

Після того як студенти зрозуміють, що залежність заголовкового змісту від основного тексту статті може варіюватися, варто перейти до розгляду засобів, що впливають на ступінь зв'язку заголовка з основним текстом (актуалізатори заголовкової зв'язності). Тут можна запропонувати таку вправу.

Вправа. 1. Прочитайте заголовки та визначте засіб актуалізації їхньої зв'язності з основним текстом статті. 2. Розподіліть ці засоби за групами.

«Титановий туман» (Дзеркало тижня. – 2004. – № 40-41), «Пародія» (Дзеркало тижня. – 2005. – № 40), «Саватді» до столиці насолод та екзотики» (Дзеркало тижня. – 2004. – № 38), Курчат рахують восени (Дзеркало тижня. – 2000. – № 32), «ДФЦ має бути зруйнований?» (Дзеркало тижня. – 2005. – № 7), «Диво калинове» (Дзеркало тижня. – 2004. – № 40-41), «Вони слухають душею» (Вечірній Київ. – 2004. – № 61), «Хто хазяйнує на нашій землі?» (Урядовий кур'єр. – 2007. – 10.02), «Єсдеки уповноважені заявити ...» (День. – 2004. – № 171-172), «Післязавтра» (День. – 2004. – № 196), «Українки рідше виходять заміж. За іноземців» (день. – 2004. – № 196), «Ожиріння» бюджету» (Дзеркало тижня. – 2004. – № 44), «Тенденція, однак...» (Дзеркало тижня. – 2005. – № 46), «Трудись! І будеш...бідним» (Дзеркало тижня. – 2002. – № 51), «STARевич Владимир» (Дзеркало тижня. – 2004. – № 47), «Школо, сама за себе ро-о-з-рахуйсь!» (Дзеркало тижня. – 2003. – № 33).

У результаті аналізу запропонованих заголовків студенти мають дійти висновку, що актуалізаторами заголовкової зв'язності можуть бути різні засоби, що можна розподілити за такими групами: 1) лексико-семантичні (наявність у заголовку полісемантичної лексеми та художніх тропів, входження до складу заголовка лексичних інновацій, уживання у складі заголовка прецедентних феноменів, використання в складі заголовка аббревіатури, вираження в заголовку об'єкта (теми) статті перифразом або дескриптивним зворотом), 2) граматичні (уживання в семантико-синтаксичній структурі заголовків займенників замість позначення об'єкта (теми) статті, вираження заголовка питальним або номінативним реченням, валентнонезавершеність заголовка, фрагментація семантико-синтаксичної структури заголовка), 3) пунктуаційні (використання лапок для оформлення заголовкових компонентів, використання трьох крапок у кінці заголовка або усередині), 4) паравербальні (візуальна актуалізація семантики заголовкового компонента, уживання графона в заголовку).

Під час роботи з газетними заголовками в аудиторії з інофонами детальніше слід зупинитися на аналізі таких актуалізаторів заголовкової зв'язності як уживання у складі заголовка прецедентних феноменів. Поняття «прецедентність» дістало вагоме теоретичне обґрунтування в працях російських лінгвістів (Д. Гудков, Ю. Караулов, В. Красних, Ю. Прохоров, Ю. Сорокін, О. Супрун). Активно досліджується воно й у лінгводидактиці. Зокрема, певні аспекти функціонування прецедентних феноменів як засобів формування вторинної мовної особистості висвітлені у низці наукових розвідок російських дослідників (Д. Гудков, І. Каурцева, О. Сандрікова, Н. Смікунова). Проте це питання залишається актуальним для вивчення, особливо в україністиці. Так, і досі немає чіткої й однозначної дефініції поняття «прецедентність», що, на думку Д. Гудкова, зумовлене складністю й діалектичністю цього поняття [1, с. 102]. Немає однозначності й у тлумаченні природи прецедентності. Різноманітні погляди вчених на природу прецедентності надають змогу виокремити широке й вузьке тлумачення цього поняття: «вузьке тлумачення передбачає когнітивний підхід до прецедентності – прецедентні феномени є одиницями ментального поля, когнітивної бази носія національної мови (Д. Гудков, В. Красних); широке тлумачення поєднує вербальний і невербальний бік прецедентності, уналежнюючи сюди, крім ментальних одиниць, і мовні – інтертекстуальні текстові елементи (Ю. Прохоров, О. Супрун) [2, с. 163]. Щодо лінгводидактичних аспектів дослідження предикативних феноменів, то, зокрема, потребує більш поглибленого вивчення методика роботи з прецедентними феноменами під час викладання української мови як іноземної. Ми підтримуємо широкий підхід до витлумачення прецедентності, тобто такий, що поєднує когнітивний і лінгвістичний рівні. Прецедентні феномени визначаємо як інтертекстуальні елементи, що мають надособистісний / масовий характер (тобто відомі широкому загалу представників одного національно-лінгво-культурного співтовариства), неодноразово відтворюються в мовленні й викликають різноманітні асоціації з текстами, що є їхніми джерелами (прототекстами). Відзначимо, що прототекстами можуть бути як

вербальні, так і невербальні тексти (музичні твори, твори архітектури, живопису, кіномистецтва тощо).

У результаті аналізу газетних заголовків, у складі яких є прецедентні феномени, студенти мають дійти висновку, що прецедентність може бути таких типів: 1) ідіоматична («Ловись, рибко, велика і маленька!» (Високий замок – 2007. – № 20); «Як Сірка годують, так він і гавкає» (Дзеркало тижня – 2005. – № 22); 2) цитатна: афористичний тип («Любіть Україну» (Україна молода. – 2007. – № 108); «Прийшов, побачив, переміг» (Поступ – 2006. – № 1); масовий тип (добре відомі реципієнтам, проте мають обмежену сферу функціонування (фрагменти з відомих пісень, перефразованих або переосмислених рекламних слоганів): «Найкращі дузі жінок – не тільки діаманти» (Високий замок – 2007. – № 42); «Імідж ніщо, впертість усе?» (Високий замок – 2007. – № 7); 3) номінативна («Мовчання ягнят» (Дзеркало тижня – 2001. – № 30); «Війна і мир» (Дзеркало тижня – 2003. – № 11). Досвід роботи з іноземними студентами дозволяє констатувати, що серед виокремлених типів прецедентності найбільш впізнаною є цитатна прецедентність масового типу. Це зумовлено тим, що цей тип прецедентності настільки активно функціонує в соціально-культурному житті суспільства певний час, що навіть для студентів-іноземців не є проблемою їх упізнати й адекватно зрозуміти семантику нового висловлювання та інтенцію автора. Щодо інших типів прецедентності, то часто іноземні студенти здатні розпізнати й навіть пояснити семантику прецедентних феноменів зі світової класичної літератури (хоча інколи є труднощі при встановленні джерела), національно марковані ж прецедентні феномени студентам відчуті складно, а отже й складно зрозуміти імпліцитний, вторинний план висловлювання.

Крім того в результаті спостереження за функціонуванням прецедентних феноменів як актуалізаторів заголовкової зв'язності, студенти доходять висновку, що є декілька різновидів трансформації прецедентних феноменів, що впливає на ступінь зв'язності заголовка з основним текстом. Пропонуємо таку вправу.

Вправа. Прочитайте заголовки, до складу яких входять прецедентні феномени, визначте шляхи трансформації семантико-синтаксичної структури прецедентних феноменів і встановіть, як це впливає на зв'язок заголовка з основним текстом статті.

«Львівський бізнес щодо Грузії пасе задніх» (Високий замок – 2007. – № 44), «Дружба дружбою, а ООН – нарізно» (День – 2004. – № 186), «Зустріли по одязі» (Дзеркало тижня – 2004. – № 22), «Мовчання – золото?» (Дзеркало тижня – 2005. – № 6).

У результаті спостережень студенти мають дійти висновку, що прецедентні феномени як актуалізатори заголовкової зв'язності можуть зазнавати таких трансформацій: поширення прецедентного феномена іншими лексемами, зміна лексичного компонента прецедентного феномена, скорочення лексичного складу прецедентного феномена, зміна комунікативної настанови прецедентного феномена. При цьому студенти відзначають, що трансформація прецедентного феномена, що входить до складу заголовка, впливає на ступінь зв'язності останнього з основним текстом. Так, поширення лексичного складу прецедентного феномена іншими лексемами у складі заголовка пос-

лаблює його зв'язок з основним текстом, адже контекстуальне оточення прецедентних феноменів конкретизує, звужує їхню загальномовну семантику, здебільшого експлікує інформацію, потрібну для повного й адекватного сприйняття змісту всієї статті. Те саме можна сказати про заголовки, в яких відбулася зміна лексичного компонента прецедентного феномена: видозмінений компонент конкретизує, уточнює, звужує загальномовну семантику прецедентного феномена, надає змогу спрогнозувати спрямованість змісту всієї статті. Натомість як скорочення лексичного складу прецедентного феномена посилює зв'язність заголовка з основним текстом статті, оскільки опущення того чи іншого компонента зі складу прецедентного феномена зумовлює необхідність встановити, що автор пропонує замість опущеного компонента. Те саме стосується й зміни комунікативної настанови прецедентного феномена, що активізує інтерес до з'ясування причини, що зумовили зміну, а також з'ясування авторської відповіді на експліковане заголовком запитання, а отже стимулює звернення до інших компонентів тексту.

Значну увагу прецедентним феноменам як актуалізаторам заголовкової зв'язності газетного тексту, на наш погляд, слід приділити тому, що вони є одним з найбільш продуктивних засобів актуалізації зв'язності заголовка з основним текстом як у газетному, так і в художньому текстах, крім того, саме вони є одним з найбільш ефективних засобів формування вторинної мовної особистості під час викладання української мови як іноземної.

Після того як студенти зрозуміли особливості реалізації зв'язності заголовка з основним текстом газетної статті, засоби її актуалізації, варто запропонувати їм самостійно дібрати заголовок до запропонованого тексту, використавши в семантико-синтаксичній структурі заголовка один або декілька актуалізаторів.

Висновки. Підсумовуючи все зазначене вище, зробимо висновки. Заголовок як один з основних елементів будь-якого тексту повинен бути об'єктом ретельного вивчення під час викладання мови взагалі, й української мови як іноземної зокрема. Якщо ми говоримо про вивчення газетного тексту, то робота над заголовком набуває особливого значення, адже в газетному тексті заголовок має вагоме функціональне навантаження, одне з яких є спонукання реципієнта до ознайомлення зі змістом інших компонентів тексту. Основними прийомами роботи над газетними заголовками під час вивчення української мови як іноземної є спостереження, аналіз, продукування власних назв. У результаті цієї роботи студенти мають зрозуміти відмінності між автосемантичними та синсемантичними заголовками, усвідомити два шляхи трансформації змісту синсемантичних заголовків, встановити засоби актуалізації заголовкової зв'язності, що активно функціонують в газетному тексті, з'ясувати особливості їх репрезентації та визначити, як ці особливості впливають на ступінь зв'язності заголовка з основним текстом статті. Заключним етапом цієї роботи має стати формування в студентів умінь добирати заголовки до газетних текстів, що були б найефективнішими для стимулювання читачького інтересу до тексту статті, використовуючи актуалізатори заголовкової зв'язності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Гудков Д.Б. – М.: Гнозис, 2003. – 286 с.
2. Кондратенко Н.В. Прецедентні компоненти в заголовках публіцистичних текстів (на матеріалі газетних статей) / Н.В. Кондратенко // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип. 7. – Т. IV. – Ч. 1. – С. 162-166.
3. Лазарева Э.А. Заголовок в газете / Лазарева Э.А. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1989. – 94 с.
4. Лукин В.А. Художественный текст: основы лингвистической теории и элементы анализа / Лукин В.А. – М.: Изд-во «Ось-89», 1999. – 192 с.

REFERENCES

1. Gudkov D.B. Theory and practice of intercultural communication / D.B. Gudkov. – M.: Gnosis, 2003. – 286 p.
2. Kondratenko, N.V. Precedential components of case in the names of newspaper text (on the basis of newspaper articles) / N.V. Kondratenko // Language and Culture. – K.: Publisher Dmytro Bury, 2004. – Vip. 7. – T. IV. – Part 1. – P. 162-166.
3. Lazareva, E.A. Headline in the newspaper / Lazareva E.A. – Sverdlovsk: in the Urals. University Press, 1989. – 94 p.
4. Lukin, V. A. literary text: the basis of linguistic theory and elements of analysis / V.A. Lukin – M.: Publishing House of the "Axis-89", 1999. – 192 p.

Working with the titles of newspaper text while teaching the Ukrainian language to foreigners**S.V. Lazarenko**

Abstract. Methods of implementing the connection of the modern Ukrainian newspaper text's title with the main text are installed, the most effective way connection of the modern Ukrainian newspaper text's title with the main text is defined, the means to strengthen the connection of the modern Ukrainian newspaper text's title with the main text are described, methods of work with the titles of newspaper text in the teaching of the Ukrainian language to foreigners are characterized.

Keywords: title, connectivity, connectivity actualizer, Ukrainian, inofony

Принципи краєзнавства в педагогічних поглядах Никанора Онацького

А.М. Никифоров

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна.

Paper received 03.11.15; Revised 07.11.15; Accepted for publication 15.11.15.

Анотація. В статті визначено основні аспекти краєзнавчої діяльності Н. Онацького в контексті розбудови національної культури та освіти на Слобожанщині. Показано внесок педагога у виявлення, збереження та дослідження історико-культурних цінностей свого регіону. Визначено основні форми краєзнавчої діяльності митця: заснування художньо-історичного музею, організація та проведення етнографічних експедицій. Крім цього, автором здійснено аналіз науково-дослідної роботи Н. Онацького за результатами його краєзнавчих розвідок.

Ключові слова. Никанор Онацький, педагогічна діяльність, краєзнавство, національна ідея.

Вступ. Особливо важливого значення для теорії та практики розвитку сучасної української освіти набуває вивчення її історії, та дослідження життєвого шляху і ґрунтовний аналіз науково-творчого доробку тих педагогів, які плідно працювали на освітянській ниві в непростий період розбудови національної педагогіки. Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю вивчення кращих надбань української педагогічної думки, наукового аналізу та творчого осмислення освітньо-просвітницьких ідей визначних діячів – просвітителів першої половини ХХ століття, до когорти яких належить Никанор Харитонович Онацький – педагог, художник, поет, археолог, краєзнавець, культурно-просвітницький діяч, засновник Сумського історико-художнього музею. Діяльність митця багатогранна і різнопланова, коло його інтересів надзвичайно широке, але до цього часу не здійснено ґрунтовного наукового аналізу жодного із видів його творчості. Однією із таких ланок, що потребує цілісного і всебічного аналізу є краєзнавча робота педагога, що і зумовило актуальність обраної теми. Звернення до краєзнавчого матеріалу в контексті виховання національної свідомості дітей та молоді є вкрай важливим для виховання патріотизму, любові та шани до свого краю.

Тільки на початку 90-х років ХХ століття, коли з архівів Комітету Державної Безпеки (КДБ) було знято гриф таємності, стало можливим відтворити цілісну картину життя та творчості Н. Онацького. Велику допомогу у відтворенні маловідомих сторінок життя і діяльності митця на Слобожанщині надала, також, його донька Наталія Никанорівна, котра передала для дослідження документи з сімейного архіву до фондів Сумського художнього музею. Саме тому цей етап характеризується збільшенням досліджень різних аспектів творчої спадщини Н. Онацького. Фактологічність та різноманітність праць цього етапу про життя і діяльність Н. Онацького викликала необхідність класифікувати їх за напрямками. Однією із важливих ланок діяльності є краєзнавча робота, яка охоплює етнографічну, археологічну, музейну, наукову.

Короткий огляд публікацій за темою. Розвитком і проблемами краєзнавчої педагогіки на Сумщині опікуються науковці-педагоги А. Близнюк, В. Бугрій, В. Голубченко, О. Дідик, Л. Корж, М. Манько. Зокрема, Л. Корж вказує на важливе значення дослідження персоналій, що має спиратись на місцевий історичний матеріал, на відновлення забутих та маловідомих

представників педагогічної думки, творча доля яких пов'язана із нашим краєм [2]. В цьому зв'язку особливо слід виділити праці О. Сухомлинської, яка зазначила, що звернення до творчої біографії є і традицією, й інновацією, бо збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, сприяє його новому прочитанню, а також відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу [4]. Цю ж думку поділяє О. Дідик, який також розглядає біографічний метод наукового дослідження, як інструмент пізнання вітчизняної історії педагогіки [1].

Особистість Н. Онацького, його багатогранна діяльність, привертала увагу культурно-громадських діячів, науковців: педагогів, біографів, істориків, краєзнавців, літературознавців, мистецтвознавців, етнографів з початку ХХ століття і до сьогодення. Слід зауважити, що особливо посилилися ці тенденції на початку ХХІ століття в руслі перебудови і вдосконалення освітянських процесів в Україні в роки розбудови незалежної країни. Водночас, аналіз літературних джерел початку ХХ – початку ХХІ століть показав, що в працях науковців розглядалися багатоаспектні питання творчої спадщини Н. Онацького, однак тема краєзнавства є недостатньо вивченою, як місцевими дослідниками, так і вітчизняними науковцями. Крім цього, в розробці проблеми переважають науково-популярні і публіцистичні статті у місцевих періодичних виданнях, недостатньо залучені матеріали з історії освітнього процесу в краї, що містять державні архіви. Таким чином, аналіз наукових праць засвідчує, краєзнавча діяльність Н. Онацького не знайшла належного висвітлення у дослідженнях науковців, і науковий аналіз його вкладу у розвиток української педагогічної думки до цього часу не здійснено.

Мета дослідження: охарактеризувати основні аспекти краєзнавчої діяльності Никанора Онацького в контексті розбудови національної культури та освіти Слобожанщини.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження складають принципи системності, всебічності, конкретності дослідження, історичного та логічного, зв'язок історичного та сучасного.

В процесі дослідження застосовувався комплекс методів:

- теоретичний та історико-логічний аналіз архівних матеріалів та друкованих джерел;
- хронологічно-системний, що забезпечив вивчення краєзнавчої діяльності Н. Онацького в часовій послідовності;

– аксіологічний, який було застосовано для оцінки змісту краєзнавчої роботи Н. Онацького на Слобожанщині в освітньо-просвітницькій діяльності.

Джерельну основу дослідження становлять опубліковані праці Н. Онацького. Фактологічний матеріал базується на документах Державного Архіву в Сумській області, матеріали фондів сумських краєзнавчого і художнього музеїв, пов'язаних із краєзнавчою діяльністю Н. Онацького.

Результати дослідження та їх обговорення. Різномпланова діяльність Н. Онацького, що охоплювала педагогіку, етнографію, історію, археологію, музеєзнавство, мистецтвознавство, живопис, завжди тісно пов'язана з краєзнавчою справою. Головним завданням своєї діяльності педагог-просвітник вважав розвиток почуття національної самосвідомості дітей та молоді, збереження рідної мови, національної культури, традицій свого народу.

Основними методами краєзнавчої роботи 20-30-их років на Слобожанщині були: створення музеїв, організація експедицій та проведення науково-дослідницької роботи. Никанор Харитонович у своїй діяльності не оминув жодної з цих ланок краєзнавства.

Збирати етнографічний матеріал Н. Онацький почав ще в юнацькі роки. Це графічні замальовки та живописні етюди із зображенням архітектурних мотивів: вітряків, клунь, комор, повіток, криниць, пасік, куточків села тощо. На початку педагогічної діяльності опанував мистецтво фотографії і виконав сотні етнографічних фотознімків: кобзарів, лірників, гончарів, селян у національному вбранні та під час буденної роботи, фіксував типажі селян. З того часу почав збирати вироби декоративно-ужиткового мистецтва: старовинні рушники, мальовані скрині, вишиті сорочки, ткани плахти, глиняний посуд. Крім цього, цікавився усною народною творчістю: записував пісні та перекази селян. Ці матеріали нині зберігаються у фондах музеїв України і становлять джерело історичної інформації про культуру та побут населення Слобожанщини кінця XIX – початку XX століття.

Але найбільшим досягненням краєзнавця, безперечно, є створення історико-художнього музею в Сумах, засновником і першим директором якого з 1920 року був він сам. В цей же час Н. Онацького призначено головним експертом по систематизації і складанню описів зібрання колекції Оскара Гансена, що стала основою музейного зібрання музею.

Слід зауважити, що музеї України, в тому числі і Сумський художньо-історичний музей, на початку радянської доби виконували велику культурно-просвітницьку роботу серед населення. Про свої досягнення Н. Онацький регулярно доповідав на засіданні міськради. Масштаби його діяльності вражають – у повітовому центрі виник музей, який за багатством і цінністю експонатів набув всеукраїнського значення. У музеї зосередились мистецькі шедеври національного і світового рівня. Завдяки невтомній праці педагога-просвітника на значних теренах Слобідської України від загибелі було врятовано неоціненну художню й історичну спадщину. Зауважимо, що з такою результативністю не працював жоден з тогочасних

діячів лівобережної України. У 1926 році кількість експонатів, зібраних Н. Онацьким, досягла 9 тисяч, у 1927 році в музеї вже було 10279 зразків: художнє скло, килими, вишивка, тканиня, різьблення, козацький одяг, царські «врата» з іконостасів XVII століття, колекції грецьких ваз, старовинні ікони, скульптура, художні меблі, кераміка Ольвії та Херсонесу. Книгозбірня налічувала 6416 стародруків на 18 мовах – із них понад три тисячі антикварних. Для виконання такої грандіозної роботи Никанор Харитонович створив по всій окрузі мережу помічників, і таким чином, долучив до пошукової роботи молодь.

Крім цього, музеї, під керівництвом Н. Онацького, широко практикував систему виставок до проведення різних заходів, з приводу тих чи інших нагод, зокрема: до шевченківських днів, до 20-х роковин революції 1905–1907 років, до 200-річчя Академії Наук; виставки археологічних надходжень, революційних плакатів, а також, виставки, присвячені історії Слобожанщини. Тільки в жовтні-грудні 1925 року проводились екскурсії з таких тем: «Археологічні дослідження на Сумщині», «Минуле Сумщини», «Селянська Спілка», «Селянський рух на Сумщині», «Революція 1905 року на Сумщині» [3]. Означене дає нам підстави стверджувати, що історико-краєзнавча тематика посідала значне місце в культурно-освітній роботі педагога-просвітника.

Частина сумських шкіл використовувала музеї в учбових цілях. В таких випадках, під керівництвом Н. Онацького проводилися бесіди або читалися лекції на визначені школами теми. Таким чином Н. Онацький налагодив співпрацю закладів освіти з історико-художнім музеєм.

У цей період на Слобожанщині набула поширення практика створення шкільних музеїв, відзначимо, що Н. Онацький займався і цією роботою, зокрема, в освітніх закладах, де викладав мистецькі дисципліни. Системність краєзнавчої роботи в школах регіону забезпечувалася не лише навчальною, а й позанавчальною діяльністю учнів. Шкільні гуртки і шкільні музеї проводили: екскурсійну роботу, пошукову, розвідки архітектурних, історичних, етнографічних та інших пам'яток рідного краю. Завдяки такому підходу зберігалися від знищення об'єкти матеріальної та духовної культури регіону, а учні залучалися до активного вивчення історії та культури рідного краю, набували навичок роботи з пошуку, обробки та збереження експонатів, їх демонстрації, опису.

Ще однією формою краєзнавчого дослідження Слобожанщини, яку організував Н. Онацький була образотворча студія при Сумському художньо-історичному музеї, яка, в першу чергу, повинна сприяти пошуку, дослідженню та збереженню культурних цінностей свого регіону. Тут Никанор Харитонович гуртує учнів, робітничу молодь, студентів, краєзнавців, активістів і рятує численні скарби мистецтва, що розпоширилися по маєтках Хрущова, Капніста, Аненкова, Голіцина, Харитоненка, Суханова. В програмі навчання студії Онацького передбачено пленерне малювання, по-перше, з метою виховання любові та шани до рідного краю; по-друге, для виконання замальовок

цінних історичних місць, етнографічних об'єктів. З цією ж метою педагог вважав необхідним навчати дітей та молодь фотомистецтву.

Найбільш ефективною формою практичної роботи Никанора Онацького, щодо вивчення свого регіону, були експедиції із залученням широкого загалу, що сприяли, як поповненню музейних експозицій, так і поглибленому вивченню рідного краю. Необхідно зазначити, що дослідження археологічних пам'яток Н. Онацький проводив, як разом з іншими науковими працівниками, так і самостійно, активно займаючись збором етнографічних, історико-краєзнавчих, серед яких вагоме місце відведено шевченківській тематиці. Для цього Н. Онацький організовував пошукові експедиції, був їх незмінним учасником. Лише 1926 році ним були організовані експедиції до Лебедина, Тростянця, сіл Славгород, Лифине, Великий Прикіл.

У 1926 Пленум Всеукраїнського Археологічного Комітету при Академії наук України обрав його уповноваженим з охорони пам'яток старовини, мистецтва та природи Сумщини, а згодом – кореспондентом Всеукраїнського комітету захисту пам'яток культури Академії наук УСРР. За дорученням того ж комітету Никанор Харитонович проводив розкопки під Сумами разом з провідним археологом М. Макаренком, брав участь у розкопках близько 20 курганів, здійснив натурне обстеження ряду археологічних пам'яток на околиці Сум, що сприяло поглибленому вивченню рідного краю. У 1926 році Н. Онацький склав археологічну карту Сумської округи, розпочав систематичне обстеження пам'яток культури і природи. У 1927 році отримує звання кореспондента Українського Комітету Охорони пам'яток культури.

Н. Онацький невтомно їздить по Сумщині й замальовує та фотографує старі поміщицькі садиби, які на початку XX століття нищились несвідомим людом. Де б не був художник, він завжди намагався зафіксувати на аркуші паперу місця, котрі відзначені «відчуттям історичності». Завдяки тим замальовкам ми й тепер можемо бачити архітектурні особливості зруйнованих поміщицьких маєтків, що вказує на важливість графічних і пейзажних зображень, як важливого етнографічного матеріалу.

Слід зауважити, що музеї України, в тому числі і Сумський художньо-історичний музей, на початку радянської доби виконували велику культурно-просвітницьку роботу серед населення. Саме тому, проводячи тематичні екскурсії, лекції, бесіди, Н. Онацький прагнув долучити до культури і освіти якомога ширше коло населення.

Крім цього, митець вважав необхідним вести наукові розвідки, опрацьовувати та систематизувати зібраний етнографічний матеріал. Висвітлення результатів краєзнавчої роботи педагога знайшло втілення в наукових працях. Аналіз наукових розвідок Н. Онацького «Старовинні кахлі Сумщини», «Межигірські фаянсові вироби», «Українські вишивки», «Українські килими», «Старе українське скло», «Українське гутницьке скло», «Українська порцеляна», «Межигірський фаянс», «Знахідка старовинних кахлів на Харківщині», «Знахідка старовинних кахель у Краснополлі» засвідчує вагомий

внесок педагога-краєзнавця у вивчення культурного надбання українського народу. Вказані наукові праці висвітлюють розвиток тих чи інших видів традиційних мистецтв на Україні з давнини до сучасності і до тепер є підґрунтям лекційних курсів дисциплін тісно пов'язаних з краєзнавством, етнографією, тому що, на нашу думку, ці праці відзначаються глибокою науковістю і значними фактологічними матеріалами, що й нині не втратили актуальності.

Наукові розвідки Н. Онацького «Відомості про Сумський музей» і «Сім років існування Сумського музею» також є важливим фактологічним джерелом для дослідження краєзнавчої діяльності Н. Онацького. В цих роботах автор конкретизує кількість надходження експонатів до музею по роках (1920-1927), надає характеристику речам, класифікуючи їх за видами, а також, аналізує відвідування музею, про що свідчать статистичні дані, проведені самим вченим [3]. Вивчення цих матеріалів дає нам підстави стверджувати, що майже третина музейних експонатів (3333 із 10279) носили історичний характер. До того ж, зазначимо, що предмети таких груп як «Килими, вишиванки, тканини», «Художні меблі», «Художнє скло», «Порцеляна, фаянс, посуд» можуть вважатись експонатами одночасно як для художнього, так і для краєзнавчого напрямків, тож відсоток експонатів історико-краєзнавчого характеру був доволі значним.

У своїх наукових працях просвітник, перш за все, переймався питанням підвищення культурного й освітнього рівня народу, для чого вважав необхідним вивчати свій рідний край. Відтак, підсумовуючи наше дослідження можемо зробити висновки, що діяльність Никанора Онацького на терені краєзнавства була активною, насиченою і плідною, в її основі простежуються яскраво виражені прояви українського менталітету.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного дослідження маємо можливість визначити основні принципи краєзнавства в контексті педагогічних поглядів Н. Онацького, спрямовані на виховання у дітей та молоді:

- національної самосвідомості;
- загальнолюдських цінностей;
- поваги до історичного минулого свого народу;
- шанобливе ставлення до культурно-мистецької спадщини свого регіону;
- відповідальності за збереження та примноження культурних і духовних цінностей свого краю.

Отже, Н. Онацький був переконаний в тому, що неможливо будувати навчально-виховний процес у відриві від національної культури.

Відтак, краєзнавчі принципи в педагогічних поглядах Никанора Онацького, науковий доробок художника-педагога надають нам підстави віднести його до подвижників національної педагогіки, що відповідала духовності народу. Краєзнавчий аспект педагогічних поглядів просвітника, повинен бути використаним в освітній теорії і практиці виховання та навчання, оскільки довгий час ім'я Н. Онацького замовчувалося і його творча спадщина знаходилася поза межами наукового і педагогічного обігу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дідук О.Д. Роль краєзнавства у процесі виховання учнівської молоді // Третя Сумська обласна наукова історико-краєзнавча конференція. Історико-педагогічне краєзнавство: зб. статей СумДПМ ім. А.С. Макаренка. – Суми, 1999. – С. 99-101.
2. Корж Л.В. Школа і краєзнавство: шляхи взаємодії: історичний аспект // Матеріали 4-ої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2001. – С. 24-27.
3. Онацький Н.О. Сім років існування Сумського музею // Сумська округова інспектура Наросвіти; Сумський художньо-історичний музей. – Суми, 1927. – С. 1-15.
4. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні // Шлях освіти. – 1999. – № 1. – С. 41-45.

REFERENCES

1. Didyk, O.D. Role of local lore in the process of school education // Third Sumy regional scientific historic and pedagogic conference: Historic and pedagogic local lore. – Sumy, 1999. – P. 99-101.
2. Korzh, L.V. School and local lore: ways of communication, historical aspect // Materials of the fourth Sumy regional scientific historic and pedagogic conference. – Sumy, 2001. – P. 24-27.
3. Onatskiy, N.O. Seven years of the Sumy museum // Sumy regional inspection of education; Sumy museum of art and history. – Sumy, 1927. – P. 1-15.
4. Sukhomlynska, O.V. Conceptual ways of the development the history and pedagogy in Ukraine // Way of education. – 1999. – № 1. – P. 41-45.

Principles of local lore study in pedagogical views of Nikanor Onatskiy**A.M. Nikiforov**

Abstract. In the article the basic aspects of the local lore study of N. Onatskiy in the context of national culture and education in Slobozhanshyna were determined. His teacher's contribution in the identification, preservation and study of historical and cultural values of the region were shown. There also were determined the main forms of local lore study of the artist: establishment of Sumy museum of art and history; organization and conducting the ethnographic expeditions. In addition, the author analyzed the research work of N. Onatskiy according to the results of his locallore researches.

Keywords: Nikanor Onatskiy, educational activities, local lore, national idea

Формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки

Н.І. Опанасенко

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, Переяслав-Хмельницький, Україна

Paper received 20.10.15; Revised 26.10.15; Accepted for publication 30.10.15.

Анотація. Стаття присвячена розкриттю питання формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів початкової школи. У статті розкривається суть понять «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність». Розглядаються педагогічні технології, форми та методи організації навчання, що сприяють формуванню комунікативної компетентності в студентів при викладанні курсу «Загальні основи педагогіки». Подаються завдання для самостійної роботи.

Ключові слова: компетенція, компетентність, комунікативна компетентність, педагогічні технології, процес навчання

Вступ. Особливістю сучасного етапу розвитку нашого суспільства є необхідність докорінного покращення підготовки спеціалістів, зокрема майбутніх учителів, опанування ними основами педагогічних знань та успішного застосування їх на практиці. Тому перед вищою школою України гостро постало питання підготовки висококваліфікованих фахівців, спроможних бути мобільними та конкурентноспроможними на світовому ринку праці, мати необхідні знання, навички й компетенції для навчання протягом життя.

Основні завдання національної вищої школи на сьогодні полягають у створенні нових освітніх стандартів, оновленні навчальних програм, навчально-дидактичних матеріалів, підручників, модернізації форм і засобів навчання. Методи навчання змінюються від простої передачі студенту суми знань до вироблення в нього прагнення поповнювати їх, формувати й закріплювати професійні вміння та навички на практиці. Одним із шляхів оновлення змісту освіти є орієнтація його на компетентнісний підхід та на створення ефективних механізмів його впровадження [4]. У підготовці майбутніх фахівців постала проблема забезпечення належної якості освіти в нових умовах, що характеризується компетентнісним підходом в освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням компетентнісного підходу в освіті займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема, В. Баркасі, Н. Бібік, Н. Брюханова, С. Денченко, Л. Зеленська, І. Зязюн, А. Маркова, А. Маслоу, Н. Никало, О. Овчарук, М. Петров, Ч. Хендлер, Л. Шевчук та ін. Проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки присвячені наукові розвідки В. Болотової, А. Вербицького, О. Лебедєва, В. Лозовецької, А. Нізовцева, О. Попової, Н. Севериної, Г. Райковської, В. Шадрікова та ін. Визначення сутності ключових компетентностей подано в працях І. Зимньої, С. Мельника, П. Третьякової, Т. Шамоної, А. Хуторського та ін. Теоретичні та методичні аспекти формування фахової компетентності майбутніх фахівців досліджують Е. Луговська, М. Михаськова, О. Падалка, В. Петрик, Л. Подоляк, В. Юрченко та ін.

Метою нашої статті є розкриття способів формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення дисципліни «Загальні основи педагогіки».

Матеріали і методи. В основі компетентнісного підходу лежать дві дефініції: «компетенція» і «компетентність». За визначенням Н. Бібік, компетенція – це

«соціально закріплений освітній результат реалізації компетентностей»; компетентність – це «володіння відповідними знаннями і здібностями, які дають людині змогу ґрунтовно судити про певну сферу й ефективно в ній діяти» [2, с. 48].

У Сучасному тлумачному словнику української мови поняття «компетенція» розкривається як «коло повноважень особи, добра обізнаність із чим-небудь», а поняття «компетентний» трактується як «володіння ґрунтовними знаннями, повноваженнями та досвідом у певній галузі» [7].

У психолого-педагогічній науці дослідники виокремлюють такі види компетентностей: професійну, педагогічну, фахову, дидактичну, методичну, психологічну, управлінську, комунікативну та ін. [3, с. 95].

У нашому дослідженні особливу увагу приділено формуванню комунікативної компетентності. Сучасний тлумачний словник української мови трактує поняття «комунікація» як спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні; це повідомлення інформації від однієї людини до іншої, або кількох інших [7]. Тож, комунікативна компетентність виражається у здатності успішно користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань. Формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів особливо важливе завдання. Адже професія вчителя вимагає від особистості вміння майстерно володіти словом, успішно користуватися мовою. Тож, важливо починати формування комунікативної компетентності в студентів з першого курсу, зокрема, вивчаючи такі дисципліни як «Вступ до спеціальності», «Загальні основи педагогіки».

Вивчення курсу «Загальні основи педагогіки» на педагогічному факультеті передбачає забезпечення засвоєння студентами теоретичних основ педагогіки, розвиток у майбутніх учителів початкової школи критичного педагогічного мислення, виховання професійно значущих рис особистості. Дана дисципліна вивчається на першому курсі і має фундаментальне значення для подальшого вивчення всіх розділів педагогіки, виступає основою професійної підготовки майбутніх фахівців.

У процесі вивчення «Загальних основ педагогіки» у студентів формуються уявлення про педагогіку як науку та її методологію; розкривається державна політика щодо формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості; відбувається ознайомлення із

сутністю процесів розвитку і формування особистості; розкриваються особливості вікового та індивідуального розвитку дітей та учнів; аналізується цілісний педагогічний процес як основна функція навчальних закладів; характеризується система освіти в Україні.

Дисципліна «Загальні основи педагогіки» складається з двох змістових модулів: перший – теоретичні основи педагогіки, другий – розвиток та формування особистості школяра. Навчаючись за кредитно-модульною системою, студент більшою мірою розкриває свою індивідуальність, вчиться висловлювати думки, переконувати, доводити власні судження саме на практичних заняттях. Тому, урізноманітнюючи форми, методи роботи на таких заняттях, ми можемо формувати в майбутніх фахівців комунікативну компетентність.

У процесі вивчення курсу «Загальні основи педагогіки» пропонуємо використовувати такі методи та форми роботи, що будуть сприяти формуванню в майбутніх учителів початкової школи комунікативної компетентності. Так, окремі теми з курсу «Загальні основи педагогіки» можна викладати за допомогою проблемної лекції. Застосування такого методу пропонуємо при вивченні тем «Розвиток та формування особистості», «Вікові особливості розвитку та виховання дітей та учнів». Проблемна лекція передбачає не лише передачу студенту суми знань, а й вчить його мислити. У ході такої лекції викладач створює проблемну ситуацію й аналізує шляхи її розв'язання. Це покращує засвоєння студентами фактичного матеріалу, розвиває їх творче мислення, мовлення.

У практичній педагогічній діяльності використовуються такі форми навчання студентів: групова, парна, фронтальна, індивідуальна робота. Застосування групової форми навчання на практичних заняттях із «Загальних основ педагогіки» передбачає залучення студентів до активної участі в процесі оволодіння програмовим матеріалом. Групова навчальна діяльність передбачає об'єднання у групи чотирьох – п'яти осіб. Група формується на основі особистісних переваг студентів, обирається консультант, розподіляються обов'язки. Робота в групах будується за принципом рівноправності. Так, вивчаючи тему «Мета і завдання виховання особистості», застосовуємо групову форму роботи, згідно якої студенти, об'єднані в малі групи, виконують як спільні, так і диференційовані завдання. Організуючи роботу в групі, ставиться перед усіма учасниками спільна мета. Наприклад, змоделювати у вигляді логічної схеми діалектичний взаємозв'язок основних напрямів виховання. Потім, кожен студент отримує конкретне завдання: виділити напрями, за якими необхідно здійснювати виховну роботу, щоб сформувати всебічно розвинену особистість; на конкретних прикладах обґрунтувати взаємозв'язки розумового, морального, трудового, естетичного і фізичного виховання та ін. Кожен студент має конкретне завдання, за виконання якого він публічно звітується. Від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою завдання. Кожен член групи працює на успіх товаришів, допомагаючи один одному й оцінюючи досягнення інших. У процесі обговорення певних питань виникають проблемні ситуації, на які студенти мають знайти правильну відповідь. В даному випадку викладач,

виступаючи як організатор навчального процесу, має виконувати функцію координатора і партнера.

У ході обговорення відбувається перевірка засвоєних знань, співставлення виучуваного матеріалу з попередньо вивченим, щоб простежити збереження взаємозв'язку між поняттями. Студенти спілкуються один з одним, обмінюються думками, доводять свої міркування.

Отож, групова форма роботи передбачає систематичну участь кожного студента в навчанні всіх. Важливу роль відіграє спілкування і взаємодія студентів один з одним. Таким чином, у них формується комунікативна компетентність.

Фронтальна (колективна) форма навчання також забезпечує формування комунікативної компетентності в майбутніх фахівців. На практичних заняттях проводиться перевірка засвоєння студентами теоретичних положень з теми заняття, виконання практичних завдань. Дана форма навчання передбачає використання у практичній роботі методів колективного обговорення питань. Наприклад, вивчаючи тему «Дослідження педагогічних явищ і процесів», колективному обговоренню піддаються такі питання: У чому полягають відмінності між фундаментальними і прикладними педагогічними дослідженнями? У чому полягає відмінність специфіки методів досліджень у педагогіці порівняно з природознавчими науками? Які етичні проблеми виникають при використанні методу спостереження? Чим відрізняється спостереження в повсякденному житті від спостереження як наукового методу дослідження? та ін. Розв'язання таких завдань вимагає від студентів формування вміння висловлювати свої думки, аналізувати ситуації, виокремлювати головне, узагальнювати, робити висновки.

Використання елементів технології особистісно орієнтованого навчання у вивченні «Загальних основ педагогіки» сприяє «формуванню творчої особистості, діяльність якої відрізняється новизною, неповторністю, оригінальністю, для якої потреба в творчості є життєвою потребою, а творчий стиль діяльності – найбільш характерним» [6, с. 121]. Особистісно орієнтований підхід забезпечує розвиток індивідуальності та пізнавальних здібностей особистості, допомагає їй пізнати себе, самовизначитися і самореалізуватися. Цей підхід ми використовуємо під час обговорення реферативних повідомлень, виконання творчих практичних завдань.

Досить цікавою є технологія навчального співробітництва, в основу якої покладено вміння організовувати процес навчання на основі співпраці, співтворчості викладача і студентів. Ця технологія передбачає побудову навчання на основі активної взаємодії всіх учасників навчального процесу з використанням різноманітних засобів інформації, діалогічного характеру навчання. Важливим у даному випадку є використання методів опрацювання дискусійних питань (займи позицію, зміни позицію, дискусія та інші). Вивчаючи курс «Загальні основи педагогіки», їх можна використовувати під час виконання практичних завдань. Наприклад, при вивченні теми «Розвиток та формування особистості», користуючись навчальним посібником І. Барбашової «Загальні основи педагогіки», студентам

пропонуємо таке практичне завдання: спрогнозуйте подовження сценарію казки Р. Кіплінга «Мауглі» з точки зору прихильників різних філософсько-педагогічних концепцій. У своїх доказах спробуйте відповісти на такі питання: Чи зможе Мауглі вільно розвиватися серед людей? Чи побачать люди в ньому особистість? [1, с.95]. У ході опанування теми «Вікові особливості розвитку особистості» перед студентами постають завдання: визначити педагогічні рекомендації до врахування кризової поведінки дітей у навчально-виховному процесі, довести їх ефективність; визначити педагогічні рекомендації до врахування кризової поведінки молодших школярів у навчально-виховному процесі, довести їх ефективність [1, с. 135]. Вивчаючи тему «Зміст педагогічної майстерності сучасного вчителя та шляхи її реалізації», пропонуємо студентам з практикуму А. Кузьмінського, Л. Вовк, В. Омеляненка «Педагогіка: завдання і ситуації» педагогічну ситуацію і відповідно до неї ставимо запитання для дискусії: Висловіть свою думку щодо дій учителів на уроках. У чому виявилися дидактичні помилки вчителів? У чому ви вбачаєте ефективність методів і прийомів, що їх використали вчителі на уроках? У процесі вивчення даної теми, цікавим для студентів буде завдання такого типу: змодельовати систему організації навчання у школі майбутнього на засадах гуманізму і демократизму, виходячи з позиції «Коли б директором був я» [5, с. 114-115].

З курсу «Загальні основи педагогіки» нами розроблена тематика завдань для самостійної роботи таким чином, щоб вони сприяли розвитку інтересу в студентів до педагогічних знань, що врешті-решт поступово стимулюватиме утвердження їх педагогічного мислення і формуватиме педагогічну культуру. Наведемо приклад тематики індивідуальних завдань для самостійного опрацювання: «Значення педагогічної професії в розвитку суспільства», «Особистість учителя початкової школи», «Сенс знання вчителем вікових особливостей дітей», «Формування особистості молодшого школяра», «Виховний ідеал української народної педагогіки», «Народна педагогіка про досконалу людину», «Народна педагогіка про особистість, її розвиток, виховання і формування», «Активність особистості у власному розвитку, вихованні, формуванні», «Особливості застосування методів науково-педагогічного дослідження», «Місце та роль початкової школи в системі безперервної освіти», «Особливості навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах різних типів» та ін.

Також, розроблені завдання до кожної теми для самостійної роботи. Наведемо приклад таких завдань: тема «Педагогіка як наука» – 1. Охарактеризуйте виникнення і розвиток педагогіки як науки; 2. Що є предметом вивчення педагогіки і які проблеми вона досліджує на сучасному етапі розвитку?; 3. Охарактеризуйте систему педагогічних наук; тема «Система освіти в Україні» – 1. Назвіть місце та роль початкової школи в системі безперервної освіти; 2. Назвіть особливості навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах різних типів; тема «Дослідження педагогічних явищ і процесів» – 1. Які методи дослідження лежать в основі розробки педагогічної теорії?; 2. Назвати особливості застосування методів науково-педагогічного дослідження; тема «Мета і завдання виховання особистості» – 1. Пояснити поняття «мета виховання» та «ідеал виховання»; 2. Назвати етапи конкретизації мети виховання; тема «Вікові особливості розвитку та виховання дітей та учнів» – 1. У чому полягає сенс знання вчителем вікових особливостей дітей?; 2. Що входить в індивідуальні особливості дітей?; тема «Зміст педагогічної майстерності сучасного вчителя та шляхи її реалізації» – 1. Охарактеризуйте особистість учителя початкової школи; 2. Дайте оцінку професійно-важливим якостям особистості вчителя; 3. Яким Ви уявляєте ідеального вчителя? та ін.

Висновки. Отже, опановуючи курс «Загальні основи педагогіки», студенти отримують знання про педагогіку як науку, її становлення й розвиток, основні категорії, систему педагогічних наук та зв'язок педагогіки з іншими науками, вчать орієнтуватися в закономірностях, принципах навчання та виховання, здобувають знання про форми, методи, засоби навчання та виховання, оволодівають елементарними навичками аналізу навчально-виховного процесу і проблемних педагогічних ситуацій, розвивають практичні вміння, що забезпечують творчість та ініціативу в різних видах діяльності. Використовуючи різні форми, методи роботи, елементи педагогічних технологій у процесі вивчення навчальної дисципліни, ми, таким чином, активізуємо процес засвоєння знань, надаємо йому творчого характеру, будемо робити студентів на співпраці, взаємонавчання. У таких умовах організації процесу навчання відбувається формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Адже для педагога важливо бути комунікабельним, вміти знаходити спільну мову з учнями, майстерно володіти мовленням, бо одним з основних засобів навчання залишається слово вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбашова І.А. Загальні основи педагогіки: [Навчальний посібник] / І.А. Барбашова. – К.: Видавництво Ткачук О.В., 2009. – 197 с.
2. Бібік Н.М. Компетентісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М. Бібік // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: К.І.С., 2004. – 47 – 52 с.
3. Борбич Н. Компетентність як педагогічне явище/ Н. Борбич // Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал. – 2011. – № 3. – С. 91 – 97.
4. Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. / [Под ред. А.В. Хуторского]. – М.: ИНЭК, 2007. – 327 с.
5. Кузьмінський А.І. Педагогіка: завдання і ситуації: [практикум] / А.І. Кузьмінський, Л.П. Вовк, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 429 с. – (Навчально-методичний комплекс з педагогіки).
6. Освітні технології: [Навчально-методичний посібник] / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська; [За заг. ред. О.М. Пехоти]. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
7. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / [За заг. ред. В.В. Дубічинського]. – Х.: Школа, 2009. – 1008 с.

REFERENCES

1. Barbashova I.A. The general principles of pedagogy: [Tutorial] / I.A. Barbashova. – K.: Publishing O.V. Tkachuk, 2009. – 197 p.
2. Bibik N.M. Competence approach: reflexive analysis of the using / N.M. Bibik // Competence approach in modern education: international experience and Ukrainian prospects. – K.: K.I.S., 2004. – 47 – 52 p.
3. Borbych N. Competence as a pedagogical phenomenon / N. Borbych // Pedagogy and Psychology of professional education, scientific and methodical journal. – 2011. – № 3. – P.91 – 97.
4. Competency in education: Designing Experience: Col. research papers. / [Ed. A.V. Hutorskoy]. – M.: INEK, 2007. – 327 p.
5. Kuzminskyy A.I. Pedagogy: The challenges and situations: [practicum] / A.I. Kuzminskyy, L.P. Vovk, V.L. Omelianenko. – K.: Znannya–Press, 2003. – 429 p. – (Training complex in Education).
6. Educational technologies: [Instructor's Manual] / O.M. Piekhota, A.Z. Kiktenk, O.M. Lyubarska; [under the general editorship by O.M. Piekhota]. – K.: A.S.K., 2001. – 256 p.
7. Modern Ukrainian Dictionary: 100,000 words / [under the general editorship by V.V. Dubichynsky]. – Kh.: Shkola, 2009. – 1008 p.

The formation of communicative competence of primary school teachers during professional training

N.I. Opanasenko

Abstract. The article deals with the question of communicative competence of future teachers in the primary school. The article reveals the essence of the concepts of «competence», «competency», «communicative competency». We consider teaching technologies, forms and methods of education, which contribute to the formation of communicative competence of students during teaching the course «General foundations of pedagogy». The tasks for individual work are given.

Keywords: *competence, competency, communicative competency, educational technology, educational process*

Використання словників як ефективного засобу навчання майбутніх документознавців української професійної лексики

О.М. Решетілова

Національна металургійна академія України, м. Дніпропетровськ, Україна

Paper received 24.10.15; Revised 29.11.15; Accepted for publication 09.11.15.

Анотація. У статті розкрито особливості використання словників як ефективного засобу навчання майбутніх документознавців української професійної лексики. На основі аналізу наукової літератури зроблено висновок, що робота зі словниками як ефективним засобом засвоєння професійної лексики майбутніми документознавцями має вагоме значення й повинна бути реалізована під час занять із професійно орієнтованих дисциплін. Використання словників можливе під час усіх етапів дидактичного циклу, кожен із яких передбачає різну за характером навчально-когнітивну діяльність студентів. У роботі узагальнено пропонувані в лінгводидактиці класифікації лексикографічних вправ, зокрема залежно від етапів навчальної діяльності.

Ключові слова: професійна лексика, майбутні документознавці, лексикографічні вправи, термінологічний словник, тлумачний словник, орфографічний словник

Вступ. Володіння професійною лексикою для сучасного фахівця-документознавця є одним з показників сформованості його професійної компетентності, оскільки він має широке функційне поле діяльності, пов'язане з одержанням, використанням, поширенням і зберіганням соціально значущої документованої інформації для досягнення стратегічних і тактичних цілей суб'єктів інформаційних відносин. Якісна реалізація цих завдань професіоналом залежить від рівня його підготовки у вищому навчальному закладі, цілеспрямованого впровадження компетентнісного підходу в освіту, який передбачає результативну спрямованість навчально-виховного процесу на формування конкурентоспроможного фахівця, здатного до творчості й саморозвитку [5, с. 1].

Стислий огляд публікацій з теми. Однією із проблем сучасної лінгводидактики є пошук ефективних шляхів засвоєння майбутніми фахівцями професійної лексики. Це відбито в працях українських і зарубіжних лінгвістів, дидактів і лінгводидактів. Проблема становлення й розвитку термінологічної лексики розкрито в працях І. Білодіда, Н. Ботвини, Г. Винокура, Г. Волкотруб, В. Даниленка, П. Дудика, М. Жовтобрюха, І. Ковалика, І. Кочан, Л. Мацько, Г. Мацюк, Н. Москаленко, Т. Панько, О. Пономарева, Л. Симоненко та ін.

Особливості засвоєння професійної лексики майбутніми фахівцями різних галузей визначено в наукових дослідженнях Л. Барановської, Г. Бондаренко, В. Борисенко, С. Вдовцової, Л. Головатой, О. Гриджук, І. Дроздової, М. Лісового, К. Климової, Л. Лучкіної, В. Михайлюк, Н. Тоцької та ін. Аналіз наукових праць дав змогу дійти висновку, що ефективним засобом засвоєння професійної лексики дослідники вважають словники, адже вони є не лише продуктом діяльності, але й „вектором ідеології суспільства. Вибір дефініції, форми, сфери та ін., використання мовних одиниць залежить від ідеологічних і культурних настанов соціуму. У словнику, як у дзеркалі культури, відображено суспільні відношення у всьому своєму розмаїтті” [3].

Рівень загальної і мовленнєвої культури мовця, як слушно зауважує О. Семенов, багато в чому визначається тим, „які загальні і спеціальні лексикографічні знання має особистість, як володіє вміннями користуватися лексикографічними виданнями різних типів і вилучати з них необхідну інформацію, якою мірою набуті навички самостійної науково-дослідницької

роботи в галузі лексикографії, чи усвідомлює потребу звернення до словника з метою вирішення пізнавальних і комунікативних завдань” [10, с. 41].

Зважаючи на це, робота зі словниками як ефективним засобом засвоєння професійної лексики майбутніми документознавцями має вагоме значення й повинна бути реалізована під час занять з професійно орієнтованих дисциплін. Саме ця думка й зумовила нас звернутися до розкриття проблеми використання різних типів словників на заняттях з української мови за професійним спрямуванням.

Мета статті полягає у визначенні особливостей використання словників як ефективного засобу засвоєння майбутніми документознавцями професійної лексики.

Матеріали й методи. У науковій літературі словник розглядають як сучасний дидактичний засіб, „джерело інформації”, зокрема „текстове джерело інформації” (А. Прокопенко) [8] і виділяють такі його функції: інформаційну, систематизувальну і функцію самоосвіти.

Грунтовний аналіз наукової літератури дав змогу М. Лаптевій дійти висновку, що в навчальному процесі словники використовують як джерела навчальної інформації; як засоби формування навичок навігації у складному інформаційному об'єкті; як засоби самостійної роботи з інформацією, поданою в середовищі internet, на електронних носіях, в іншомовних друкованих виданнях тощо [4, с. 5]. Використання словників можливе під час усіх етапів дидактичного циклу, кожен із яких передбачає різну за характером навчально-когнітивну діяльність студентів. Це зумовлює систематичне застосування лексикографічних вправ.

У лінгводидактиці лексикографічні вправи класифікують залежно від:

- етапів навчальної діяльності: проблемні (етап підготовки до сприймання нового); перцептивні (етап вивчення нового матеріалу); репродуктивні (етап формування вмінь і навичок); продуктивні (етап контролю) (О. Горошкіна);
- змістової характеристики завдання: власне лексикографічні; лексикографічно-орфоепічні; лексикографічно-лексикологічні; лексикографічно-орфографічні; лексикографічно-граматичні; лексикографічно-словотворчі (В. Шляхова);
- дидактичної мети: підготовчі (пропедевтичні), вступні, пробні, тренувальні, контрольні (А. Надолинська).

Комплексне використання цих видів вправ сприятиме формуванню лексикографічних умінь, а саме: користуватися словниково-довідниковими джерелами різних типів, зокрема базою даних електронної лексикографії; здійснювати порівняльний аналіз лексикографічних видань і систематизувати словникову продукцію, вилучаючи необхідну й оперативну інформацію; здійснювати цілеспрямований пошук інформації в лексикографічних джерелах і критично оцінювати її достовірність; укладати лексикографічний матеріал із використанням НІТ [7].

Використання словника задля засвоєння студентами професійної лексики має широкий потенціал: по-перше, дає змогу вивчати фахові лексикографічні праці, знати їх будову, специфіку викладу інформації, структуру словникової статті, розуміти, до якого довідкового джерела можна звернутися за потреби; по-друге, словник пропонує достатньо вичерпну інформацію про сам термін: його структуру, семантику, походження, наявність синонімів тощо [2, с. 49].

Наслідки та їх обговорення. Зрозуміло, що кожен тип словників має своє функційне призначення. Глибшому сприйняттю й розумінню значення слів, усуненню вагань щодо правильності їх уживання в професійному мовленні допоможе робота з тлумачним словником, наприклад:

Прочитайте слова і словосполучення. Поясніть їх значення, скориставшись тлумачним і термінологічним словниками. Порівняйте виписані тлумачення. Чи відрізняються вони? Чим це зумовлено?

Анкета, документ, бухгалтер, видання, декларація, програма, деривативи, довідка, договір, угода, квиток, книга, ліцензія, наказ, проект, процес, розрахунок, скарга, статут, поліс, архів.

Поміркуйте, чи є серед пропонованих слів такі, що стосуються лише певної галузі знань. Додайте 5-6 документознавчих термінів. Поясніть їх правопис.

Власний досвід і спостереження за навчальним процесом переконали в необхідності застосування вправ та завдань, спрямованих на формування орфографічних норм студентів – майбутніх документознавців. Ефективними вважаємо такі вправи й завдання:

*Завдання 1. Перевірте, чи правильно ви вимовляєте іменники на -ення, утворені від дієслів: **повідомити – повідомлення, оформлювати – оформлення**. За цим зразком утворіть і вимовте іменникові форми від таких дієслів: **замовляти, звільняти, креслити, затвердити**.*

Завдання 2. І. Запишіть слова, попередньо згрупувавши їх за ознаками наголошування: а) слова зі сталим наголосом; б) слова з подвійним наголосом; в) слова, у яких наголос розрізняє значення.

Адрес, заказник, алфавіт, мабуть, заповідач, архів, атлас, бони, помилка, зокрема, договір, допоміжний.

ІІ. Доповніть список або складіть власний орфографічний довідник, включаючи ті слова, вимова яких викликає у вас найбільші труднощі.

Не викликає заперечень те, що особливе місце має бути відведено роботі з орфографічними словниками, що забезпечить підвищення грамотності майбутніх документознавців, оскільки дає їм змогу запам'ятати складні в правописному відношенні слова, урізноманітнює методи і прийоми вивчення правопису, сприяє

свідомому ставленню студентів до формування правописних умінь і навичок. Наприклад, можна запропонувати задля перевірки сформованості правописних умінь і навичок таку вправу:

Запишіть текст, уставляючи пропущені літери й знімаючи риску.

Документ – це результат відображення конкретної інформації на спеціальному матеріалі за визначним стандартом чи формою.

Документом називають усе те, що використовується для реєстрації, передачі та збереження інформації про будь-який предмет.

Робота з документами є невід'ємною частиною діяльності будь-якої організації. Документ є візитною карткою, додатковою рекламою, частиною іміджу підприємства, організації, фірми тощо. Соціальна функція ділового мовлення (письмового та усного) важлива: ділове мовлення використовують у суспільних відносинах, для взаємозв'язків у галузі політичних, економічних, соціальних і культурних відносин. Якість службового документа безпосередньо впливає на характер виробничої діяльності та на її результати. Від ефективності роботи з документами залежать успіхи кожної організації (З підручника „Документознавство”).

1. Виписуйте слова іншомовного походження. Поясніть їх значення.

2. Запишіть ознаки, за якими класифікують документи.

Смислової точності та однозначності висловлювань досягають шляхом використання термінів. Цим специфічним словам притаманні такі ознаки: номінативність, наявність точної наукової дефініції, стилістична нейтральність, абстрагований, логіко-понятійний характер, однозначність. У фахових текстах доцільно уникати полісемічності, перенасиченості, термінологічних запозичень, використовувати тільки зрозумілі й недвозначні терміни, не варто також захоплюватися і власною термінотворчістю [11].

Однією з продуктивних форм роботи з термінами стане укладання майбутніми документознавцями тлумачного словника документознавчих термінів. Зауважимо, що в науковій літературі, зокрема у дисертаційних працях, присвячених проблемам засвоєння фахової термінології (Г. Бондаренко, Н. Бородіна, І. Дроздова, Н. Тоцька та ін.) описано послідовність цієї роботи: опрацювання лексикографічних джерел, з'ясування походження слова-терміна та його тлумачення.

Під час опрацювання студентами термінологічних словників і створення власних необхідно звернути їхню увагу, що ці словники, відображаючи лексику спеціальної сфери, мають чітко окреслене функційне призначення – показати поняттєво-термінологічний апарат різних галузей науки й техніки та забезпечувати наукову, навчальну, виробничу діяльність. Наведемо приклади вправ і завдань, запропонованих студентам:

Завдання 1. Прочитайте визначення понять. Запишіть їх основні ознаки. Наведіть приклади документознавчих термінів. За потреби скористайтеся термінологічним словником.

Терміни – це цілком офіційні, прийняті й узаконені в певній галузі науки чи техніки позначення, назви

понять, наприклад: музичні: дієз, діатоніка, валторна, глісандо, нюансування, колоратура, рапсодія, мейстерзингер, нотоносець, музикознавство, камерна музика, локрійський лад, мелодичний мажор, паралельні тональності, струнні інструменти і т. ін. Специфіка термінів зумовлена сферою функціонування термінологічних одиниць, а саме тим, що терміни є номінативними одиницями мови науки й техніки, а не одиницями природної мови загалом. Саме в науковій сфері мови терміни виконують свої основні функції: номінативну – назви класу спеціальних об'єктів чи їх ознак; сигніфікативну – позначення загального поняття, яке належить до системи спеціальних понять цієї галузі знання; комунікативну – передавання в часі і просторі спеціального знання та ін. [9, с. 50].

Номенклатурні позначення – це символічні, умовні назви словесно-буквеної чи цифрової структури, які спеціально створюються на базі термінів денотативного типу, наприклад: музичні: медіатор MD 2, медіатор MD 3, камертон TF-288/а, камертон PP-100, блок-флейта DSR-351, гітара HW 220, гітара HW 300 NS, звукознімач single SP-001, звукознімач humbucker LP-001, модель струни Silver 203, модель струни 6C301 і т.ін. [9, с. 52].

Завдання 2. Зі словника документознавчих термінів виписати 15 прикладів. Якими частинами мови найчастіше представлені документознавчі терміни?

Завдання 3. Напишіть анотації двох термінологічних словників або розробіть мультимедійну презентацію одного з термінологічних словників для однокласників.

Не викликає сумнівів те, що викладачеві необхідно зосереджувати особливу увагу на вихованні у студентів чуття слова, формуванні вмінь вільно орієнтуватися в словниковому запасі української мови, розрізняти семантичні відтінки слів, добирати слова з урахуванням сфери, мети й ситуації спілкування, правильно їх уживати, засвоєнні майбутніми документознавцями закономірностей лексичної сполучуваності, збагачення їхнього словника. Зважаючи на це, вважаємо за необхідне передбачити на заняттях з української мови за професійним спрямуванням роботи зі словниками з культури мовлення, синонімів, антонімів, паронімів та ін.

Висновки. Отже, робота зі словниками як ефективний засіб засвоєння майбутніми документознавцями професійної лексики – складний процес, ефективність якого залежить від усвідомлення студентами закономірностей сполучуваності слів. Звичайно, у межах статті складно висвітлити всі аспекти окресленої проблеми, тому перспективи подальших досліджень убачаємо у визначенні ефективних технологій засвоєння студентами – майбутніми документознавцями професійної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горошкіна О.М. „Не бійтесь заглядати у словник...” (Лексикографічна робота у 10 класі) О.М. Горошкіна // Дивослово. – 2000. – № 9. – С. 33-35.
2. Гридзук О. Термінологічний словник як джерело засвоєння фахової лексики / О. Гридзук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 1. – С. 47-57. / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pippo_2014_1_6.pdf.
3. Дубичинский В.В. Теоретическая и практическая лексикография [Текст] / В.В. Дубичинский. – Вена: [б.и.]; Харьков: [б.и.], 1998. – 156 с.
4. Лаптева М.В. Дидактичні засади створення та застосування тлумачних словників в умовах інформатизації навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / М.В. Лаптева. – Х., 2004. – 20 с.
5. Малик Г.Д. Педагогічні умови реалізації компетентного підходу у професійній підготовці майбутнього документознавця: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Малик Галина Дмитрівна. – К., 2011. – 20 с.
6. Надолінська А.С. Система вправ з розвитку лексикографічних умінь і навичок у майбутніх філологів / А. С. Надолінська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2011. – № 2 (12). – С. 371-376.
7. Надолінська А. С. Характеристика рівня сформованості лексикографічної компетенції студентів-філологів вищих
- навальних закладів / А.С.Надолінська // 36. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2010. – № 2. – С. 260-263.
8. Прокопенко А.І. Інформаційна технологія лексичної кваліметрії дидактичних засобів (на прикладі підручників англійської мови): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / А.І. Прокопенко. – К., 1999. – 17 с.
9. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики) / О. Павлова / URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ukr_term/2008_620/09.pdf
10. Семенов О. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури особистості // Олена Семенов // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – №2. – С. 41-44.
11. Семенов О.М. Роль і місце словника у розвитку комунікативної культури особистості дослідника / О.М. Семенов // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2013. – Вип. 7. – С. 159-167. / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/OD_2013_7_17.pdf.
12. Шляхова В. Робота із словниками на уроці української мови / Шляхова В., Нечитайло Н. // Українська мова і література в школі. – 2002. – №8. – С.11-14.

REFERENCES

1. Goroshkina, O.M. Do not be afraid to look in the dictionary ... "(Lexicographic work in class 10) A. Goroshkina // Divoslovo. – 2000. – № 9. – P. 33-35.
2. Hrydzuk, O. Glossary as a source of mastering professional vocabulary / O. Grydzuk // Pedagogy and Psychology of Professional Education. – 2014. – № 1. – P. 47-57. / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pippo_2014_1_6.pdf.
3. Dubichinskiy, V.V. The theoretical and practical lexicography [Text] / V. V. Dubichinskiy. – Vienna: [BI]; Kharkov: [BI], 1998. – 156 p.
4. Lapteva, M.V. Didactic principles of creation and use of dictionaries in terms of education informatization: Abstract dis. cand. ped. sc.: 13.00.09 / M.V. Lapteva. – H., 2004. – 20 p.
5. Malik, G.D. Pedagogical conditions of realization of competent approach in the training of future document manager: Abstract dis. cand. ped. sc.: 13.00.04 / Galina Dmitriyva Malik. – K., 2011. – 20 p.
6. Nadolinska, A.S. The system of lexical exercises with graphic skills of future philologists / A.S. Nadolinska // Teaching science: theory, history, innovative technology: science. ma-

- gazine. – Sumi: SumDPU n.a. A.S. Makarenko, 2011. – № 2 (12). – P. 371-376.
7. Nadolinska, A.S. Characteristics of formation lexicographical competence philology students of higher educational institutions / A.S. Nadolinska // Coll. Sc. works of Berdyansk State Pedagogical University (Pedagogical Sciences). – Berdyansk : BDP, 2010. – № 2. – P. 260-263.
 8. Prokopenko, A.I. Information technology lexical teaching quality control tools (for example, textbooks in English): abstract dis. cand. ped. nauk: 13.00.04 / A.I. Prokopenko. – K., 1999. – 17 p.
 9. Pavlova, O. Terms of professionalism and nomenclature signs (the issue of classification of special vocabulary) / O. Pavlova / URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ukr_term/2008_620/09.pdf
 10. Semenog, O. Lexicographic linguistic competence as an indicator of cultural identity // Olena Semenog // Ukrainian literature in secondary school. – 2008. – №2. – P. 41-44.
 11. Semenog, O.M. The role and place in the dictionary of communicative culture of the individual researcher / O.M. Semenog // Adult Education: Theory, Experience and Prospects. – 2013. – Is. 7. – P. 159-167. – / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/OD_2013_7_17.pdf.
 12. Shlyahova, V. Work with dictionaries of the Ukrainian language in class / Shlyahova V., Nechitaylo N. // Ukrainian language and literature at school. – 2002. – №8. – P. 11-14.

Using dictionaries as an effective means of training Ukrainian professional vocabulary for future documentologists

O.M. Reshetilova

Abstract. In article features of using a dictionary as an effective means of training future documentologists Ukrainian professional vocabulary. Based on the analysis of the scientific literature the author concludes that the work with the dictionary as an effective means of mastering professional vocabulary future, document is of great importance and must be implemented in the classroom for vocational-oriented disciplines. The use of dictionaries is possible at all stages of the didactic cycle, each of which assumes a different character on the educational and cognitive activity of students. The author summarizes proposed in linguistics classification lexicographical exercises, including, depending on the stages of learning activities.

Keywords: professional vocabulary, future documentalists, lexicographical exercise, terminological dictionary, dictionary, spelling dictionary

Педагогические условия формирования нравственных ценностей будущих социальных работников в процессе волонтерской деятельности

Д.В. Сай

Черноморского государственного университета им. Петра Могилы, Николаев, Украина

Paper received 04.10.15; Revised 10.11.15; Accepted for publication 26.10.15.

Аннотация. В статье определяются роль волонтерской деятельности в процессе формирования моральных ценностей будущих социальных работников, раскрывается понимание понятия волонтерская деятельность в различных международных организациях и в контексте Украинского законодательства, обобщаются наработки отечественных и зарубежных исследователей в этом направлении. Также автором статьи описывается ряд педагогических условий необходимых для формирования нравственных ценностей будущих социальных работников в процессе волонтерской деятельности, раскрывается их сущность. Описывается влияние различных форм волонтерской деятельности на группы нравственных ценностей.

Ключевые слова: волонтерская деятельность, нравственные ценности, формирование нравственных ценностей, социальный работник, педагогические условия

Введение. Современное развитие украинского общества характеризуется наличием большого количества различных социально-экономических трансформационных процессов. Общество находится в постоянном состоянии адаптации к изменениям. Быстрая динамика этих процессов способствует обострению социальных проблем определенных категорий населения, которые наименее социально защищены и адаптированы. В таких условиях возрастает роль социального работника, которая заключается в содействии успешному приспособлению малообеспеченных слоев населения к изменениям. Особое внимание в таких условиях обращается на нравственные ценности социальных работников, ведь именно ценности служат основой их поведения и действий в различных жизненных ситуациях. В связи с этим Ф. Ример отмечает, что нравственные ценности определяют те меры и средства, которые будут применяться социальными работниками для решения проблем, ведь нравственные ценности "дают оценку" использованным средствам с точки зрения морали [28].

Система украинского образования уделяет особое внимание вопросам формирования нравственных ценностей. В "Законо об образовании" одним из главных приоритетов современного украинского образования определено "всестороннее развитие человека как личности и наивысшей ценности общества, развитие его талантов, умственных и физических способностей, воспитание высоких моральных качеств, формирование граждан, способных к сознательному общественному выбору ... " [11]. При таких условиях учебно-воспитательный процесс высших учебных заведений должен обеспечить не только наличие глубоких теоретических знаний, но и наличие профессионально важных нравственных ценностей у будущих социальных работников. То есть, профессионально важные нравственные ценности, если они уже имеются, должны развиваться и корректироваться, и формироваться, если они отсутствовали у студентов.

Однако существует ряд проблем, которые не позволяют происходить вышеупомянутым процессам формирования нравственных ценностей в традиционной учебно-воспитательной среде. Одной из таких проблем является нехватка времени в рамках аудиторной работы для основательного решения этого вопроса. Также существенной проблемой является

отсутствие "наследственности" и "системности" между информацией морально-этического содержания, которая преподается в различных дисциплинах. То есть процесс формирования нравственных ценностей происходит разрозненно, без учета наработок дисциплин, которые уже были пройдены студентами ранее. Следует отметить и о невысокой эффективности методов преподавания вопросов морально-этического содержания в высших учебных заведениях. В связи с этим Г. Гарднер и Д. Босс отмечают, что полученные академические знания в процессе изучения дисциплин не применяются студентами во время настоящих ситуаций, требующих решения морально-этических проблем в реальной жизни. Студенты обладают лишь набором общей информации без ее сущностного понимания и знания как ее можно применить в реальной жизни [26]. Таким образом, набирает актуальности вопрос поиска новых форм и методов воспитания нравственных ценностей студентов вообще и будущих социальных работников в частности, ведь нравственные ценности составляют основу социальной работы. В связи с этим следует отметить, что волонтерская деятельность обладает значительным потенциалом в вопросе воспитания нравственных ценностей будущих социальных работников.

Краткий обзор публикаций по теме. Важно отметить, что существует достаточно большое количество научных работ, посвященных морально-этическим вопросам социальной работы. Ряд отечественных и зарубежных исследователей, среди них С. Бэнкс, А. Барнард, Е. Бленнбергер, Ф. Ример, Т. Гужва и Г. Медведева, уделяли внимание вопросам этики в социальной работе. Определенные аспекты развития нравственных ценностей социальных работников были отображены в исследованиях А. Владыки, А. Радченко, А. Шматко, Н. Соловьевой, Е. Седуновой, Т. Гужвы, А. Патинок, Ж. Новиковой. Отдельные этические составляющие профессии и нравственного воспитания социального работника исследовали А. Капская, Г. Медведева, Т. Северин, С. Архипова, Н. Клименюк и другие. Также учеными уделялось внимание исследованию вопроса волонтерской деятельности в системе высшего образования. Отечественные и зарубежные ученые исследовали влияние волонтерской деятельности на развитие студентов и студенческих групп, среди них Е. Азарова, Г. Бойко, Дж. Уилсон, Я. Воеводина, А. Капская, Н. Ла-

рионова, Т. Лях, М. Певная, Т. Ткачук, Д. Хаски-Левенталь и другие. Вопрос волонтерской деятельности и ее организации в высших учебных заведениях исследовали Л. Бурдейная, С. Бондаренко, Е. Костик, В. Крапинова, В. Рыбак.

Несмотря на значительное количество научных разработок по теме волонтерской деятельности и совершенствования форм и методов, которые используются в системе высшего образования, в основном учеными раскрыты лишь отдельные аспекты воспитания моральных ценностей в учебно-воспитательном процессе вуза или влияния волонтерской деятельности на развитие профессиональных качеств социальных работников. Воспитательным возможностям волонтерской деятельности в сфере нравственного воспитания уделялось ограниченное внимание. Таким образом, остается не полностью раскрытым вопрос комплексного воспитания нравственных ценностей будущих социальных работников в процессе волонтерской деятельности.

Цель. Таким образом, целью статьи является исследование и описание педагогических условий, необходимых для формирования нравственных ценностей будущих социальных работников в процессе волонтерской деятельности.

Материалы и методы. Для достижения поставленной цели использован комплекс общенаучных теоретических методов исследования, а именно: анализ педагогической, психологической, социологической литературы отечественных и зарубежных ученых, а также анализ нормативных документов для выяснения состояния разработанности исследуемой тематики и определения понятийно-категориального аппарата; систематизация теоретических и экспериментальных данных по содержанию и формам воспитания в процессе волонтерской деятельности, а также логическое обобщение и прогнозирование при формулировке выводов.

Результаты и их обсуждение. Существуют различные определения волонтерской деятельности. В документах Совета Европы отмечается, что термин "волонтерская деятельность" относится ко всем видам волонтерской деятельности, будь то официальной или не официальной или неформальной, которые выполняются человеком по своей воле, по своему выбору и мотивации, без заинтересованности в финансовой выгоде. Она приносит пользу самим добровольцам, сообществам и обществу в целом. Она также является средством для отдельных лиц и объединений граждан решать вопросы, связанные с человеческими, социальными, межпоколенческими или экологическими потребностями и проблемами, и часто выполняется в поддержку некоммерческой организации или инициативы на уровне общин. Добровольные виды деятельности не заменяют профессиональные, платные возможности трудоустройства, но добавляют ценность для общества [25; 27]. Организация Объединенных Наций не дает определения понятию "волонтерская деятельность", однако предоставляет ее необходимые три ключевые особенности: 1) волонтерская деятельность не должна осуществляться строго за финансовое вознаграждение, однако компенсация расходов и определенная символическая плата воз-

можна; 2) осуществляется на добровольной основе, в соответствии с собственной свободной волей индивида; 3) должна приносить пользу отличному от волонтера человеку или обществу в целом. Однако также отмечается, что волонтерская деятельность приносит пользу и самому волонтеру [29].

В Украине важность волонтерской деятельности признана на государственном уровне и ее роль закреплена в законодательстве. В 2011 году был принят закон "О волонтерской деятельности", который был существенно изменен и дополнен в марте 2015 года. В Законе "волонтерская деятельность" определяется как "добровольная, социально направленная, неприбыльная деятельность, осуществляемая волонтерами путем предоставления волонтерской помощи" [10]. Статья 7 отмечает, что "волонтер – это физическое лицо, добровольно осуществляющее социально направленную некоммерческую деятельность путем предоставления волонтерской помощи", которая представляет собой "работы и услуги, которые безвозмездно выполняются и предоставляются волонтерами". Волонтерская деятельность является формой благотворительной деятельности и основывается на таких принципах как законность, гуманность, равенство, добровольность, безвозмездность и не прибыльность [10].

Целью обучения будущих социальных работников в высшем учебном заведении является получение ими теоретических знаний и практических умений, необходимых для правильного и эффективного выполнения требований профессии. Однако процесс обучения в вузах не только влияет на вышеперечисленные моменты, он также изменяет мировоззрение студентов и формирует нравственные ценности, которые потребуются для осуществления профессиональной деятельности в рамках профессии.

Систематизация и анализ теоретического и практического материала позволяет сделать вывод, что для успешного решения данной проблемы важно создать соответствующие педагогические условия. В процессе исследования нами были выделены следующие условия: актуализация педагогической проблемы нравственного воспитания будущих социальных работников; ознакомление будущих социальных работников с моральными ценностями в процессе волонтерской деятельности; использование различных форм волонтерской деятельности в процессе формирования нравственных ценностей будущих социальных работников; поэтапное формирование нравственных ценностей будущих социальных работников средствами волонтерской деятельности.

Актуализация педагогической проблемы нравственного воспитания будущих социальных работников является важным фактором для воспитания нравственных ценностей, так как должно состояться осознание будущими социальными работниками важности проблемы воспитания нравственных ценностей, а также сознательное стремление к их получению и совершенствованию. Актуализация происходит не только посредством осознания будущими социальными работниками целей, задач и функций волонтерской деятельности в их нравственном воспитании, а также с помощью подготовки организаторов волонтерской деятельности к нравственному воспитанию

будущих социальных работников. В свою очередь организаторы волонтерской деятельности должны быть ответственны за благополучие волонтеров, а также за формирование их профессионального опыта. Они также должны обладать необходимым спектром профессионально важных нравственных ценностей. Это обуславливается несколькими причинами. Во-первых, наличие нравственных ценностей влияет на принятие или непринятие определенных решений, совершение или не совершение определенных действий с их стороны в процессе организации волонтерской деятельности. Во-вторых, организаторы служат примерами для морально-этического подражания для будущих социальных работников [1; 4; 21].

Не менее важным является владение организаторами волонтерской деятельности навыками проведения процесса анализа и рефлексии опыта, полученного студентами во время волонтерской деятельности. Благодаря вышеупомянутым процессам происходит сопоставление мнений и действий студента с идеальной моделью, что побуждает студента к их корректировке. Осознание опыта студентами способствует формированию их моральных ценностей (В. Корнилова, С. Симонова) [15; 24]. Актуализация также происходит благодаря поощрению и инициированию проявлений духовно-нравственных качеств у студентов во время аудиторной работы и выполнения различных задач в рамках академической работы (А. Коваль), погружение их в ситуации морального выбора (А. Крохмалева, С. Симонова) и обеспечения рефлексивного самовоспитания профессионально важных моральных ценностей (В. Корнилова, С. Симонова) [14; 15; 17; 22]. Стимулирование мотивации студентов к воспитанию духовно-нравственных ценностей происходит благодаря внесению изменений в воспитательный процесс вуза, а именно создание педагогических ситуаций с положительной нравственной атмосферой во время занятий, учета профессиональных интересов студентов, учета потребностей студентов в достижении и самоопределении, наличии свободного выбора студента [5; 6; 8; 12; 16].

Следующим необходимым педагогическим условием является *ознакомление будущих социальных работников с различными группами моральных ценностей в процессе волонтерской деятельности*. В процессе волонтерской деятельности студенты вынуждены решать ситуации морально-этического характера, что создает возможности для получения и развития морально-этического опыта. Детальный анализ научных источников позволяет условно выделить четыре группы нравственных ценностей, которые являются важными для осуществления профессиональной деятельности будущих социальных работников. Среди них моральные ценности, связанные с общением, с профессиональным взаимодействием с людьми, связанные с оказанием помощи другим и связанным с профессиональным самосовершенствованием.

Среди моральных ценностей, связанных с общением, выделяют честность, открытость, готовность понять других, тактичность, доверие, уважение. Указанные ценности служат основой для установления коммуникации и эффективного взаимодействия между социальным работником и клиентом. Необходимость

наличия моральных ценностей, связанных с профессиональным взаимодействием с людьми (коллективизм, справедливость, ответственность, надежность, толерантность), обусловлена необходимостью социальных работников взаимодействовать с различными категориями граждан. А также понимать их потребности и возможности, налаживать их взаимодействие с государственными и негосударственными структурами, организациями для удовлетворения их потребностей. Среди ценностей, связанных с оказанием помощи, выделяют: сострадание, любовь к людям, милосердие, отзывчивость, готовность прийти на помощь, альтруизм, эмпатию. Указанные ценности являются основными для оказания помощи различным категориям граждан и функционирования социальной работы как профессии. Проявление вышеупомянутых нравственных ценностей со стороны будущего социального работника не означает признания правоты клиента или согласия с его образом жизни, однако означает способность понять его мотивы действий и возможность принять его таким, какой он есть. Не менее важны нравственные ценности, связанные с профессиональным самосовершенствованием будущих социальных работников. Среди указанной группы нравственных ценностей можно выделить: компетентность, объективность, самокритичность, адекватность самооценки, стремление к самосовершенствованию, наблюдательность, силу воли, выдержку, добросовестность, доброту, чувство собственного достоинства, гибкость. Саморазвитие, по мнению Д. Кузнецовой, является одной из ведущих задач для социального работника, ведь динамичное развитие общества требует от социального работника наличия умений адаптироваться, правильно подходить к анализу полученного персонального опыта, воспринимать новые знания и владеть новыми подходами к решению проблем клиента [18]. Только благодаря интеризации и осознанию полученного опыта происходит процесс формирования нравственных ценностей у будущего социального работника.

Следующим педагогическим условием является *использование различных форм волонтерской деятельности* в процессе формирования нравственных ценностей будущих социальных работников. Создание целесообразной и эффективной организации внеаудиторной работы со студентами и использования ее возможностей является весьма важным и актуальным. Указанный процесс происходит посредством привлечения студентов к сфере потенциальной профессиональной деятельности с первых курсов обучения, к примеру, через организацию волонтерского движения или педагогическую практику (Е. Соколовская, С. Горбушина, Л. Фархутдинова, Ю. Еремина, Н. Клименюк); создание специальных структур в рамках вузов, например "Юридической клиники", "Школы профессионального развития" или "Центра психолого-педагогических исследований" (А. Коваль, А. Денищик, В. Корнилова, А. Хорошайло); использования педагогического тренинга в специально созданных проблемных группах для формирования и развития у студентов нравственных установок и навыков поведения (А. Крохмалева) или включения студентов в социально значимую проектную деятельность (В. Корнилова) [6; 7; 9; 12-15; 17; 23; 24].

Различные формы волонтерской деятельности способствуют формированию различных видов моральных ценностей, ведь различные виды требуют от будущего социального работника различных навыков и умений, а также создают различные ситуации для их проявления. Формы волонтерской деятельности можно условно разделить на 5 групп: тренинговые формы (семинары / тренинги, мастер-классы и т.д.); организационные формы (круглые столы, лекции, организация летних лагерей / летних школ, тематические акции и т.д.); информационные формы (уличные акции, целью которых является донесение определенной информации или привлечение внимания к определенным вопросам, написание статей и публикации, проведение рекламно-информационных кампаний и т.д.); творческие формы (выставки, выставки-продажи, благотворительные концерты, конкурсы и т.д.); практические формы (добровольный труд на поддержку общественных и благотворительных организаций, осуществление ухода или оказании помощи людям, которые в ней нуждаются, сбор ресурсов и т.д.). Однако нужно отметить, что в зависимости от конкретной цели и задач, которые ставит перед собой организатор волонтерской деятельности, принадлежность формы деятельности к той или иной группе может меняться. Также одна форма может принадлежать одновременно и к нескольким группам.

Тренинговые формы волонтерской деятельности способствуют установлению процесса коммуникации и обучению за достаточно небольшой период времени. Они развивают нравственные ценности, связанные с общением, а также с профессиональным самосовершенствованием. *Организационные формы* волонтерской деятельности в основном влияют на воспитание нравственных ценностей, которые связаны с профессиональным взаимодействием с другими людьми, общением, с профессиональным самосовершенствованием и частично связанным с оказанием помощи другим. Проведение мероприятий любого уровня требует от будущих социальных работников умения налаживать, поддерживать контакты с другими лицами и взаимодействовать с ними. Что касается *информационных форм* волонтерской деятельности, то они направлены, прежде всего, на информирование различных категорий граждан. Указанные формы предоставляют возможность для актуализации нравственных ценностей, связанных с профессиональным взаимодействием с другими людьми и общением, ведь создание и донесение информации требует от будущих социальных работников установления взаимодействия и коммуникации с различными лицами и структурами. Целью реализации *творческих форм* волонтерской деятельности является донесение информации необычным для восприятия способом, что делает возможным ее понимание полнее или открывает возможность донесения до особых групп населения. Указанные формы способствуют развитию творческого потенциала будущих социальных работников. Также они способствуют развитию нравственных ценностей, связанных с профессиональным взаимодействием, самосовершенствованием и общением с другими. Целью *практических форм* волонтерской деятельности является оказание непосредственной

помощи или услуг определенным лицам или группам лиц, которые в них нуждаются. Реализация указанных форм требует от будущего социального работника использования его различных навыков и знаний что, в свою очередь, способствует формированию разного спектра моральных ценностей, связанных с оказанием помощи другим, с профессиональным взаимодействием с другими людьми, общением и профессиональным самосовершенствованием. Формирование указанных ценностей обусловлено необходимостью социального работника устанавливать коммуникацию с клиентами и другими нужными лицами, умением решать проблемные ситуации, непосредственно оказывать помощь, делать критический самоанализ полученного опыта при реализации практических форм и на основе этого самосовершенствоваться.

Важным и актуальным педагогическим условием является *позитивное формирование нравственных ценностей* будущих социальных работников средствами волонтерской деятельности. Условно можно выделить три этапа: этап привлечения будущих социальных работников к волонтерской деятельности, прохождение волонтерской практики будущими социальными работниками и формирование нравственных ценностей будущих социальных работников в процессе непосредственного участия в организации волонтерской деятельности.

На этапе привлечения будущих социальных работников к волонтерской деятельности происходит ознакомление студентов с правилами и требованиями определенной волонтерской деятельности, ее сущностью, характером, особенностями работы с определенными категориями клиентов. Это позволяет определить перечень моральных ценностей необходимых для конкретного вида деятельности и, при необходимости, сформировать их еще до начала волонтерской деятельности.

Этап прохождения волонтерской практики будущими социальными работниками характеризуется применением в реальной жизни уже имеющихся моральных ценностей, при необходимости совершенствования их или при их отсутствии – формирования. На указанном этапе происходит сравнительный анализ имеющихся ценностей с "идеалом" и ценностями, которые действительно нужны для осуществления конкретной волонтерской деятельности. Учитывая это, на данном этапе важна саморефлексия студента над полученным опытом и мониторинг со стороны координатора волонтерской деятельности, осуществление студентами волонтерской деятельности и анализа морально-этических ситуаций, которые возникают [18; 20].

Последний этап, формирование нравственных ценностей будущих социальных работников в процессе непосредственного участия в организации волонтерской деятельности, также чрезвычайно важен для получения опыта. По мнению ученых (И. Бех, С. Бондаренко), участие студентов в организации своего образовательного процесса является крайне необходимым и важным. Участие студентов способствует укреплению их профессиональной мотивации и служит примером для создания стратегии личной и профессиональной жизни. Однако С. Бондаренко отмечает важность соблюдения ряда условий, которые будут спо-

собствовать активизации указанного процесса, а именно: как можно раннего привлечения студентов к осмыслению своего ценностного пространства, установление связи между ним и задачами профессии, участия студентов в специальной деятельности по развитию своих смысловых ориентиров [3]. Актуальность этапа обусловлена изменением ролей, статуса и функции студентов-волонтеров. Будущие социальные работники из исполнителей становятся организаторами волонтерской деятельности, что увеличивает их ответственность за организацию и реализацию волонтерской деятельности, так как они становятся не только ответственными за себя, но и за весь проект и других волонтеров.

Выводы. Таким образом, теоретический анализ указанных проблем позволяет сделать следующие выводы:

Во-первых, проблема формирования нравственных ценностей будущих социальных работников является важной и поэтому заслуживает соответствующего теоретического осмысления и практического решения. Во-вторых, эффективное решение указанной проблемы становится возможным при следующих педагогических условиях: необходимость актуализации педагогической проблемы нравственного воспитания будущих социальных работников; ознакомление будущих социальных работников с моральными ценностями в процессе волонтерской деятельности; использование различных форм волонтерской деятельности в процессе формирования нравственных ценностей будущих социальных работников; поэтапное формирование нравственных ценностей будущих социальных работников средствами волонтерской деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Болотова Л.В. Организация добровольческой деятельности как аспект вузовской подготовки будущих социальных работников: автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 Теория и методика обучения и воспитания / Л.В. Болотова. – Тамбов, 2007 – 32с.
2. Бондаренко З. П. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу: автореф. дис. канд. пед. наук / З. П. Бондаренко; АПН України. Ін-т проблем виховання. – К., 2008. – 20 с
3. Бондаренко З.П. До питання про виховні акценти вищої школи. Наука и образование XXI века – 2009. / URL: http://www.rusnauka.com/26_OINXXI_2009/Pedagogica/52428.doc.htm
4. Бондаренко З.П. Роль волонтерства у соціальному та професійному становленні студентів класичного університету / З.П. Бондаренко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. – 2012. – Т.1. – Вип. 104 / URL: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/VChdp/ped/2012_104_/index.html
5. Грачева Т.К. Нравственное воспитание будущих дизайнеров в процессе профессиональной подготовки в вузе: автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Т.К. Грачева. – Челябинск, 2009. – 26с.
6. Денищик О. І. Організаційно-педагогічні умови реалізації моделі формування моральної культури як складової професійної підготовки майбутніх юристів / О. І. Денищик // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Житомир : ЖДУ, 2008. – Вип. 41. – С. 52–55.
7. Денищик О. І. Формування моральної культури як складової професійної підготовки майбутніх юристів: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – «Теорія і методика виховання» / О.І. Денищик, Терн. нац. пед. універ. ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2010. – с.22
8. Денищик О.І. Критерії та показники рівнів сформованості моральної культури майбутніх юристів / О.І. Денищик // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2014. – Вип. 4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2014_4_7.pdf
9. Еремина, Ю.С. Волонтерская деятельность студентов как одно из направлений социально – воспитательной работы в вузе / Ю.С. Еремина // Конференция «Образование и наука без границ»: Publishing house Education and Science s.r.o., 2012. – Сер. педагогика / URL: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2012/Pedagogica/3_120504.doc.htm
10. Закон України «Про волонтерську діяльність» редакція від 01.04.2015р / Верховна Рада України // Офіційний вісник України. – 2011. – № 37. – с.13
11. Закон України «Про освіту» редакція від 04.08.2015р. / Верховна Рада УРСР // Відомості Верховної Ради УРСР – 1991. – № 34, стаття 451.
12. Зачиняева Е.Ф. Профессионально-ориентированное волонтерство как средство развития профессиональной идентичности будущих специалистов. Вектор науки ТГУ. – 2011. – №3(6). –с.134-137.
13. Клименюк Н.В. Виховання гуманності майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки: автореф. дис. канд. пед. наук / Н. В. Клименюк. – Херсон : Б. в., 2007. – 19 с.
14. Коваль О.Є. Формування професійно-моральних цінностей майбутніх магістрів вищих навчальних закладів економічного профілю в процесі психолого-педагогічної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О.Є. Коваль. – Тернопіль, 2011. – 23с.
15. Корнилова В.В. Педагогические условия формирования нравственных ценностей будущих бакалавров рекламы и связей с общественностью // Педагогическое образование в России. – 2013. – №2. – с.203-206.
16. Костик Є.В. Виховання духовно-моральних цінностей у студентів педагогічних університетів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Є.В. Костик. – Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. – Луганськ, 2011. – 22с.
17. Крохмальова О.Г. Формування моральної свідомості у студентів класичного університету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О.Г. Крохмальова. – Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. – Луганськ, 2012. – 22 с.
18. Кузнецова Г.Д. Формирование профессиональной деятельности и личности социального работника: : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. пед. наук: спец.13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». М. 1996. – 23с.
19. Лях Т.Л. Зміст і напрями соціально-педагогічної роботи студентських волонтерських груп вищих навчальних закладів / Т.Л. Лях // Наукові праці Донецького національного технічного університету: зб. наук. пр. / Донецький національний технічний університет. – Донецьк : ДВНЗ "ДОНТУ", 2009. – Вип. 3 (145). – Сер. Педагогіка, психологія, соціологія. –С. 274-279.
20. Лях Т.Л. Проблеми нормативно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні / Т.Л. Лях // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – 2012. – Т. 1. – Вип. 104. / URL: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gunW_Chdp/ped/2012_104_1/index.html
21. Лях Т.Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05

- / Т.Л. Лях; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 20 с.
22. Симонова С.В. Формирование духовно-нравственных качеств социального работника как аспект социального образования: дис. на соиск. научн. степ. с канд. пед. наук: 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания»: Тамбов, 2003 – 28с.
 23. Соколовская Е.В., Горбушина С.Н., Фархутдинова Л.В. Формирование ответственности будущего социального работника: теоретические и практические аспекты. Вестник ВЭГУ. Социально-экономические и общественные науки. – 2012. – № 3 (59). – с.73-77
 24. Хорошайло О.С. Виховання духовно-моральних цінностей у студентів з обмеженими фізичними можливостями: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання»/ О.С. Хорошайло, – Луганськ, 2008. – 23с.
 25. Angermann, A., Sittermann, B. Volunteering in the European Union – An Overview. Working paper no. 2 of the Observatory for Sociopolitical Developments in Europe // Institut für Sozialarbeit und Sozialpädagogik e.V. – Institute for Social Work and Social Education (ISS). – July 2010 – 16p.
 26. Boss, J. The effect of community service work on the moral development of college ethics students [Electronic resource] // Higher Education. 1994. – Paper 87. – 15p. Mode of access: <http://digitalcommons.unomaha.edu/slcehighered/87>
 27. Report from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions on the implementation, results and overall assessment of the 2011 European Year of Volunteering. European Commission. Brussels, 19.12.2012. / URL: http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/eyv2011_final_report_en.pdf
 28. Spano, R. & Koenig, T. (2007). What is sacred when personal and professional values collide? Journal of Social Work Values and Ethics, 4(3). /URL: <http://www.jswvearchives.com/content/view/69/54/>
 29. United Nations Volunteers Report, prepared for the UN General Assembly Special Session on Social Development, Geneva, February 2001 / URL: <http://www.ocva.org.uk/sites/ocva.org.uk/files/Definitions%20of%20volunteering%2009.pdf>
- ### REFERENCES
1. Bolotova, L.V. The organization of volunteer work as an aspect of training in higher education of future social workers: abstract dis. cand. ped. sc.: spets. 13.00.02 Theory and methodology of training and education /L.V. Bolotova. – Tambov, 2007 – 32 p.
 2. Bondarenko, Z.P. The organization of volunteer work of future social workers in higher educational institution: abstract dis. cand. ped. sc. / Z.P. Bondarenko; APN Ukraini. In-t of problem of Education. – K., 2008. – 20 p.
 3. Bondarenko, Z.P. To the question of educational features of higher education. Science and Education of the XXI century – 2009. / URL: http://www.rusnauka.com/26_OINXXI_2009/Pedagogica/52428.doc.htm
 4. Bondarenko, Z.P. The role of volunteering in social and professional development of the students of classical university / Z.P. Bondarenko // Bulletin Chernihiv National Pedagogical University named after Taras Shevchenko. – 2012. – Vol.1. – Is. 104. / URL: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/VChdpu/ped/2012_104_1/index.html
 5. Gracheva T.K. Moral education of future designers during the process of professional training in higher educational institution: abstract dis. cand. ped. sc.: spets. 13.00.08 Theory and Methods of Professional Education / T.K. Gracheva. – Chelyabinsk, 2009. – 26 p.
 6. Denishchik, O.I. The organizational and pedagogical conditions for the realization of the formation model of moral culture as a part of professional training of law students/ O. I. Denishchik // Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. – Zhitomir : ZHDU, 2008. – Is. 41. – P. 52–55.
 7. Denishchik, O.I. The formation of the moral culture as a part of professional training of law students: abstract dis. cand. ped. sc.: spets 13.00.07 – «Theory and methodology of education» / O.I. Denishchik, Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatiuk. – Ternopil', 2010. – P. 22.
 8. Denishchik, O.I. Criteria and indicators of the levels of formation of moral culture of law students/ O.I. Denishchik // Bulletin of the National Academy of State Border Service of Ukraine. – 2014. – Is. 4 /URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2014_4_7.pdf
 9. Yermmina, Yu.S. Volunteering of students as one of the directions of social-educational work in higher educational institution / Yu.S. Yermmina // Conference "Education and science without borders": Publishing house Education and Science s.r.o. 2012. – Ser. pedagogy. / URL: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2012/Pedagogica/3_120504.doc.htm
 10. Law of Ukraine “On volunteering” edited 01.04.2015 / Parliament of Ukraine // Ukraine Official Journal. – 2011. – № 37. – P. 13.
 11. [Law of Ukraine “On Education” edited 04.08.2015/ Supreme Soviet of USSR // Bulletin of SUPreme Soviet of URSR – 1991. – № 34, art. 451.
 12. Zachinyayeva, Y.F. Professionally oriented volunteering as a mean for the development of professional identity of future specialists. Vector of Science of TGU. – 2011. – №3(6). – P. 134-137.
 13. Klimenyuk, N.V. Education of humanity of future social workers during professional training / N.V. Klimenyuk. – Kherson : B. v., 2007. – 19 p.
 14. Koval', O.Ye. The formation of professional and moral values of future Master students studying at higher educational institutions with economic major during the process of psychologic and pedagogical training: : abstract dis. cand. ped. sc.: spets 13.00.07 – «Theory and methodology of education» / O.Ye. Koval'. – Ternopil', 2011. – 23 p.
 15. Kornilova, V.V. The pedagogical conditions for the formation of moral values of future Bachelor students majoring in advertising and public relations // Pedagogical Education in Russia. – 2013. – №2. – P. 203-206.
 16. Kostik, Ye.V. The development of spiritual and moral values of students of pedagogical universities: abstract dis. cand. ped. sc.: spets 13.00.07 – «Theory and methodology of education» / Ye.V. Kostik. – East Ukrainian National University named after V. Dahl. – Lugansk', 2011. – 22 s.
 17. Krokhmal'ova, O.G. The formation of moral consciousness of students of classical university : abstract dis. cand. ped. sc.: spets 13.00.07 – «Theory and methodology of education» / O.G. Krokhmal'ova. – East Ukrainian National University named after V. Dahl. – Lugansk', 2012. – 22s.
 18. Kuznetsova, G.D. The formation of professional activity and personality of social worker: abstract dis. cand. ped. sc.: spets. 13.00.08 Theory and Methods of Professional Education. M. 1996. – 23 p.
 19. Lyakh, T.L. The essence and direction of social and pedagogical work of student volunteering groups of higher educational institutions / T.L. Lyakh // Scientific papers of Donetsk National Technical University: Coll. Sc. Papers / Donetsk National Technical University. – Donetsk: "DoNTU", 2009. – Is. Z (145). – Ser. Pedagogika, psikhologiya, sotsiologiya. – P. 274-279.
 20. Lyakh, T.L. The problems of normative and legislative aspects of volunteering in Ukraine / T.L. Lyakh // Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University named after Taras Shevchenko. – 2012. – Vol. 1. – Is. 104. / URL: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gumWChdpu/ped/2012_104_1/index.html
 21. Lyakh, T.L. The social and pedagogical activity of student volunteering groups: abstract dis. cand. ped. sc.: 13.00.05 / T.L.

- Lyakh; Lugansk National Un-ty n.a. T. Shevchenko. – Lugansk, 2009. – 20 p.
22. Simonova, S.V. The formation of spiritual and moral qualities of social worker as an aspect of social education: dis. cand. ped. sc: 13.00.02 Theory and methodology of training and education: Tambov, 2003 – 28 p.
 23. Sokolovskaya, Y.V., Gorbushina, S.N., Farkhutdinova, L.V. The formation of responsibility of future social worker: theoretical and practical aspects. Bulletin of VEGU. Socio-economic and the social sciences. – 2012. – № 3 (59). – P. 73-77.
 24. Khoroshaylo, O.S. Education of spiritual and moral values of students with special psychical needs: abstract dis. cand. ped. sc.: spets 13.00.07 – «Theory and methodology of education» / O.S. Khoroshaylo, – Lugansk, 2008. – 23 p.
 25. Angermann, A., Sittermann, B. Volunteering in the European Union – An Overview. Working paper no. 2 of the Observatory for Sociopolitical Developments in Europe // Institut für Sozialarbeit und Sozialpädagogik e.V. – Institute for Social Work and Social Education (ISS). – July 2010 – 16p.
 26. Boss, J. The effect of community service work on the moral development of college ethics students [Electronic resource] // Higher Education. 1994. – Paper 87. – 15p. Mode of access: <http://digitalcommons.unomaha.edu/slcehighered/87>
 27. Report from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions on the implementation, results and overall assessment of the 2011 European Year of Volunteering. European Commission. Brussels, 19.12.2012. / URL: http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/eyv2011_final_report_en.pdf
 28. Spano, R. & Koenig, T. (2007). What is sacred when personal and professional values collide? [Електронний ресурс] Journal of Social Work Values and Ethics, 4(3). Режим доступу: <http://www.jswvearchives.com/content/view/69/54/>
 29. United Nations Volunteers Report, prepared for the UN General Assembly Special Session on Social Development, Geneva, February 2001 / URL: <http://www.ocva.org.uk/sites/ocva.org.uk/files/Definitions%20of%20volunteering%2009.pdf>

Pedagogical conditions for the formation of moral values of future social workers during the process of volunteering

D.V. Say

Abstract. The article defines the role of volunteerism in the process of moral values formation of future social workers, describes understanding of the concept of volunteering by various international organizations and in the context of Ukrainian legislation, summarizes the achievements of domestic and foreign researchers in this field. Also, the author of the article describes a number of pedagogical conditions necessary for moral education of future social workers during volunteer activities as well as shows their essence. It also describes the effect of various forms of volunteer work on the groups of moral values.

Keywords: *volunteering, moral values, moral values formation, social worker, pedagogical conditions*

Науковий дискурс в історію вищої освіти Франції (на базі Імператорського університету)

С.В. Стискун, О.В. Плахотнік

Київський національний університет імені Т. Шевченка, Київ, Україна

Paper received 19.10.15; Revised 24.11.15; Accepted for publication 28.11.15.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню науково - педагогічних засад управління сучасною університетською освітою Франції. Розглянуто функціонування системи управління на базі Імператорського університету і відповідно пов'язану з ним стратегію розвитку вищої освіти.

Ключові слова: управління освітою, Імператорський університет, вища освіта, історико-педагогічний аналіз

Неначе Гольфстрім могутньою рушійною силою у процесі становлення та управління в системі вищої освіти Франції відіграв Імператорський університет. Він своїм колосальним впливом спричинив кардинальні зміни на французькій освітній мапі.

У суспільстві ніколи не припинялося обговорення питання функціонування системи університетської освіти, її проблем, а в наукових колах держави існували різні стратегії розвитку. Зокрема освітня система Франції, що вважається однією з найбільш привабливих для більшості країн світу в силу своєї ефективності, що доведена багатьма роками її існування. В більшості університетах мріяли про факультети, які б займалися справжньою освітою і наукою, а не виконували б „обслуговуючі» функції екзаменаційних комісій. Потрібна була дієва, централізована верхівка управління вищою освітою.

Незважаючи на те, що праці зазначених авторів здобулись на ґрунтовне і різноаспектне дослідження, згадаємо, зокрема, напрацювання М. Володимирова, С. Головки, Л. Зязюн, Ф. Контрельов, К. Корсак, З. Малькова, Л. Макарова, А. Максименко, Д. Мартинель, залишилось однак чимало запитань, що потребують глибшого прочитання. Отож метою нашої наукової роботи є дослідження на основі історико-педагогічного аналізу розвитку університетської освіти Франції виявити тенденції, напрями науково – педагогічних засад управління та реформування змісту університетської освіти, фактори, які впливають на цей процес, їх причини та наслідки для змісту університетської освіти Франції.

Актуальність запропонованої теми наукового дослідження вмотивована необхідністю багатоаспектного вивчення управлінських процесів сучасної вищої освіти Франції, аналізу з погляду його історичних вимірів та модифікацій.

Словники визначають передумову як попередню умову, початкове положення; припущення, що вважається істинним; те, що є умовою для іншого тощо [7, с. 6]. У контексті нашого дослідження передумовою становлення і розвитку університетської освіти Франції є історична ситуація, в якій виник університет, а також історичні події різних епох, що вплинули на його подальший розвиток.

Залучаючи до кола нашого дослідження систему управління в Імператорському університеті, зауважимо, що саме модель наполеонівського університету головним чином пов'язана з синтезом положень і проектів, що визріли ще за часів Старого режиму, а пізніше були використані й удосконалювалися революційними законодавцями. Всіх їх об'єднував один

спільний намір - створення системи вищої національної університетської освіти.

«Ідея зібрати в один корпус усі складники освіти не була новою. Вона існувала до Революції і після неї. Це була ідея А.Рішельє, ідея президента Ж.-М.Роллана і парламентарів. Вони пропонували приєднати до Паризького університету всю освіту королівства з координаційним органом у центрі (le bureau de correspondance), з урядовою радою на чолі (le conseil de gouvernement) і чиновниками-контролерами повсюди», - писав Л.Ліар, один із засновників університетів періоду Третьої республіки й автор знаменитої «Історії вищої освіти», опублікованої в 1894 р. [4, 88]. Королівська влада вже тривалий час брала участь у реорганізації існуючих закладів освіти, створювала мережу установ, які спеціалізувалися в наукових дослідженнях та професійній підготовці кадрів із вищою технічною освітою для країни. Так, у відповідь на різноманітні потреби суспільства і держави виникли вищі навчальні та наукові заклади: такі, як Колеж-де-Франс (le College de France, 1530 р.), Жарден-де-Плант (le Jardin des Plantes, 1626 р.), Обсерваторія Академії наук (l'Observatoire de l'Academie des Sciences, 1672 р.), Школа Мостів і Дорог (l'Ecole des Ponts et Chaussees, 1747 р.), Школа Інженерів (l'Ecole du Genie a Mezieres, 1748 р.), Гірнична школа (l'Ecole des Mines, 1783 р.). Єзуїтські заклади в 1762 р., які призвели до звільнення близько третьої частини педагогів в колежах, сприяли більшому втручання держави в освіту, її впливу на раціоналізацію шкільної карти секуляризацію педагогічного персоналу і нормалізацію критеріїв прийому на роботу викладачів шляхом запровадження у 1766 р. конкурсу агреже на факультеті мистецтв у Парижі. Таким чином, вводився не лише контроль з боку держави над вищою освітою, але, крім цього, було вжито заходів щодо уніфікації, систематизації освіти, - наприклад, конкурсний відбір учнів на надання, що частково практикувався ще за часів Старого режиму [6, с. 126].

Докорінна наполеонівська перебудова різних закладів освіти мала покласти край старій системі освіти на місцях (le systeme en place). Спираючись на досягнення останніх тридцяти років Старого режиму, революційного і постреволуційного періодів, вона мала за мету не лише зібрати до купи розкидані по всій державі «окремі частинки» освіти, а й утворити принципово нову структуру. Фактично ця реформа реанімувала педагогічні заклади освіти, залишила без змін відносну автономію великих Спеціалізованих шкіл, створила мережу національних ліцеїв і колежів та інтегрувала їх у систему навчальних закладів, на

верхньому щаблі яких були новостворені гуманітарні й природничо-математичні факультети. Отже, нові факультети гуманітарних і природничих наук та вже існуючі факультети права і медицини стали «вершиною» французької освіти. По суті було вибудовано освітні структури, які в майбутньому називатимуться університетами. Зауважимо, що новизна реформи полягала здебільшого не в створенні закладів нового типу, а в інтеграції вже існуючих одиниць в систему освіти, в загальнодержавну адміністративну структуру. Імператорський університет підтвердив, що він є історією французької університетської освіти XIX та першої половини XX ст.

Створення Імператорського університету започатковано в 1806 р. й остаточно завершено 1808 р. Це було об'єднання вищих навчальних закладів, які вже діяли на той час. Як зазначають у своїх працях відомі дослідники К.Нік, К.Лельєвр та ін., вирішальним кроком до створення Імператорського університету було прийняття Консулатом 1 березня 1802 р. закону, який передбачав організацію трьох ступенів навчання в системі освіти: комунальні початкові школи, середні школи (ліцеї і інші) і вищі школи (факультети, великі спеціалізовані школи) [3, с. 213; 4, с. 310-311; 5, с. 15].

Консулат узявся за реформу вищої освіти під кутом «регламентації професій». Приймаючи декрет про свободу професій, за винятком торгівлі наркотиками, Велика революція спровокувала масові безпорядки в суспільстві: шарлатанство нахабно процвітало серед медиків, незнання і некомпетентність – серед працівників судів, прокурорів і адвокатів. Потрібно було негайно «лікувати» таку анархію, але намагання Директорії були безрезультатними. Лише Консулат вирішив цю проблему, запровадивши наукові ступені, які стали необхідними, бо тільки вони офіційно давали право займатися тією чи іншою професійною діяльністю. Відповідно вища освіта стала тісно пов'язаною з цими резолюціями. З того часу вчені звання окреслювали професійні компетенції і прерогативи, якість підготовки і можливість помітної публічної діяльності. Більше того, науковий ступінь, у здобутий незаконним шляхом, вважався соціальним злочином і переслідувався правосуддям.

З метою реалізації ідеї наукових ступенів, Консулат передусім увів обов'язкові екзамени, виробив регламент і процедуру, які гарантували рівень прозорості їх проведення. Так, наприклад, закон від 19 вантоза року XI (10 березня 1803 р.), детально фіксував фахові випробування на науковий ступінь доктора медицини. Таким чином, було зроблено головне – вища університетська освіта повинна завершуватися екзаменами й отриманням наукового ступеня, а не просто бути фактом, який засвідчував навчання в тому чи іншому вищому навчальному закладі.

Найважливішим нововведенням стало впровадження наукових ступенів, якість яких гарантовано державою. Такий стан речей в освіті вперше сприяв реалізації принципу національних дипломів, наділених публічними повноваженнями. Цей принцип вимагав суворої відповідності науковим ступеням, що присуджувалися вищими навчальними закладами, незалежно від якості освіти, яку вони давали, чи контролю, який вони використовували в своїй практичній діяльності. Унітарність вищих ступенів і дипломів, їх публічне визнання донині залишаються специфічною особливістю французької системи університетської освіти. Аналогічність Принципи організації Імператорського університету викладено в законі від 10 травня 1806 р., який був санкціонований імператорським декретом від 20 травня. В перших статтях цього закону йшлося про те, «... що під назвою «Імператорський університет» створюється «корпус» винятково для забезпечення публічної освіти по всій території імперії» [1, с.3].

Проаналізувавши всі статті закону, можна зробити висновок про винятковість, або монополію, на освіту з боку держави, чітку однотипну структуру організації освіти, глибоко централізовану навколо керівника, з громадським чи світським характером і самодостатньою спроможністю до самовідтворення.

Підтвердженням цього є влучні слова Консулата, що задекларував як аксіому: освіта є головною функцією держави, і саме вона повинна забезпечувати навчання, а не якісь автономні установи чи посередники між молоддю і державою [2, с.123].

REFERENCES

1. Avanzini, G. The school from yesterday till tomorrow. Toulouse: Erès 1991. – 56 p.
2. Liard, L. The higher education in France (1789-1889) – Paris: Armand Collin and Company, 1988. – 254 p.
3. Nique, C., Lelièvre C. Biographical history of education in France. – Paris: Retz, 1990. – 503 p.
4. Prost, A. Education, society and policies. A history of education in France from 1945 to the present. – Paris: Seuil, 1992. – 491 p.
5. Remond, A. The rule and consent – govern a society. – Paris: Fayard, 1979. – 292 p.
6. Roche, D. The Age of Enlightenment of province. The academies and provincial academicians, 1680-1789. Paris: The Hague, 1978. – IT – P. 125-131.
7. Regulations. On the level of training and certification of scientific and pedagogical staff in the Ministry of Education of Ukraine. Memorandum and solutions // Education and management. – 1997. – B.1. – №1. – P. 173-179.

Scientific discourse into the history of higher education in France (on the basis of the Imperial University)

S. Styskun, O. Plachotnik

Abstract. The article studies the scientific and pedagogical bases of management of modern university education in France. We consider management system at the Imperial University and its strategy of development of higher education.

Keywords: educational management, Imperial University, higher education, historical and pedagogical analysis

Застосування різноманітних методів навчання при факультативному вивченні хірургічних дисциплін

Т.В. Форманчук*

Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, м. Вінниця, Україна

*Corresponding author. E-mail: mityk_t@mail.ru

Paper received 28.10.15; Revised 02.11.15; Accepted for publication 10.11.15.

Анотація. В статті висвітлюються особливості підготовки майбутніх хірургів на гурткових заняттях з хірургії. Акцентовано увагу на необхідності поєднання різних педагогічних методів, які необхідні для підготовки майбутнього лікаря. Приділяється велика увага наочним методам навчання у поєднанні з інтерактивними та проектними, які взаємодоповнюють та логічно доповнюють один одного.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, наочні методи навчання, проектні методи навчання, гурткові заняття з хірургії

Вступ. Рівень практичної підготовки лікарів, їх здатність до освоєння та впровадження наукових інформаційних технологій, професійного розвитку лікаря впливає на якість надання медичної допомоги громадянам України [1]. В процесі підготовки майбутніх хірургів труднощі виникають перш-за все у необхідності засвоєння великої кількості теоретичного матеріалу, починаючи з бездоганного знання анатомії та фізіології організму, з використанням латинської термінології, розуміння патогенезу того чи іншого захворювання, особливості клініки та вміння застосувати всі вищеперераховані знання на практиці. Окремі труднощі виникають при засвоєнні студентами практичних навиків з хірургії, що може супроводжуватись ризиком ускладнень для пацієнта. Важливим у підготовці майбутнього хірурга є розвиток образної, моторної та словеснологічної видів пам'яті.

Сьогодні підготовка майбутнього хірурга не можлива без застосування інтерактивних методів навчання. Адже надзвичайно великий об'єм матеріалу студенти значно легше розуміють та запам'ятовують, коли він подається в форматі діалогу або бесіди, під час якої студенти активно залучаються в навчальний процес [2, 3, 5]. Для цього потрібно на практичних і семінарських заняттях організовувати індивідуальну, парну й групову роботи, дослідницькі проекти, рольові ігри, навчати роботі з документами й різними джерелами інформації, використовувати творчі роботи [4].

Словесні методи навчання в педагогічній практиці для кращого запам'ятовування інформації студентами-медиками обов'язково використовують у поєднанні з наочними методами, такими як ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження, які допомагають засвоювати знання студентами глибше й повніше, ніж знання, отримані з підручника.

Підготовка майбутнього хірурга неможлива без використання на заняттях з хірургії практичних методів навчання, які передбачають різні види діяльності студентів та викладача та потребують великої самостійності студента у навчанні. Серед практичних методів навчання особливе місце займає метод проектів, який дозволяє вихованню у студентів індивідуальної ініціативи, активності, допитливості, творчого вирішення поставленої задачі, спонукання до самостійного пошуку.

Мета. Дослідити значення різноманітних методів навчання на гурткових заняттях з хірургії серед студентів-медиків.

Матеріали та методи. Серед методів ілюстрування на гурткових заняттях з хірургії активно використовуються плакати, малюнки, картини, схеми, в тому числі і в комп'ютерному вигляді. Метод демонстрування включає показ рухомих засобів наочності, приладів, медичної апаратури, хірургічного інструментарію, технічних установок. Метод самостійного спостереження включає безпосереднє споглядання та сприймання явищ дійсності самим студентом. Практичний метод включає творчі проекти, які полягають у створенні студентами медичних макетів та симуляторів з наступним їх застосуванням для тренування практичних навиків з хірургії.

Результати та їх обговорення. Методи ілюстрування активно використовуються на гурткових заняттях хірургії, зокрема при обговоренні патогенезу хірургічних захворювань обов'язково використовуються малюнки з анатомією систем та органів, методи оперативного лікування доповнювали таблиці та малюнки з оперативної хірургії. Ілюстрування гарно сприймалось студентами із розвинутою зоровою пам'яттю. Не менш важливе значення для студентів-медиків відігравав метод демонстрування, під час якого студенти безпосередньо знайомились з роботою медичної апаратури, хірургічними інструментами, аналізували рентгенограми та томограми хворих і т.д. Метод самостійного спостереження логічно доповнює два попередніх та дає можливість студентам працювати біля ліжка хворого, в операційній, удосконалювати свої практичні навики.

Метод проектів дає можливість творчого підходу до поставленої задачі. Проектні технології затяжні у часі, але в той же час надзвичайно ефективні, адже вони поєднують різні види діяльності. На етапі планування студент ретельно готує теоретичну частину завдання, при цьому використовує різноманітні джерела інформації, аналізує їх, обговорює з викладачем, робить власні висновки. Наприклад, при ознайомленні студентів з перевагами мініінвазивних методів операцій студенти проявили бажання створити власний тренажер для відпрацювання лапароскопічних навиків. Студенти були розділені на групи, кожна з яких відповідала за свій розділ роботи: виготовлення макету черевної порожнини, макетів внутрішніх органів, технічне забезпечення підключення створеного тренажеру до комп'ютера. При комплектуванні груп важливим критерієм було також врахування міжособистісних відносин студентів.

Робота в групах сприяла взаємодії та співпраці студентів між собою, кожен студент відчував себе повноправним партнером в творчій взаємодії, прислухався до думки своїх колег, мав змогу оцінити свою роль у досягненні поставленої мети.

Першим етапом при створенні тренажеру було виготовлення макету черевної порожнини з внутрішніми органами в ній, які за розмірами та кольором наближені до реальних. Це спонукало студентів до ретельного вивчення анатомії та розмірів внутрішніх органів, їх взаємного розташування, вивчення розмі-

рів черевної порожнини. При виготовленні макетів внутрішніх органів студенти ознайомились з простою їх будовою в трьохвимірній проекції, намагались відобразити істинні розміри, форму та колір органів, придати блиск вісцеральної очеревини. Всі внутрішні органи було створено з поролону, покритого тонким шаром промислового силікону для імітації серозного шару тонкої кишки та пофарбовано у блідо-рожевий колір з відблиском. Аналогічно створені моделі нирок з сечоводами, сечового міхура, матки з придатками (рис. 1).

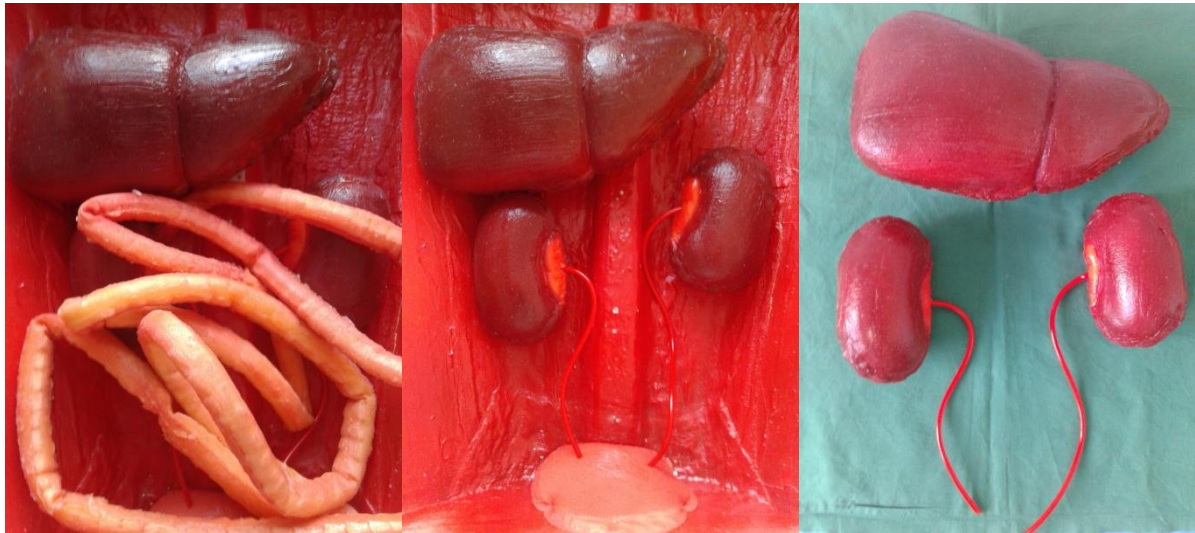

Рис. 1. Макети внутрішніх органів, створені студентами-гуртківцями власноруч.

Наступним етапом було відпрацювання практичних навиків з лапароскопічної хірургії на власне створеному тренажері. Для поетапного тренування практичних навиків студентам було запропоновано комплекс вправ: 1. Ознайомитись з основними принципами роботи з лапароскопічними інструментами, навчитись правильно користуватись затискачами, лапароретракторами, степлерами за межами черевної порожнини. Відрегулювати чіткість зображення та яскравість на екрані монітора; 2. Орієнтування при лапароскопії в черевній порожнині (знайти робочі частини інструментів та вивести їх на центр екрану), маніпулювати інструментами та камерою при ревізії черевної порожни-

ни; 3. З метою точної координації рухів при маніпуляції лапароскопічними інструментами виконувати наступні вправи: перекладання сірників в лапароскопічному тренажері, кілець, відпрацювання техніки «захвату» (рис. 2); 4. Різання ножицями при лапароскопії (для цього в черевну порожнину за допомогою затискача вводимо лігатури); 5. Зав'язування вузлів при лапароскопії. Для цього в черевну порожнину вводиться забарвлений шовний матеріал. Потрібно зав'язати вузли за певний проміжок часу; 6. Відпрацювання техніки вузлового та безперервного швів за допомогою лапароскопічного тренажера. Шов в лапароскопічному тренажері є одним з найважчих завдань при лапароскопії.

Рис. 2. Тренування практичних навиків перекладання сірників з використанням створеного студентами лапароскопічного тренажеру.

З метою засвоєння матеріалу використовуються ролі і гри типу «хірург - пацієнт». Кожний студент відповідає за свій комплекс вправ та презентує його виконання для своїх колег, розігруючи певну клінічну ситуацію. Саме така спільна співпраця зближує студентів між собою, робить заняття більш живим та дає можливість студентам впевнитись у власних силах та підвищити свій авторитет перед своїми однокурсниками.

Висновки. Усі вищеперераховані методи навчання логічно доповнюють один одного, є необхідними для підготовки майбутнього хірурга та мають використовуватись у поєднанні на гурткових заняттях хірургії з індивідуальним підходом до кожного студента. Серед наочних методів навчання з нашої практики визначалась певна послідовність: на початку вивчення хірургії

першим найчастіше застосовували метод ілюстрування, далі – метод демонстрування, після обговорення теоретичних знань – метод самостійного спостереження.

Інтерактивні методи дають можливість наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності майбутніх хірургів, допомагають студентам правильно формулювати власні думки, розвивають їх комунікабельність, активність, ініціативність, індивідуальність клінічної думки.

Проектні технології з творчим вирішенням поставленої задачі дозволяють розвивати всі види пам'яті, викликають надзвичайно живий інтерес, збільшують мотивацію студентів до поглиблення своїх знань з хірургії, дають можливість кожному проявити свої знання та навички, самоствердитись перед своїми колегами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Суліма Є. Невідкладні завдання системи вищої освіти на новому етапі Болонського процесу / Є. Суліма // К.: Вища школа. – 2010. – № 1. – С. 5-13.
2. Використання інтерактивних методів навчання на кафедрі пропедевтики внутрішньої медицини №1, основ біоетики і біобезпеки / О.М. Ковальова, Н.А. Сафаргаліна-Корнілова, Н.М. Герасимчук, О.А. Кочубей // Інноваційні технології в системі професійної підготовки студентів в ХНМУ : матеріали XLVIII навчально-методичної конференції, Харків, 10 грудня 2014 р. – Харків : ХНМУ, 2014. – Вип. 5. – С. 114-119.
3. Пометун, О. І. Інтерактивні технології навчання: Теорія, досвід: метод. посіб. / О. І. Пометун; авт.-уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : А.П.Н., 2002. – 136 с.
4. Методика формування професійних умінь у майбутніх лікарів засобами інтерактивних технологій / Р. В. Алексеєнко, Л. М. Рісована // Інноваційні технології в системі професійної підготовки студентів в ХНМУ : матеріали XLVIII навчально-методичної конференції, Харків, 10 грудня 2014 року. – Харків : ХНМУ, 2014. – Вип. 5. – С. 11-13.
5. Панина Т.С. Современные способы активизации обучения: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / Т.С. Панина, Л.Н. Вавилова; под ред. Т.С. Паниной. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 176 с.

REFERENCES

1. Sulima, E. Exigent task of the system of higher education on the new stage of Bolonskij' process / E. Sulima // of K.: Higher school. – 2010. – № 1. – P. 5-13.
2. Use of interactive methods of studies on the department of propedevtyc of internal medicine №1, bases of bioethics and biosafety / O.M. Kovaleva, N. Safargalina-Kornilova, N.M. Gerasimchuk, O.A. Kochubey // Innovative technologies in the system of professional preparation of students in KHNMU : materials of XLVIII of study-methodical conference, Kharkiv, on December, 10, 2014. Kharkiv : KHNMU, 2014. – Is. 5. – P. 114-119.
3. Pometun, O. I. Interaktivni technologies of studies: Theory, experience: method. posib. / O. Pometun; : O. Pometun, L. Pirozhenko. K. : A.P.N., 2002. – 136p.
4. Method of forming of professional abilities for future doctors by facilities of interactive technologies / R. Alekseenko, L. RISOVANA // Innovative technologies in the system of professional preparation of students in KHNMU : materials of XLVIII of study-methodical conference, Kharkiv, on December, 10, 2014. Kharkiv : KHNMU, 2014. – Is. 5. – P. 11-13.
5. Panina, T.S. The modern methods of activation of teaching: [studies. Manual for stud. hight. studies. establishments] / T.S. Panina, L.N. Vavilova; under red. T.S. Paninoy. M. : Publishing center «Academy», 2006. – 176 p.

Application of various methods of studies at the optional study of surgical disciplines

T.V. Formanchuk

Abstract. The features of preparation of future surgeons on employments of surgery group were noticed in the article. Attention is accented on a necessity combinations of different pedagogical methods, which are needed for preparation of future doctor. Large attention was spared on the interactive and project methods of studies, which are combined and logically complement each other.

Keywords: interactive methods of studies, evident methods of studies, project methods of studies, employments of surgery group

PSYCHOLOGY

Religion and religiosity in analytical psychology

N.M. Bulatevich

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Paper received 03.11.15; Revised 08.11.15; Accepted for publication 12.11.15.

Abstract. The article analyzes the problem of the origin and evolution of religion in terms of analytical psychology. The collective unconscious is considered as the cause of the origin of primary forms of religious belief, national and world religions. Basic archetypes of the collective unconscious (the Great Mother, the Divine Child, Hero), a sequence of stages is described in the context of the evolution of religious beliefs, as well as the evolution of human consciousness.

Keywords: *psychology of religion, analytical psychology, a collective unconscious, archetypes, religion*

Introduction. Along with the emergence of psychology as an independent science, psychologists were attracted not only by the analysis of the human soul, but also psychological analysis of spiritual sources of mankind: culture, art, and religion. This interest is one of the reasons that contributed to the emergence of the psychology of religion in the late nineteenth century – science having as subject study of psychological aspects and patterns of religious phenomena. The scientists of that time searched for an explanation of the psychological causes of religion (S. Freud, W. James, etc.). They tried to understand the psychological nature of religion and religious experiences (S. Hall, E. Starbek, J. Pratt, T. Ribo, J. Sharcot, etc.). Religion gets into focus of scientific interest of C.G. Jung. The point of view on the features of the structure and functioning of the human psyche offered by Jung became the foundation for the application of analytical psychology in different areas of knowledge, including the religious studies.

The **methodological** and **theoretical** basis of the study were the provisions of analytical psychology about the nature of the origin of religion and religiosity, developed by C.G. Jung; the concept of the origin and evolution of religious beliefs as a reflection of the human consciousness evolution in course of its historical development by E. Neumann.

The **goal** of the study is to define the origin and essence of religion and religiosity in analytical psychology.

C.G. Jung insisted that the human soul consists of three separate substructures, which interact between themselves: consciousness, personal unconscious and the collective unconscious. The *consciousness* is the point of entrance to the psyche. The center of consciousness is *Ego*, which includes thoughts, memories, feelings due to which we feel our integrity. The *Ego* is the center of decision-making and free will. *Personal unconscious* is a collection of complexes charged with energy. The complexes consist of various elements that stick together due to emotions: associative images, traumatic memories, family influences, and cultural norms. The complexes in certain circumstances are characterized by the ability to burst into conscious ego suddenly and spontaneously, and master it. C.G. Jung called this reaction a 'constellations complex'. The power of the complex is explained not only by its energy charge of traumatic experience which is placed in personal unconscious. The complexes are fused with congenital mental structures that are in the *collective unconscious*. The collective unconscious, according to C.G. Jung, is an inherited part of the

psyche, the same for all people, and creates a common foundation for psychic life. Structural elements of the collective unconscious are *archetypes*. Archetype is the main source of mental symbols which attract energy (libido), structure and transform it and eventually lead to the emergence of religion, culture and civilization [2].

The idea of the existence of such congenital structures and archetypes emerged within search C.G. Jung's for similarities of psychotic fantasies, dreams, images, products, personal fantasies, as well as images of the mythology. This ancient mental matter, according C. Jung, forms the basis of our mind, just as the structure of the body follows the general anatomical features of the mammals. [3] An experienced psychologist can see many analogies between dreams of the modern man and collective beliefs, images and mythological scenes of the primitive man. Action of archetype is manifested in the formation of beliefs around this central idea. And these beliefs acquire different forms in different historical periods, different cultures, and different people. For example, the idea of Christ the Savior has a pre-Christian origin and it was formed around the topic of the hero-savior. Thus, the image of the Hero is the archetype which is perceived in different ways by every generation that creates its myth about the hero.

These deep psychological complexes and archetypes, in analytical psychology are considered as a factor contributing to the emergence of primitive religious beliefs as a source of symbols, dogmas and myths in the national and world religions. Religion, according to C.G. Jung, binds people with the processes taking place in the dark depths of their soul, in their unconscious. C.G. Jung defined religion in accordance with the first use of the word 'religio', as a special notion that monitors the human mind for some dynamic factors ('forces', spirits, demons, gods), powerful and dangerous, beautiful and majestic that are able to provide help and need to be considered. And doctrine represents codified and dogmatized forms of primary religious experience, ways of use of this experience. For everything that concerns soul, according to C.G. Jung, there are religious formulas and images. And everything connected with religion, everything that is told about the religion is closely related to the human soul [5].

The evolution of religious beliefs, according to C.G. Jung, is tightly linked to the evolution of human consciousness in the process of anthropological socio-genesis. And the complexity of the soul of the modern man resulting from a number of introjection acts grew

along with the evolution and loss of spirituality of nature. This evolution is slow and difficult [3].

Thus, among people of the past whose level of consciousness differed from ours, the soul (psyche) was not regarded as something integral. Permanent 'twilight' consciousness did not allow the primitive man to consider clearly whether it was a dream or an actual experience. Consciousness of the primitive man (C.G. Jung called it 'childish', 'one that emerged in the early waters of the unconscious') was constantly endangered by all-powerful unconscious [3, 4].

Fragility of primitive mind has found its expression in the *animistic* beliefs when the properties of the soul were conferred upon everything that surrounded the man. These religious beliefs have become a cementing element that did not allow the psyche to break down. Thus, the primitive man, in the event of exceptional situations (e.g., when hearing voices), did not have to question their mental abilities, and have thought about fetishes, spirits or deities. And worshipping to these primitive gods, the man got integrated, holistic state, turning back by means of this generation that they rejected before.

Thus, the life of the prehistoric man was associated with a number of actions aimed at strengthening awareness and protection of the unconscious. Many rituals taboos and rules of conduct served to this purpose. Subsequently, archetypes in tribal teachings got conscious forms and meanings in the traditions of education and training of the tribe members.

Internal forces which grow from the depths of the unconscious were transformed later into the ancient *mythology* in images of spirits, demons, *fata morgana*. Myths are vital phenomena; they represent projection of the deep essence of the soul. C. Yung called first myths initial manifestations of the pre-conscious soul. Furthermore, they do not just reflect mental life of primitive tribes, they are that life itself. And if the tribe loses its mythological values, it faces immediate collapse, it ruins as a man who has lost his soul. Anthropologists have repeatedly described what happens to communities of savages in case of collision between their spiritual values and influence of modern civilization. They lost their interest in life, they are morally omitted. The role of religious symbols is precisely aimed to make human life meaningful. The mythology of the primitive man is a living religion, loss of which is always and everywhere, even in civilized nations, a moral catastrophe.

Therefore, C.G. Jung did not consider the myth as an allegory of the physical world; he spoke of the myth as a symbolic expression of events in the unconscious psyche. Through a projection to the images of mythology, consciousness can grasp the inner unconscious drama of the soul. It took several millennia in order to separate somehow the projection from external events. For example, in astrology psychological characteristics still are not separated from the stars [3].

Global and national religion, as well as the primitive religious beliefs, expresses the mysteries of the soul through majestic images. Religious symbols shape the past and give the sense; they help these unconscious forces to find the way to enter the conscious world of the man which sometimes is unable to understand what is actually happening. Herewith, the religious symbol does not dis-

tort the essence of this experience. Unconscious form of expression always found reflection in protective and healing religious images [3].

The current level of civilization and culture, according to C.G. Jung, is not evidence that human consciousness has reached a level of continuity. It is vulnerable and exposed to fragmentation. Even now a significant part of our mind is immersed in the darkness of the unconscious and is influenced by the archetypes of collective intelligence which break out. The rational and intelligent modern man has acquired some willpower, learnt to work effectively without singing and drumming that previously made them ready to work with hypnosis, man cannot do without daily prayer for God's help. Modern man can do the planned things, move without obstacles from words to deeds, in contrast to primitive man, whose every step was hampered by fears, prejudices, etc.

And it is this excessive rationalism gave modern man under the power of mental 'hell' by destroying the ability to perceive symbols and ideas of divinity. The gods and demons have not disappeared, they have new names: 'restlessness', 'dark foreboding', 'psychological complications', 'insatiable attraction to pills, alcohol, tobacco, food', and, above all, a huge number of neuroses.

'Advanced' consciousness of modern man has deprived itself of means of impulses perception coming from unconscious and instinctive. A person needs to have some ideas that give meaning to life and give possibility to find a place in the universe. C.G. Jung believed that dogmatic religious symbols were useful and had a psychotherapeutic effect. Due to these ideas powerful and dangerous spiritual experiences find their wording. An attack on images and sacred symbols was launched during the Reformation that led a man of the West to 'symbolic misery'. Protestantism soon began to feel devastating effects of individual revelation, that is why it broke up to more than 400 denominations. On the other hand, C.G. Jung speaks of Protestantism as a great risk and great opportunity. Protestant was alone face to God, he has neither confession, nor absolution. Therefore the protestant's conscience became apprehensive. Protestants achieved the unique ability to realize their sins. This is the condition of the own understanding of psychology, the ability to cross the threshold of the unconscious and get the impersonal forces. [3]

Erich Neumann, the student of C.G. Jung, in his works continues and develops the ideas of dependence of religious beliefs on collective unconscious. In his work 'Origin and Evolution of Consciousness' he shows that the main part of the mythology of a number of archetypes that is organically linked to each other and their sequence of stages determines the development of consciousness and personality. [1]

This means that the stages of development of consciousness and ego of humans, within the phylogeny and ontogenesis, are defined by archetypes. Archetypes of Ouroboros, the Great Mother and the Divine Infant, the Hero find their expression in the images of ancient myths as well as in the national mythology and world religion. E. Neumann interprets these characters as stages of transformation of the Ego into its relationship with the unconscious as the stage of development of human consciousness and ego.

The initial stage of formation of consciousness and ego, *Ouroboros*, is associated with prehistory of humanity. The

story begins with a subject that is able to perceive with the entity, endowed with the ego and consciousness. In prehistory of humanity the Ouroboros is a period when individual and group, conscious and unconscious, man and the world, were inextricably linked, identical, merged. This state means collective ideas dominance, group and group consciousness dominance. The mechanism of contact and communication with the world is represented by merging. The basis of such phenomena is the lack of distinction between ego-consciousness and the unconscious.

On the religious level, the equivalent to such amorphous psyche is uncertain deity, primitive power that only some time later becomes the substance where gods and divine appear. The symbol of this stage of human consciousness is Ouroboros, i.e. a snake curled up in the ring and biting its own tail. This symbol expresses the absolutely undifferentiated character, the origin of everything from everything, and re-entering into everything, interdependence of everything. It is a symbol of the womb, a symbol of the unity of opposites of the initial stage of life. This is the image of the Great and the Good Mother that generates, protects, feeds.

Symbolic depiction of the initial state of origin and development of human consciousness we find in the mythology of creation of the world. Myths tell about the creation of symbolic unnamed amorphous initial state that was characteristic of the world in the early days. According to E. Neumann, it is the story of the initial state of the human psyche. The man is nothing, the world is everything. World covers and feeds them. Person is in the unconscious, all needs are met by major breadwinner (unconscious); this is the early state of paradise. At this stage there is no suffering – suffering come into the world with the appearance of the ego and feelings.

The desire to plunge into the whole without any responsibility and efforts is fundamental for a person, that is the start of the life, and myths tell about paradise. In ontogenetic level, everyone passes ouroboros situation of merger with parents, starting with the prenatal period of development.

Force that can overcome the powerful call of the unconscious, E. Neumann called 'central version', i.e. the desire to become conscious. He notes that the stability of the ego, i.e. its ability to resist to the disintegrating tendencies of the unconscious and the world develops very early, as well as the desire to expand consciousness.

At the next stage of development, the Great Mother stage, the Ego begins to separate from the being identified as the Ouroboros (the unconscious), it takes a new position towards the world. This means meeting with the dangers and obstacles of reality, awareness of the existence of such characteristics as pain and pleasure. The world is dual, the Ego knows positive and destructive aspects of the world (Good and Terrible Mother).

Compared to the Great Mother (unconscious), the ego-consciousness and the individual remain small and powerless. Life in the mental space of primitive man of primitive culture is a life full of dangers and uncertainty. And demonic nature of the world, filled with diseases and droughts, is strengthened by the influences of inner peace. The same fear of unnamed mysterious forces is known even to a child who is not able to orient consciously and assess what is happening. The child also has primitive

fear of the outside world that is mysteriously curved with internal projections. This stage of the psyche development (both individually and in a historical context) is characterized by the highest dependence of a child on mother-nature, of man on mother-nature, the earth.

At this stage the typical image of the mythology is the image of the Mother-Goddess (unconscious, feminine) and the Divine Infant (Ego, masculine). This image highlights the essence of the helpless child and the mother's protective side, the weakness of the born Ego face to the forces of overwhelming unconscious. In religious myths of various peoples we find this image: in the image of mother-goat nurses Cretan boy Zeus and protects him from absorbing father (Greece), Isis brings back to life the boy Hor after being bitten by scorpion (Egypt), Mary defends Jesus, fleeing from Herod.

The transition from Ouroboros the stage of the Great Mother is characterized by the further development of Ego and consciousness system strengthening, and when the first gods appear, the most striking example of what the Olympians gods of ancient Greece can be.

Further development of the human psyche at the stage of the Great Mother is marked by the emergence of consciousness. This stage of relations between conscious and unconscious is symbolically expressed in religious mythology relations through the Mother goddess and her son-lover. Young men and young fertility gods appearing in myths, make the ground fertile, they symbolize the vegetation itself. And as plants that grow and reach maturity, so the young men have to be killed, chamfered and cleaned as a crop. Death and dismemberment is the fate of the young god of fertility such as Tammuz in Sumerian mythology.

Human sacrifices were characteristic of fertility cults (that accompanied the cult of the Great Mother). They existed all over the world: there was no life without sacrificial death. Considering them cruel, we misunderstand their meaning. For early Neolithic cultures sequence of events (life – death – rebirth) are obvious. Woman-earth needs fertilizing family blood. Dull contrast between the orgiastic mysteries and subsequent fertility ritual murder is an archetypal expression of the dependent ego position and the dominant influence of the Great Mother (the unconscious).

Overcoming the archetypal state of relations between the son-lover and the Great Mother occurs at *the heroic stage of consciousness and Ego evolution*. From the psychological point of view, the sequence of the Great Mother and her son-lover and new mythological stage is not accidental historical, logical and psychological event. The heroic stage of the Ego is symbolically expressed in the myth of Hero, which are found in the various religions of the world. Hero is a masculinized Ego that is free from the power of the feminine unconscious. The myth about the hero is an integral part of the personal development of the individual. The Ego (Hero) at this stage fights with the unconscious (Dragon). And the battle with the dragon is a key element of all mythologies of the world. The Hero overcomes the Dragon (i.e. unconscious covering the Ego). The Hero is always a figure that brings light, is a light keeper. The Hero's victory is a new spiritual status, new knowledge and changing consciousness. The Hero is an ego carrier capable to discipline the will and to shape personality.

The mythological goal of the battle with the Dragon is almost always a virgin, captive or treasure that is hard to

get (live water, magic ring, etc.). These images are symbols of Anima archetype that stands out from the archetype of the Great Mother. This means that the Ego after the battle with the dragon-unconscious opens the way for integration with the feminine part of the soul. That is, giving freedom to the princess and getting treasure, the one gets the treasure of the soul. And this is a big step towards the mental integrity. At this point, the central version of the ego that occurred unconsciously becomes conscious – it is the way of individuation.

In the individual development of personality, these processes begin to occur in the second half of life. And C.G. Jung, and after him E. Neumann emphasize that during all life the personality integration is controlled by the archetype of the Self, but his ego is able to realize it only in the second half of the individual life. At this time all the components of personality structure that took shape as a result of socialization in the first half of the life (Shadow, Person, Anima/Animus) have to be conscious and integrated. This is the process of transformation of the Hero: the Ego understands the Self. This is the *fourth stage of consciousness – Hero Transformation Stage*, when conscious mind feels the integrity of the psyche. This is the stage of the assimilation of transpersonal phase where a person can feel like the Universe, Atman, and God. Perhaps this explains the Jewish aphorism 'Man and

God are twin brothers'. That is what the Christian doctrine is about that states that man is a spark of God.

This last phase, according E. Neumann, is not archetypal any more, but individually caused, each with its own myth on transformation. Both humanity as a whole, and the individual have the same problem, i.e. to realize themselves as a unity. The structural integrity of mind at this stage symbolizes the mandala.

There is no coincidence that modern psychology and mental therapy appear in the twentieth century. Man of the West needed a method, some means to understand and integrate the unconscious. C.G. Jung considered individual personal development (individuation) as naturally given, resulting from archetype process. In this way the consciousness often strays from the archetypal instinctive way, comes into conflict with its own foundation. Then there is the need for the synthesis of both. And this synthesis at different stages of human development helped perform primitive religious beliefs, national and world religions, modern psychotherapy. So, in this article the attempt to make analysis and synthesis of the psychological factors of religion and religiosity in analytical psychology was made. The results of the analysis indicate that only a deep understanding of the essence of the structure and functioning of the human psyche can give us possibility the essence of spiritual products, one of which is religion

REFERENCES

1. Neumann E. The Origins and History of Consciousness. – M.: Vakler, 1998. – 462p.
2. Stein M. Jung's Map of the Soul. An introduction in analytical psychology. – M.: Kohito-center, 2010. – 256 p.
3. Man and his symbols \ C.G. Yung. – M., 1997. – 368 p.
4. Yung C.G. The soul and the miphth: six archetypes. – K., 1996. – 384 p.
5. Yung C.G. Psychology and religion // http://www.psynavigator.ru/files/books/ung_psy_religion.pdf

Compositional method of person research

Yu.I. Madinova

Odessa National Medical University, Odessa, Ukraine

Paper received 24.09.15; Revised 29.09.15; Accepted for publication 26.10.15.

Abstract. In this article we analyze the problem of person research by projection methods (with the help of pictures), which are based on traditional and compositional (the author's) characteristics of a picture as diagnostic parameters. These instruments are high informative and fast in diagnostic application which helps to a specialist not only to see and name the particular problem correctly, but also to reach the maximum available information about general psychological state of the investigated person for short time period, and follow dynamic of person's state changes.

Keywords: *person, picture, projection, composition, projective techniques, integrity*

Introduction. Psychological and pedagogical practise have deficiency in diagnostic tools which are capable to diagnose quickly and effectively a condition of the personality as whole, to estimate possible destructions in his structure and zones of potential growth. Projective techniques are especially productive diagnostic methods in the conditions of the higher school.

Researches analysis. Diagnostic feature of many existing projective techniques is strict structure of the task which limits manifestation of integrity of the personality investigated, because focuses their attention on a local perspective. It is a consequence of nomotetich approach (G. Olport) to research of the personality at which only separate particles of the personality are empirically studied. So S.D. Maksimenko notes that "integrity, uniqueness, unity of the personality admits his essential (attributive) features practically by all serious researchers. However this representation transforms in the strange way into private, sketchy techniques of research his separate (thus – artificially isolated) elements, and classical situation that the sum of separate parts is never equal to integrity, isn't taken into consideration at all " [1, p. 8]. Therefore contradictions between theoretical representations and means of search of the empirical facts makes to find methods and techniques corresponding to the difficult complete nature of the personality, as the dynamic system [1] capable to self-development [2].

One of such methods is composite approach of research of the person's interior world (S.M. Belozarov) and his personality (I.V. Yershova-Babenko) which allows at a stage of empirical research, at the expense of insufficiently structured material acting as incentive before completion of missing information (the principles which structure) from an inner world of the personality (his own organization) [5], and the relevant organization of the whole experiment in general to activate processes of self-design, the imagination, creativity of the investigated. In these processes reveal not only these or those separate characteristics of the subject [4], but also his qualitatively other characteristics which allow to analyze integrity of an inner world of the personality [3]. And organizational simplicity of research allows understanding change of self- projection composite structure of the personality investigated in dynamics.

To these practical tasks corresponds the author's projective technique of the prof. Ershova-Babenko I.V. "10X10" [3] which was used in our dissertation research. This technique is based on the theory of composition of Babenko V. P. (the Soviet artist, the cameraman of the highest category, the member of the cameramen union of

the USSR and Ukraine, the winner of the Cannes Film Festival) and uses as diagnostic tools the principles, means and laws of geometrical composition of picture [7]. The technique allows to consider characteristics of the picture at two levels: 1) standard in psychology – to analyze color, graphic and subject features of separate figure 2) the author's composite – to analyze characteristics composite the macroorganizations (the macrocomposite organization) of 10 pictures which allows to define in general the state and the organization intra personal freedom of the examined person.

The aim. Within a scientific subject of Philosophy Department of Odessa National Medical University dissertation research is organized and conducted by Madinova Y.I., one of the purposes was studying features of a macro compositional organization of picture as characteristics of integrity of the personality. With the purpose to solve problems of our research we underlined traditional and compositional parameters for the characteristic of pictures.

I. For analysing of the obtained data we used the following standard characteristics of picture:

1. Color balance of picture. Color preferences in psychology, starting with Rorshakh, were considered as a sign of an affective response concerning environment, as extravert orientation of the personality [9]. We assumed that matters not only separate color, but also the complete color balance of composition of picture characterizing a harmony / disharmony, color dispersion / localization. This balance allows us to enter the new level of the analysis – the macro analysis of composition of 10 pictures.

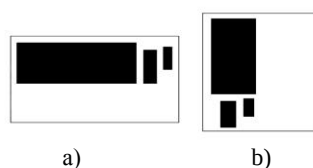
2. Width of lines. Like interpretation of color, interpretation of width of the lines which are used in pictures is considered by authors from different positions [4]: as characteristic of a psychomotility; as characteristic of self-confidence (Venger A.L.); emotional manifestations (Romanova E.S., Raygorodsky D.Y., Kostina L.M. and others); as characteristic of the social conflict zone (Romanova E.S., Raygorodsky D.Y., Kostina L.M., Teilor K.); as existence of neurotic (Oster G., Gold P., Teilor K., Buk G.) or psychiatric deviations (Mahover K.) It is obvious that thickness of lines reflects a state of certain spheres of the personality – psycho physiological, emotional, regulatory, cognitive, social, and the personality in general. Therefore we considered this characteristic of picture as prevalence of lines – thin, average and fat (on pressing level).

3. Shading existence. Shading existence also reflects (I.V. Yershova – Babenko) an inner world of the personality and is considered by different authors, as expression of intensity of emotions or affects (V. Ave Lallemand) of a

psychophysiological state, social contacts. (Teilor K.) Authors use shadings in the context of system approach to interpretation of projective techniques. It is emphasized that parameters of this sign can change considerably depending on a condition of the person. We analyze features of the shading which are present at a separate picture of the examinee, we mark out prevalence of shading percentage of the volume of the whole picture. The mentioned characteristics of the picture divide it on separate elements, thus these elements separately, without context of integrity of the picture, lead to loss of interrelations between characteristics, their mutual synergic effect. This shortcoming is managed to be bypassed by inclusion the characteristics inherent in complete structures, namely macro-compositional organization of the object, in this case the picture, as projection of the personality, also a complete object. In our case the macro-compositional organization of the object can be considered as the analysis of 10 pictures on one leaf as macro-unit of the analysis and to interpret by means of the instrument of interpretation for complete objects – laws, means and elements of the composition.

II. For the analysis we marked out the following compositional characteristics of 10 pictures:

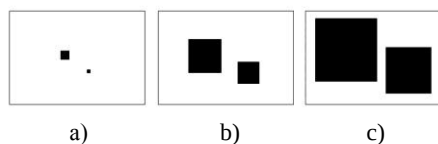
1. Horizontal / vertical orientation of the picture shows how all pictures are located on a leaf – along the long part (horizontal) (pic. 1.a) and along short (vertical) part (pic. 1.b). Axes of symmetry can be vertical, horizontal, diagonal and so-called perspective (conduct into picture depth) [7].

Pic. 1. Features of orientation of the picture composition on a leaf: a) the vertical; b) the horizontal

Referring to the psychoanalytic primary source (Jung K, Bolander K), Ferce G. [8] treats a horizontal arrangement of the picture as a narration element, and vertical as the declaration of the personality, connecting an arrangement with the level of activity of a projection of the personality.

2. Prevalence in the compositional organization of various size elements shows the level of the image scaling [12] – pictures can be small (pic. 2.a), average (pic. 2.b) or large (pic. 2.c). This characteristic reflects the level of generality of structures and spheres of the personality.

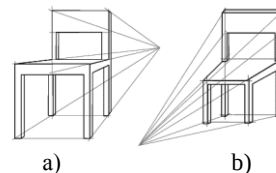
Pic. 2. Scaling options: a) small; b) average; c) big

3. The prevailing forms in pictures are geometrical figures (a triangle, a circle, a rectangle, a square, an oval) of which the examined person forms objects. They testify features of "figures" of the intellectual models, typical for the author expressing his life priorities (emotional, social, regulatory) (Verber B.).

4. The quantity of pictures on a leaf (up to 10), and also variants of their arrangement on a leaf – randomly, with

numbers or without numbers – shows the level of structure of the personality and tendency to completion of actions.

5. In our work we also considered such characteristics as – narrowing of sides or – reduction of the forms from the viewer characterizing direct **perspective** (pic. 3.a); increase in sides of figures and increase in the forms towards the viewer characterizing the return perspective (pic. 3.b).

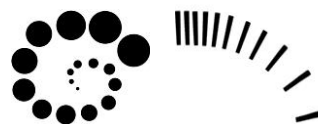

Pic. 3. Types of perspective a) direct; b) return

Having direct perspective may indicate the normal development of the society, the presence of return perspective – integration complexity, fear of the future (Romanova E.S.). The combination of several types of perspectives indicates the presence of conflicting trends in the orientation of the individual (Ferce G.).

6. Marking the visual center of the drawn objects, we define **existence of integrity and balance**. It is known that the center can be created as by objects, and by means of color combinations. The main element of composition is usually evident at once, becoming the main thing.

7. One of composition important components is the rhythm which shows, if objects are evenly located from each other, if there is alternation of objects (pic. 4). Existence of a rhythm shows sensitivity, sympathy and relaxation of the drawing person. (Romanov E.S.).

Pic. 4. Samples of rhythmic compositions

8. Existence in pictures moving or domination in pictures of sketchy lines shows **dynamic composition**. Dynamic composition is degree of stability of a compositional form [11]. The dynamic composition is degree of stability of the drawing person, existence of his experience of adaptation in the changing conditions. (Lebedeva)

9. The following characteristics investigated by us is a **proportion**, that is equality of two or several ratios [12]. In psychology it is considered that observance of proportions in pictures characterizes openness and sociability of the emotional sphere, a high level of development of intelligence, a harmony of regulatory sphere (Lebedeva).

10. The combination of polar colors in the objects standing nearby creates **contrast**. The proximity of elements, which sharply differ from each other in color, in light and shade (pic. 5.a), in a form (fig. 5.b) etc. Psychologists underline that prevalence of contrast pictures shows frequent manifestations of ex-centrism and theatricality in identity of the person. (Lebedeva)

Pic. 5. Contrast combinations: a) light, b) form

11. We also noted allocation by examinees of separate pictures on a leaf in cells that wasn't provided by the instruction that formed the basis for allocation of **"the Cells"** parameter. Its existence characterizes a strict organization, a strict rigidity of thinking, and of all personality, domination of the formal organization above self-organization.

12. **Laws of composition (compositional construction).** In our work we use the laws of compositional construction allocated in painting. By N. Volkov's definition "composition – a construction for sense" [13].

As experts think the composition can be considered complete, if one of three laws of composition is carried out. For identification of the fact of composition laws implementation we entered the auxiliary tool – **the composition level** which is defined by a combination of colors or forms and respectively, there is a composition on the level of color or a form.

For the pictures analysis from these positions we used the following composition laws:

a) *The law of the whole* in painting shows, how the elements integrated in the whole and how **the composition style unity** is seen. (pic. 6) Under the composition style unity we, after Babenko V.P., will understand a subordination of all compositional forms, organic for this subject, this plot.

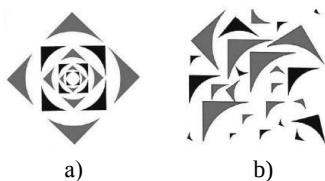

Fig. 6. The law of the whole: a) present, b) absent

b) *The law of the main in the whole* shows how allocated main accent round what parts of the whole are integrate. (pic.7). Internally organizing beginning in composition at first sight appears thanks to existence of a dominant – the semantic center where the main action is started, there are main communications.

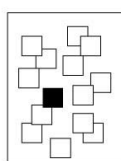

Fig. 7. The law of the main in the whole

c) *The law of balance* shows steadiness of objects to each other (pic. 8) that means an arrangement of graphic material round the imagined symmetry axis so that the right and left or top and lower parts were in balance. This requirement to composition departs to the general law of gravitation, defines a mental set in perception of balance [12].

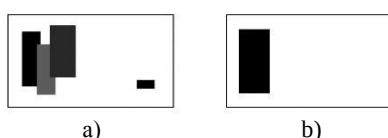

Fig. 8. The law of balance: a) present, b) absent

13. **Geometrical form of macrocomposition:** we determine by this characteristic, what geometrical macrofig-

ure is formed by composition of all pictures together. Also we investigate some characteristics of this integrated composite figure. They are the following – *active points*, *a tilt angle*, *an arrangement on a leaf*. Close to us on understanding is an example of use of geometrical forms in psychological projective tests of psychogeometrical test of Delinger S., which accuracy in diagnostics by means of a psychogeometrical method reaches 85% [6].

According to Babenko V. P. if to imagine a composite field in the form of the correct geometrical figure, it is easy to find its *active points*. The active point is a point of fixing, the main link, a dominant role in the image.

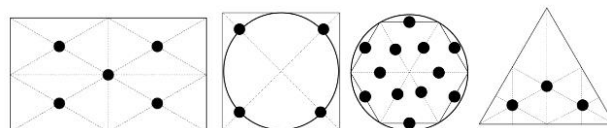

Fig. 9. Active points in geometrical figures

The geometrical figure in itself already contains "active points" on which the attention concentrates and therefore it is clear that the composition can't ignore influence of these points, caused by specifics of visual perception. [12]

Also we define *a tilt angle* of this figure to horizontal plane. An inclination to the right marked "+", an inclination to the left marked "-". The triangle standing on a basis, that is the longest side is a steady figure without inclination (pic 10.b). The triangle standing at the corner is the unsteady inclined figure (pic. 10.a).

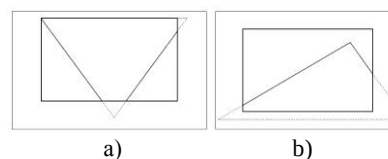

Fig. 10. Geometrical composition:: a) unsteady, b) steady

The position of the picture on a leaf is defined by concentration of objects in a certain place of a leaf. This characteristic symbolizes vital space of the person. In our research we took as a basis 100% full filling of a leaf with objects. Respectively, deviations of pictures from scale are considered in the ratio up to 100%.

Summing up components of geometrical composition it will be expedient to allocate two levels of composite characteristics – generalized and organizational. To **generalized** we carried characteristics which are a basis and criterion of creation of geometrical composition, such as: laws of composition which show the general level of stability of composition; **the generalized** form-building characteristics – a composition figure on the whole and forms of its components; and also qualitative characteristics which unite in themselves scale, a rhythm, dynamics, proportions, contrast, prospect. Those parameters which composition elements help to arrange belong to **organizational** characteristics; these are cellular structures, level of elements, a tilt angle, situation on a leaf and an exit out of its limits.

It is possible to give some interpretations of pictures as **a sample of geometrical composition**. The unsteady triangle which goes beyond a leaf provides impulsiveness and sharp alarm (pic. 11.a). The figure of an unsteady triangle characterizes a condition of uncertainty, instability. Absence of the center of the picture tells about lack of integrity, focus, systematic approach, balance. (pic. 11.b).

The figure of the turned trapeze (the "cut-off" unsteady triangle) characterizes unsteady disturbed person who actively tries to compensate these frustration by intellec-

tual fantasies. Placement of the picture in a corner of the leaf is manifestation of tendency to a depression and a suicide. (pic. 11.c).

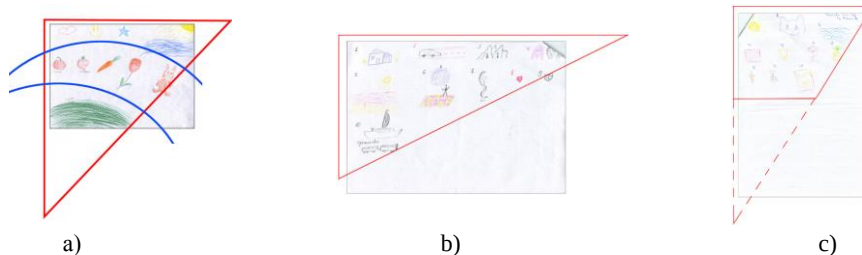

Рис. 11. Geometrical composition characteristics

Thus, as prerequisites to research of drawing projective techniques we have chosen approach from the point of view of a paradigm of geometrical composition in painting in combination with traditional characteristics of projective techniques.

For studying of interrelations indicators specifics, characterizing the compositional organization of the picture and standard characteristics of pictures we carried out the quantitative analysis of the data revealed during research by means of methods of the correlation analysis. It allowed to confirm data of other authors, the color scale and combinations of lines in projective techniques characterize various psychological states of the personality, and also to reveal new compositional interrelations of pictures characteristics. Following the results of the quantitative analysis we found the five-factorial model characterizing individual and psychological features of the picture from

a position of compositional and traditional approaches.

Thus, during the solution of research problems we picked up tools of parameters which are based on complete approach to mentality and laws of geometrical composition. As a result of the quantitative analysis we underlined: a) the most significant interrelations of pictures indicators, such as – interrelations between colors, lines and shading; between various figures of composition, its laws and elements. b) the factors characterizing the general stability and instability of composition of the picture, the most influential interrelations between organizational characteristics of composition.

So it is possible to claim that the chosen tools of the analysis of the personality condition, taking into account both traditional, and compositional (author's) characteristics of the picture, correspond to the proposed requirements.

REFERENCES

1. Maksimenko, S.D. Genetico – modeling method of the personality research// Collection of scientific works. Psychological sciences. Release 2.13 (109). – pages.8-15.
2. Ershova-Babenko, I.V. Psychosynergetic strategy of human activity. (Conceptual model) / Ershova-Babenko I.V. //Monograph. – B.: NOVA KNYHA, 2005 – 360 p.
3. Ershova-Babenko, I.V., Babenko V.P., Madinova, Y.I. Symptomatic complex of the compositional organization of picture as the diagnostic and correctional tool in work of the psychologist / Ershova-Babenko I. V., Babenko V. P., Madinova Y. I. // Tendencies of development of the higher education in Ukraine: European vector [Materials of the International scientific and practical conference]. – Yalta, 2013. – 233 p.
4. Lebedeva, L.D., Nikonorova, Y.V., Tarakanova, N.A. The encyclopedia of signs and interpretations in projective drawing and art therapy / Lebedeva L.D., Nikonorova Y.V., Tarakanova N.A. – SPb.: Speech, 2013. – 332 p.
5. Belozarov, S. M. Organization of the inner world person and society. Theory and method of composition / Belozarov S.M. – M.: Aleteya, 2002. – 768 p.
6. Rogov, E.I. Reference book of the practical psychologist / E.I. Rogov // Education guidance: in 2-books. – M.: Humanitarian publishing center VLADOS, 1999. – Book.2: Work of the psychologist with adults. Correctional receptions and exercises.
7. Babenko, V.P. Geometrical composition. / Babenko V.P. // Abstract of lectures. – Odessa, 2014. – 32 p.
8. Solomin, I.L. Modern methods of psychological express diagnostics and professional consultation/ Solomin I.L. – СПб.: Speech, 2006. – P. 167-173.
9. Furth, Gregg M. Secret world of drawing / Gregg M. Furth. – SPb.: Demetra, 2003. – 49 p.
10. Paranushkin, R.V. Composition: theory and practice of the arts / Paranushkin R. – Second edition. – Rostov-on Don: Fenix, 2005. – 79 p.
11. Adamchik, M.V. Design and bases of composition in design creativity and photography / Adamchik M.V. – Minsk: Harvest, 2010 – 192 p.
12. Grigoryan, E.A. Composition bases in applied graphics./ Grigoryan E.A // Methodology – Erevan, 1986. – 32 p.
13. Volkov, P.P. Composition in painting. / P.P. Volkov – M.: Art, 1977. – 265 p.

Теоретична модель формування деонтологічної культури майбутніх медиків засобами іноземної мови

І.П. Камінська

Київський національний медичний університет імені О.О.Богомольця, м. Київ, Україна.

Paper received 02.10.15; Revised 21.10.15; Accepted for publication 23.10.15.

Анотація. В статті визначена сутність, встановлена особливість та представлена структура теоретичної моделі формування деонтологічної культури майбутніх медиків засобами іноземної мови. Описані основні закономірностей психічного розвитку особистості у процесі учинневої діяльності та встановленні форми та методи формування деонтологічної культури засобами англійської мови.

Ключові слова: деонтологічна культура, психологічні особливості, іноземна мова, професійна діяльність, майбутні медики

Постановка проблеми. Необхідність формування та розвитку деонтологічної культури студентів обумовлена зростаючими вимогами до рівня загальнокультурної та спеціальної підготовки випускників вищих навчальних закладів України; необхідністю підготовки майбутніх фахівців з міцно сформованими загальнолюдськими та професійними етичними цінностями.

Формування деонтологічної культури майбутніх медиків засобами іноземної мови – це цілеспрямований процес розвитку деонтологічних знань, стійких особистісних новоутворень до професійної діяльності, особистісно значущих якостей, необхідних для здійснення нормативної поведінки при виконанні майбутньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень. При теоретико-методологічному обґрунтуванні структурно-динамічної моделі формування деонтологічної культури майбутніх медиків в умовах англомовного навчання будемо спиратися на основні положення концепцій структури та становлення особистості (М. Боришевський, Г. Костюк, С. Максименко, К. Платонов, С. Рубінштейн), формування моральної та деонтологічної культури (Г. Васянович), ціннісно-сислової сфери (Б. Братусь, З. Карпенко, Г. Радчук, А. Серий), загальних та соціально-психологічних підходах до спілкування (Л. Виготський, О. Леонтьєв, М. Савчин, Н. Чепелєва, В. Кан-Калік, М. Лісіна), концептуальні засади і технології комунікативної методики навчання іноземних мов (О. Ветохов, С. Пасов, О. Касаткіна й ін.).

Мета статті: На основі теоретичного аналізу досліджень сутності поняття "деонтологічної культури" "формування деонтологічної культури" розробили структурно-динамічну модель формування деонтологічної культури майбутніх медиків в англомовному середовищі.

Для розробки моделі необхідно визначити її сутність, встановити особливості та визначити структуру.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічне обґрунтування моделі буде включати ряд аспектів: по-перше, з'ясування структурних елементів деонтологічної культури, до яких потрібно прагнути при особистісному і професійному становленні майбутнього медика; по-друге, аналіз та визначення психологічних особливостей процесу формування деонтологічної культури в контексті вивчення англійської мови; по-третє, визначення педагогічних умов, які забезпечать формування деонтологічної культури засобами англійської мови.

Для правильної організації професійної діяльності, лікар повинен мати відповідні психологічні та професійні знання, уміння і навички, відповідати визначеним кваліфікаційним вимогам, володіти нормативною поведінкою.

Нормативною поведінкою медика будемо називати таку поведінку особи, яка має моральні норми професійної діяльності, постійно їх дотримується, сприяє вирішенню різноманітних ситуацій у взаєминах "лікар-пацієнт", "лікар-суспільство", "лікар-колеги".

При виконанні професійної діяльності для здійснення лікарем нормативних стосунків у взаємовідносинах з іншими учасниками медичного процесу, професійна поведінка представляється достатнім рівнем розвитку когнітивних знань, особистісно і професійно важливих якостей.

При обґрунтуванні структурних елементів деонтологічної культури майбутніх медиків будемо спиратися на представлену М. Філоненко класифікацію особистісно важливих якостей майбутнього лікаря [2, с. 82]. Особистісно важливі якості класифіковано у наступні групи: 1) гуманістичні; 2) психологічні; 3) психоаналітичні; 4) психолого-педагогічні. Кожна група представлена значною кількістю якостей, які є структуротвірними елементами особистісної структури майбутнього лікаря. Важливими для нашого дослідження вважаємо наступні якості:

- психологічні здібності – загальні та спеціальні, які сприяють впливати на людей, викликати довіру;
- емоції – співпереживання, розуміння емоційного стану пацієнта; керування своїми емоціями; встановлення емоційно сприятливих стосунків;
- гуманність, гідність, належність – усвідомлення відповідального ставлення до юдей, до себе, навколишнього середовища, суспільства; відповідальності за прийняття рішень;
- комунікативність і красномовство – спілкування, переконання і навіювання;
- нестандартне мислення, винахідливість, ініціативність, здатність генерувати ідеї;
- потребу працювати в колективі.

Суб'єкт-суб'єктний характер професійної діяльності лікаря вимагає досконалої професійної комунікативної компетентності:

- професійної спрямованості до обраної професії;
- наявності професійно важливих комунікативних якостей;
- володіння вербальними засобами спілкування та невербальними (контроль рухів, дотримання відкритих

поз і жестів, бути привітним і усміхненим, спів ставляти своє тіло з виразом обличчя) засобами.

Формування професійного фахівця, а відтак і деонтологічної культури припадає на студентський вік, який є сенситивним періодом для розвитку професійних властивостей та творчого потенціалу.

Структурні елементи професійно-важливих якостей для формування деонтологічної культури визначаються основними видами лікарської діяльності (діагностична, лікувальна і профілактична) та виробничими функціями (проективна, організаційна, виконавська).

Професійна соціалізація, тобто первинна професіоналізація студентів з першого курсу навчання у вищому навчальному закладі спрямовується на максимальну реалізацію особистісно важливих якостей та освоєння і розвитку професійно важливих якостей.

Під професійно важливими якостями розуміють сукупність таких якостей фахівців, які служать успішному виконанню професійної діяльності (М. Громкова); індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності та успішність її опанування (В. Шадриков); О.Смірнова вважає, що професійно значущі якості – це індивідуальні особливості людини, які виступають умовою успішного опанування професією та професійною діяльністю. Професійно важливими якостями майбутнього лікаря М. Філоненко розуміє рівень розвитку будь-якої психологічної властивості особистості відповідність її високому рівню професійної діяльності.

У нашому дослідженні, виходячи з предмета дослідження будемо розглядати такі особистісно важливі якості, які у подальшому формують деонтологічну культуру, а відтак нормативну поведінку у діяльності лікаря. Зокрема:

- правильно орієнтуватися у ситуації, безкорисливість та альтруїзм;
- високий розвиток критичного мислення;
- комунікативну компетентність;
- деонтологічні здібності й ін.

У майбутній діяльності лікаря для здійснення означених вище функцій важливі не лише оволодіння знаннями, а й засвоєння необхідних умінь, які можна класифікувати у групи: когнітивні, соціальні, технічні.

Когнітивні уміння – це уміння сприймати професійну діяльність у єдності усіх видів діяльності лікарської роботи; уміння мислити, обробляти отриману інформацію, планувати і організовувати діяльність з урахуванням перспективи. Вони призначені для виконання професійних задач.

Комунікативні уміння та емоційний інтелект належать до соціальних умінь, адже вони передбачають роботу з людьми і надання їм допомоги, виконання соціально-виробничих задач професійної діяльності.

Для виконання діагностичної діяльності майбутні лікарі повинні засвоїти технічні уміння, уміння виконувати виробничі задачі, пов'язані з використанням обладнання і технічних засобів.

Таким чином, психологічні особливості формування деонтологічної культури поєднують психологію особистісного становлення особистості майбутнього медика і особистості професійної діяльності у сфері охорони здоров'я. Психологію особистісного становлення майбутнього медика включає когнітивний ком-

понент (знання, уміння і навички), особистісно значущі якості (ОЗЯ), професійно важливі якості (ОВЯ), які у професійній діяльності зберігаються. Виокресливши основні види і функції професійної діяльності, з'ясували, що значна частина структурних елементів ОЗЯ і ПВЯ спрямована на формування деонтологічної культури, а саме на належне виконання у майбутньому професійних обов'язків медичного працівника.

При побудові теоретичної моделі формування деонтологічної культури майбутніх медиків в умовах англійського навчання необхідно: по-перше, визначення основних закономірностей психічного розвитку особистості у процесі учиннєвої діяльності; по-друге, встановлення форм та методів формування деонтологічної культури засобами англійської мови.

В оволодінні іноземною мовою визначальними є індивідуально-психологічні фактори, які здійснюють безпосередній вплив на розвиток особистості (І.Зимняя, М.Холодная). Зокрема: системність психіки; нерівномірний розвиток психіки при однаково створених умовах; вікова характеристика.

- 1) системність психіки – єдність різних пізнавальних процесів (сприймання, мислення, пам'ять, увага та увага) та мовленнєвої діяльності (В.Юрченко);
- 2) нерівномірний розвиток пізнавальних процесів при однаково створених умовах – наявність неоднакових внутрішніх умов через які діють зовнішні чинники (С.Рубінштейн), що передбачає компенсацію одних видів пізнавальних процесів іншими;
- 3) вікові особливості психіки (сприймання, мислення, пам'яті, уваги і уваги) у студентському віці.

Важливим аспектом створення теоретичної моделі є зміст, форми і методи оволодіння англійською мовою. Методика вивчення англійської мови буде спрямовуватися на засвоєння англійського деонтологічного матеріалу, оволодіння комплексом комунікативних умінь, а також умінь сприйняття і розуміння мовлення співрозмовника в реальних професійних комунікативних ситуаціях. Для цього будемо використовувати методику комунікативного навчання.

Формування деонтологічної культури майбутніх медиків полягає у тому, щоб під час вивчення англійської мови професійного спрямування у вищому медичному навчальному закладі дотримуватися таких вимог:

- виявлення психологічних особливостей формування;
- обґрунтування сутності деонтології та значущості її для майбутньої професійної діяльності;
- з'ясування особистісних, соціальних та професійних якостей як значущих складових особистісного становлення майбутнього лікаря, його професійної культури;
- добір адекватних форм і методів навчання студентів, спрямованих на розвиток цілісної структури особистості, що включає сукупність особистісно значущих якостей, майбутні професійні здібності, позитивне ставлення до професійної діяльності, відповідальної поведінки, виконання обов'язку.

Висновки. На основі теоретичного аналізу досліджень сутності поняття "деонтологічної культури" "формування деонтологічної культури" розробили структурно-динамічну модель формування деонтоло-

гічної культури майбутніх медиків в англomовному середовищі (рис.1.).

Модель включає складові процесу формування деонтологічної культури, тому вважаємо її структурною, які спрямовані на підвищення рівня деонтологічної культури, тому вона є динамічною. Розглядаємо деонтологічну культуру через діалектичну єдність когнітивного, емоційно-ціннісного та конативного компонентів деонтологічної культури, а результатом процесу формування підвищений рівень комунікативної культури, емпатійної культури і культури поведінки.

Сконструйована модель є універсальною так, як може застосовуватися як при оволодінні англійської

мови, так і при вивченні інших іноземних мов професійного спрямування з метою формування деонтологічної культури майбутніх медиків. При цьому проблемні комунікативні ситуації повинні бути з чітко продуманим автентичним деонтологічним змістом, а формування деонтологічної культури повинне відбуватися шляхом створення такого іншомовного середовища, при якому проблемні ситуативні комунікації розв'язувалися б без перекладу, а оволодіння англійською мовою відбувалося шляхом мовленнєво-мисленнєвою діяльності.

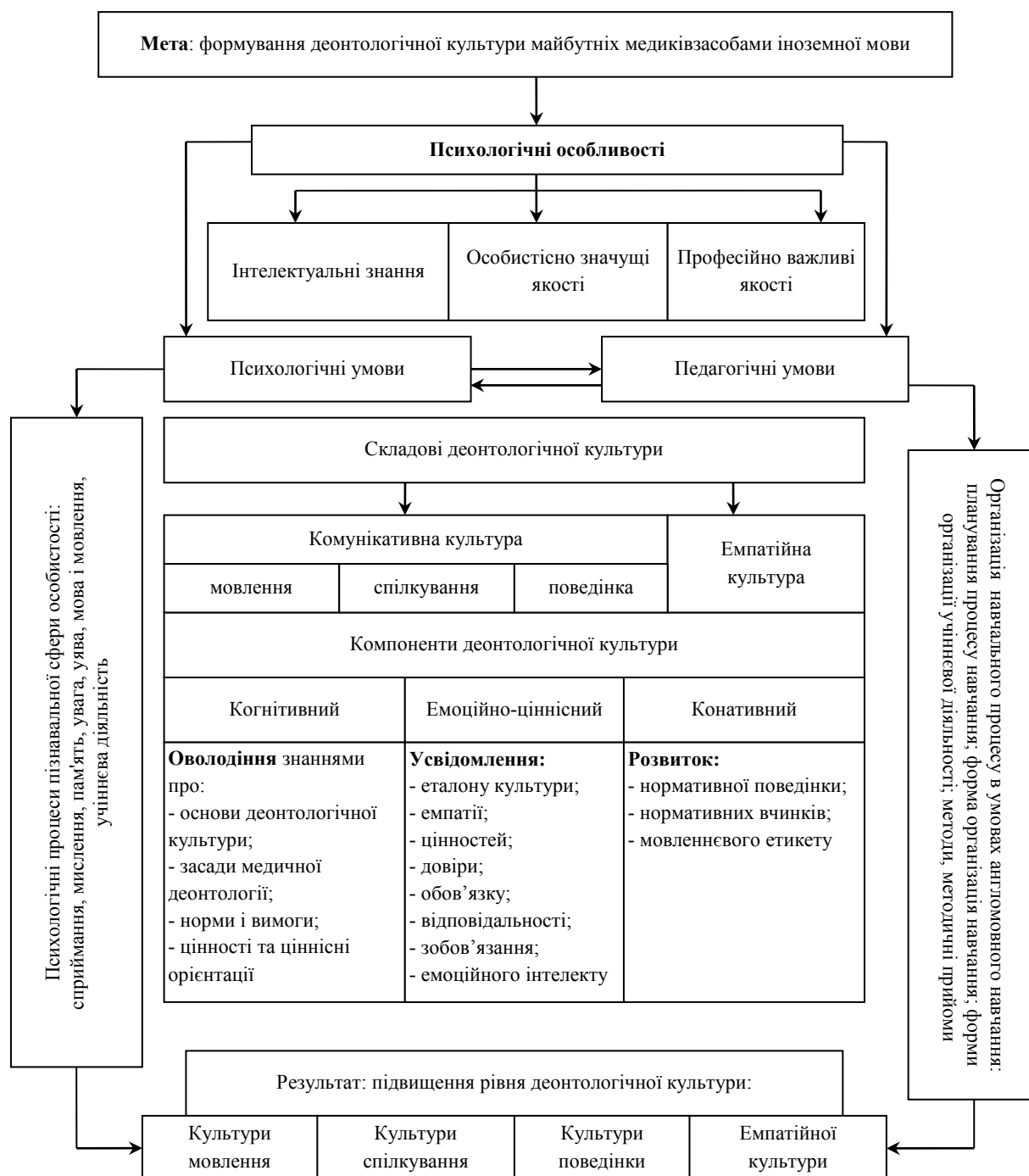

Рис. 1. Структурно-динамічна модель формування деонтологічної культури майбутніх медиків в умовах англomовного навчання

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономаренко О.В. Формування професійно-етичної культури соціального педагога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / О. В. Пономаренко. – К., 2001. – 20 с.
2. Філоненко М.М. Психологія спілкування: підручник /2-ге вид., переоб. та доп. / М.М. Філоненко. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 240 с.
3. Хлестова С.С. Формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів у процесі соціально-виховної роботи: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / С.С. Хлестова. – К.: Нац.пед.ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2011. – 18 с.
4. Ширяєва Т.М. Психолінгвістичні засоби розвитку пізнавальної сфери студентів в умовах оволодіння іноземною мовою : дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / Ширяєва Тетяна Михайлівна : Нац. університет «Острозька академія». – Острог, 2009. – 256 с.
5. Appelbaum, P.S., Lidz, Ch.W., Meisel, A. Informed consent: Legal theory and clinical practice. – N.Y.; Oxford univ. press, 1987. – 286p.
6. Ethical Issues in Modern Medicine / [ed. by] John D. Arras, Bonnie Steinbock. – 5th ed. – London; Toronto: Mayfield Publ. Co., 1999. – XXII, 760 p.
7. Nuttal, C. Teaching reading skills in a foreign language / C. Nuttal. – Oxford: Macmillan Heinemann, 1996. – 282 p.

REFERENCES

1. Ponomarenko, O.V. Formation of professional and ethical culture of the social teacher: abstract dis. cand. ped. sc.: spets. 13.00.05 «Social pedagogy» / O.V. Ponomarenko. – K., 2001. – 20 p.
2. Filonenko, M.M. Psychology of communication: textbook / 2nd ed. / M.M. Filonenko. – K.: Center of educational literature, 2012. – 240 p.
3. Khlyestova, S.S. Formation deontological culture of university students in the social and educational work: abstract dis. cand. ped. sc.: spets. 13.00.07 / S.S.Khlyestova. –K.: NPU n.a. .M.P. Drahomanov, 2011. -18 p.
4. Shyryayeva ,T.M. Psycholinguistic means of cognitive sphere of students in mastering a foreign language: dis. cand. psy. sc.: 19.00.07 / Shyryayeva Tetyana Mykhaylivna : National University "Ostroh Academy". – Ostroh, 2009. – 256 p.
5. Appelbaum, P.S., Lidz, Ch.W., Meisel, A. Informed consent: Legal theory and clinical practice. – N.Y.; Oxford univ. press, 1987. – 286p.
6. Ethical Issues in Modern Medicine / [ed. by] John D. Arras, Bonnie Steinbock. – 5th ed. – London; Toronto: Mayfield Publ. Co., 1999. – XXII, 760 p.
7. Nuttal, C. Teaching reading skills in a foreign language / C. Nuttal. – Oxford: Macmillan Heinemann, 1996. – 282 p.

Theoretical model of forming deontological culture in future doctors by means of foreign language**I.P. Kaminska**

Abstract. In the article there is a definition of the essence, the image of structure of theoretical model of forming deontological culture in future medics by means of foreign language. There are described basic patterns of psychological development of personality in process of learning activities, and it states forms and methods of forming deontological culture by means of the English language.

Keywords: *deontological culture, psychological peculiarities, foreign language, professional activity, future doctors*

Аналіз вивчення деформованої соціалізації як мотиву девіантної поведінки в умовах включення особистості до простору субкультури

В.Р. Павелків*

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна

*Corresponding author. E-mail: pavelkiv.v@gmail.com

Paper received 16.10.15; Revised 20.10.15; Accepted for publication 04.12.15.

Анотація Автор в статті розкриває сутність та взаємозв'язок мотивів девіантної поведінки їх проявами та молодіжними субкультурами, на емпіричному рівні доводить характер даного взаємозв'язку. Засобами діагностики характеризує поведінкові прояви мотивів девіантної поведінки. Автором здійснюється спроба визначення мотивів та механізмів формування девіантної поведінки молоді в умовах включення особистості в простір субкультури, що забезпечить проведення ефективної діагностики та своєчасних цілеспрямованих профілактичних заходів щодо подолання соціальних відхилень. Завдання поставлені автором забезпечують можливість проведення діагностичних заходів щодо визначення проявів особистісної деформації під впливом простору субкультури. В статті автор здійснює науково-теоретичний огляд досліджень, присвячених проблемі мотивів і механізмів девіантної поведінки в умовах неформальних молодіжних субкультур.

Розглядає чинники формування агресивної поведінки суб'єктів молодіжних субкультур за допомогою методу інтерв'ювання. Здійснює зріз само актуалізації молоді та її включення в простір молодіжних субкультур. Здійснює спробу розкрити вплив умов молодіжних субкультур як психологічних детермінант девіантної поведінки молоді, а також презентує методи і засоби психодіагностики девіантної поведінки у представників молодіжних субкультур, що стає головним джерелом теоретико-методологічного пошуку автора. Представлений аналіз забезпечує системне уявлення про мотиви девіантної поведінки молоді включеної до простору молодіжних субкультур та забезпечує розкриття причинно-наслідкового аналізу впливу девіантної поведінки та впливу молодіжної середовища на особистість.

Ключові слова: *молодь, субкультура, девіантна поведінка, деформація особистості, субкультуральний простір*

Постановка проблеми. Поняття молодіжних субкультур як простору для деформації особистості досить часто це лише поверхове розуміння психологічних механізмів причин та форм включення молоді в систему субкультури, але і цілком обмеженим. Так аналіз терміну використовується при зверненні до явищ і, процесам, що відбуваються в молодіжному середовищі. Важливим виступає той факт що простір молодіжного субкультурального середовища може мати і формуючи та структуруючи цілі. Різні дослідники неоднаково підходять до змісту, намагаючись інтерпретувати термін залежно від контексту. Але значна різноманітність в підходах дозволяє побачити деяку спільність

Молодіжна субкультура характеризується наступними рисами:

- молодіжна субкультура є соціальною спільністю, кожен представник якої сам зараховує себе до неї; члени такої спільності можуть формувати як групи безпосереднього контакту (компанії, об'єднання, тусовки), так і віртуального спілкування;
- входження молоді до людини в ту або іншу молодіжну субкультуру означає ухвалення ним і розділення її норм, цінностей, світосприймання, манер, стилю життя, а також зовнішніх атрибутів приналежності до даної субкультури (зачіска, одяг, прикраси, жаргон);
- як правило, молодіжна субкультура виникає навколо якого-небудь «центру», виразника тих або інших пристрастей до музичних стилів, способу життя, відносин до певних соціальних явищ;
- значущі для тієї або іншої молодіжної субкультури ідеї і цінності отримують зовнішній вираз в обов'язковій для її членів символіці і атрибутиці групи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема впливу молодіжних субкультур на процес соціалізації особистості стала предметом досліджень багатьох сучасних вітчизняних та зарубіжних психологів-науковців, а також спеціалістів у галузі педагогіки,

правознавства, криміналістики, соціології, культурології. Дослідження різних аспектів асоціальної поведінки привертати увагу багатьох науковців.

Існуюча теоретико-методологічна база з даної проблеми представлена різноманітними дослідженнями вчених, щодо яких: О. Бандура, А. Басс, З. Берковіч, Дж. Браун, Б. Грушин, Р. Гурова, Л. Жиліна, П. Кауфман, К. Лоренц, М. Мюррей, К. Річард, Р. Уолтер, З. Фройд, Н. Фролова, Е. Фромм, М. Шакуров та ін. (виникнення агресії під впливом субкультур); Д. Аусубель, О. Бабосов, А. Бистрицький, В. Бобахо, М. Боришевський, Ю. Давидов, Л. Жуховицький, С. Косарецька, С. Левиков, В. Левічева, К. Мангейм, Л. Павлішевська, І. Роднянська, М. Розін, С. Сергєєв, З. Сикевич, М. Титма, М. Топалов, С. Фріт; Т. Щепанська (становлення та діяльність підліткових субкультур); В. Абраменкова, Ю. Бусел, Г. Гикава, Т. Гіштимулт, С. Небот, А. Мудрик, Т.Селецька, Т. Сливінська, С. Чернета, М. Шимановський, О. Шулдик, В. Щорс (вплив субкультури на формування особистості в підлітковому віці); Ю. Александров, Ю. Антонян, І. Башкатов, В. Васильєв, Д. Корецький, Д. Лі, В. Пирожков, Ж. Россі, О. Старков, В. Чалідзе (вплив субкультур на формування девіацій у підлітків); К. Андерсен, А. Адлер, С. Беван, Р. Берон, Р. Берден, Ж. Вілсон, Дж. Долард, К. Конкейнен, К. Лоренц, К. Левін, Т. Ліпскомб, Є. Маккобі, Д. Річардсон, П. Сімонов, Л. Семенюк, С. Тейлор, І. Фурманов (проблема формування агресії та механізмів агресивної поведінки у підлітків); І. Баєва (місце молоді в кримінальних субкультурах).

Молодіжна субкультура як езотерична, ескапістська, урбаністична культура, створена молодими людьми для себе; це культура, націлена на включення молодих людей в суспільство; це – часткова культурна підсистема усередині системи «офіційної», базової культури суспільства, що визначає стиль життя, ціннісну ієрархію і менталітет її носіїв, тобто впливає на формат соціалізації та мотиви поведінки молоді. Вра-

ховуючи все вище перераховане були сформовані **завдання даної статті**.

1. Представити тезаурус за даною темою в рамках аналізу субкультурального простору;

2. Розкрити емпіричний аналіз проявів девіантної поведінки особистості в умовах включення в субкультуральний простір.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вікова асиміляція молоді, переробка культуральних стереотипів в рамках сприйняття суспільства, притаманної соціального розвитку особистості, це культуральне здобуття досвіду вікового етапу в житті кожної людини, коли відбувається формування особистості, самовизначення і самореалізація індивіда, які не можуть не включати і соціалізуючий аспект.

Про змістовність простору було зазначено ще в роботах Арістотеля, який стверджував, що порожній простір є абсурдністю, не тому лише, що ефір все на-

повняє але сам простір має якісний вимір, який не дозволяє йому вважатися пустим (Арістотель. Фізика. IV, 8, 215а, 8) [2].

Розглядаючи субкультуральний простір важливо зазначити певну форму наповненості, в якій поєднано, соціальні та індивідуальні характеристики, які ідентифікуються із бажаннями особистості. Спробуємо розкрити понятійні особливості характеристик субкультурального простору в молодіжному середовищі.

Так субкультуральний психологічний простір – характеризується певним обсягом інформаційної та комунікативної взаємодії молоді із об'єктами, структурами, предметами субкультури.

Розподіл субкультурального психологічного простору на типи є важливою умовою розуміння мотивів включення особистості, характеристика типів представлена в таблиці 1.

Таблиця 1. Типи субкультурального психологічного простору

Субкультурально-реальний психологічний простір	Субкультурально-віртуальний психологічний простір
характеризується прямими взаємодіями суб'єктів субкультури представлених в певних організованих угрупованнях з чітко визначеною метою спілкування для обміну інформацією. Такий тип субкультурального простору носить спільні для всього молодіжного угруповання психологічні ознаки групи	визначається таким типом молодіжної взаємодії, де пряма безпосередня взаємодія не здійснюється, обмін інформацією проходить у віртуальному просторі, часто в спеціально організованих соціальних віртуальних групах

Всі форми прояви різних типів субкультурального простору відображаються в поведінкових проявах, формах та штампах, що дають можливість прослідкувати персональну ідентичність особистості. Так за даними відкритого інтернет-дослідження в соціальних мережах, до певної субкультури відносять себе близько 58% молоді віком до 21 року. Отриманий показник насамперед дає можливість визначити форми поведінки які притаманні конкретній спільноті.

Субкультуральні психологічні емоційно-поведінкові штампи це відносно стійні прояви чи наміри психоемоційної ідентифікації із об'єктами чи предметами субкультури.

Класифікація психологічних емоційно-поведінкових штамів:

- **Зовнішні ознаки субкультуральної приналежності** (зовнішній вигляд, одяг, ритуальні предмети, символи ідентифікації з певною субкультурою);
- **Соціально-комунікативні ознаки субкультуральної приналежності** (характер взаємодії, комунікативний стиль);
- **Футуристичні ознаки субкультуральної приналежності** (специфічне уявлення про відношення до майбутнього, як свого власного, так і світу в цілому);
- **Мотиваційно-психологічні ознаки субкультуральної приналежності** (інтереси, мотиви специфічної активності, загострені субкультуральні психологічні риси).

Закріплення певної форми поведінки та формування психологічної прив'язаності до прийнятих поведінкових штамів забезпечує можливість стверджувати про субкультуральну приналежність. Субкультуральна психологічна приналежність – це пряме або опосередковане прийняття та закріплення субкультуральних психологічних емоційно-поведінкових штамів.

Типи субкультуральної психологічної приналежності, визначають ступінь активності та взаємодії з іншими суб'єктами субкультурального простору. Розподіл по типам умовно поділяється на пасивний та активну субкультуральну приналежність.

Пасивна субкультуральна приналежність – підтримка основних ідей та поглядів але відсутні субкультуральні психологічні емоційно-поведінкові штампи.

Активна субкультуральна приналежність – пропаганда субкультуральних світоглядних диспозицій та присутність субкультуральні психологічні емоційно-поведінкові штампи

Субкультуральна світоглядна диспозиція – стійкий вплив субкультуральних емоційно – поведінкові штамів які поширюються на всі сфери життя особистості. Особливий резонанс і діагностичний інтерес спостерігається при аналізі цінностей. Умовно сформуємо стратегію даного аналізу змін цінностей особистості під впливом субкультури.

Термінально-ціннісні субкультуральні зміни особистості – зміни, що відбуваються під впливом субкультурального простору та безпосередньо впливають на термінальні цінності особистості. Термінально-ціннісні субкультуральні зміни особистості поділяються на позитивно-динамічні та негативно-динамічні.

Позитивно динамічні субкультуральні цінності забезпечують особистість необхідним потенціалом для формування стійких позитивних психологічних новоутворень.

Негативно-динамічні субкультуральні цінності – забезпечують негативний потенціал для формування некрафільної життєвої світоглядної позиції досить часто руйнівної.

Наступною понятійною категорією є обмеження в соціалізації особистості під впливом включення в субкультуральний простір.

Субкультуральні обмеження – штучні межі в психо-емоційному розвитку особистості під впливом субкультурального психологічного простору. **Класифікація субкультуральних обмежень** поділяється на:

- субкультуральні обмеження в образі життя;
- субкультуральні психофізіологічні обмеження;
- субкультуральні світоглядні обмеження.

Вище перераховані понятійні категорії приводять до розуміння стартової точки емпіричного аналізу вивчення субкультури що деформовано впливає на особистість негативно трансформуючи процес соціалізації. Дане явище можна охарактеризувати як субкультуральна активність – процес залучення до функцій і структур субкультурального психологічного простору.

Досвід людини, відтворення нею соціально-психологічної реальності є складним взаємопов'язаним процесом взаємодії індивідуальних особливостей та соціального життя. Активність індивіда спричинена потребою прийняття соціумом та ідентифікацією себе з соціальним середовищем. Формування особистості залежить від власного досвіду та впливу оточуючого середовища, його соціальних норм, принципів та цінностей.

Процес соціалізації постійно супроводжується необхідністю вибору людиною однієї з альтернатив поведінки, різноманітними реакціями у взаємодії з окремими людьми та соціумом. І хоча для більшості індивідів соціальні вимоги є стимулом для вдосконалення, досягнення гармонії з оточенням, немало їх негативно реагує на вимоги суспільства, що спричинює відхилення у поведінці, асоціалізацію [1; 3].

У психології обґрунтовано, що девіантну поведінку не визначають «природні механізми», а зумовлюють соціально-психологічні чинники, зокрема особливості мікросередовища, групові взаємини, недоліки виховання тощо.

Відповідно до аналізу деформованої соціалізації як мотиву девіантної поведінки в ході емпіричного дослідження вирішувалися наступні завдання:

1. Вивчення особливостей девіантної поведінки серед молодого покоління.
2. Дослідження соціально-психологічної адаптації.
3. Аналіз впливу соціального середовища на розвиток різних форм девіацій.

Для дослідження деструктивних проявів були використані наступні методики:

1. *Індивідуальна первинна бесіда «Я та деструктивна агресія».*

Мета: визначення індивідуального ставлення до агресії, ворожості, саморуйнації та ставлення до соціуму.

2. *Тест СПА (соціально-психологічної адаптації) К. Роджерса і Р. Даймонда.*

Мета: визначення рівня адаптації або дезадаптації, які відображають ступінь самоактуалізації.

3. *Тест-опитувальник рівня агресії Басса-Даркі.*

Мета: визначення рівня прояву агресії та ворожості.

Експериментальне дослідження проводилось на базі Технічного коледжу НУВГП м. Рівне. До участі в дослідженні були залучені студенти II-го курсу Технічного коледжу НУВГП. Всього в експерименті брали участь 300 осіб.

Отримана система діагностики забезпечує комплексний аналіз проблеми девіантної поведінки юнацтва та отримання достатнього експериментального мате-

ріалу для аналізу.

Експериментальна група дослідження складалася із 300 осіб – студенти Технічного коледжу НУВГП м. Рівне, вік – від 18 до 20 років; стать: юнаки – 46%, дівчата – 54%; 66% – з неповних родин; 13% – були на обліку в дитячій кімнаті міліції у віці 13-14 років; матеріальне становище 66% – низьке, 33% – середнє; 23% – мають братів/сестер. Відносини в родині: дружні, близькі – 3%; «нормативні» – 30%; відсутність взаєморозуміння – 66%.

Результати первинної бесіди дали можливість визначити частоту мотивів юнацтва до девіантної поведінки та включення в субкультуральні спільноти в реальному чи вертуальному молодіжному просторі. За результатами бесіди були отримані наступні дані:

- 35% – часто відчують бажання вчинити проти-правну дію;
- 17% – вчинили б дію з корисною метою (моралізований мотив);
- 40% – вчинили б протиправну дію, якщо не було б іншого виходу;
- 8% – зробили б протиправну дію задля розваги.
- 78% – вчинили будь-якій негативний вчинок, якщо б його підтримали друзі.

Дослідження соціально-психологічної адаптації проводилося за допомогою методики К. Роджерса та Р. Даймонда.

За результатами тесту дослідження соціальної адаптації за методикою К. Роджерса та Р. Даймонда можна сказати наступне:

- дезадаптація спостерігається у 56,6% опитуваних;
- неприйняття себе – 43,3%;
- неприйняття інших – 83,3%;
- емоційний дискомфорт відчують – 76,6%;
- екстраверсія переважає у 76,6%;
- прагнення домінування – 90%;
- ескапізм (втеча від дійсності) – 3,3 %.

Ми спостерігаємо високі показники соціальної дезадаптації серед опитуваних, що свідчить про низьку пристосовуваність до умов соціального середовища, яка може бути пов'язана з тим, що більшість опитуваних з неповних сімей з відсутністю взаєморозуміння та мають низьке матеріальне становище.

Дослідження рівня агресії проводилося за допомогою методики Басса-Даркі. За результатами тесту дослідження рівня агресії за методикою Басса-Даркі визначили наступне:

- переважають такі різновиди агресії як непряма агресія та підозрілість, слід відмітити також високі показники в різновидах "Вербальна агресія" та почуття провини;
- цікаво відмітити, що до фізичної агресії більш схильні дівчата ніж юнаки (56,3% та 42,8% відповідно);
- найбільш схильними до вербальної агресії є дівчата (81,25%), хоча і серед юнаків цей показник досить високий;
- до непрямої агресії схильні як юнаки так і дівчата, хоча серед дівчат цей показник вищий (64,3% і 75% відповідно);
- досить високим є показник негативізму у групі, за цим параметром він вищий у юнаків, хоча і серед дівчат досить високий, до негативізму схильні половина опитаних дівчат;

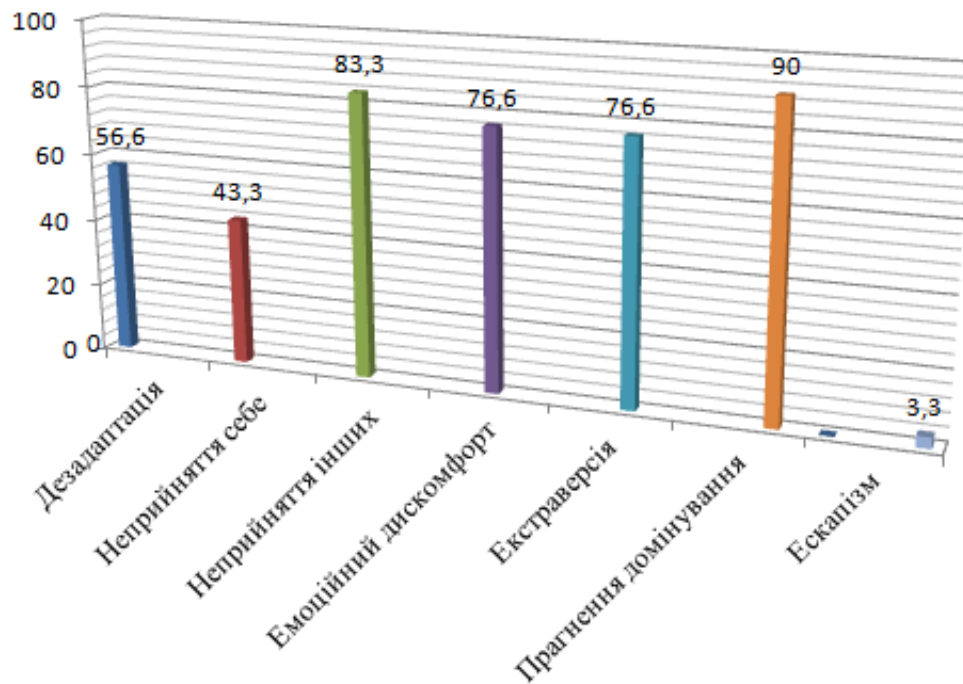

Рис. 1. Соціально-психологічна дезадаптація юнацтва

- показник "Роздратування" вищий серед юнаків – 64,3% і 43,8% відповідно;
- показник "Підозрілість" однаково високий і серед юнаків (85,7%) і серед дівчат (68,75%), хоча серед юнаків він вищий;
- за показником "Образа" значення розподілились однаково серед юнаків, а серед дівчат схильних до

- образи – меншість (31,25%);
- показник "Почуття провини" однаково високий серед юнаків і дівчат – 57,2% і 62,5 відповідно;
- індекс агресивності більший серед дівчат (62,5%);
- індекс ворожості як серед юнаків, так і серед дівчат не виходить за межі норми.

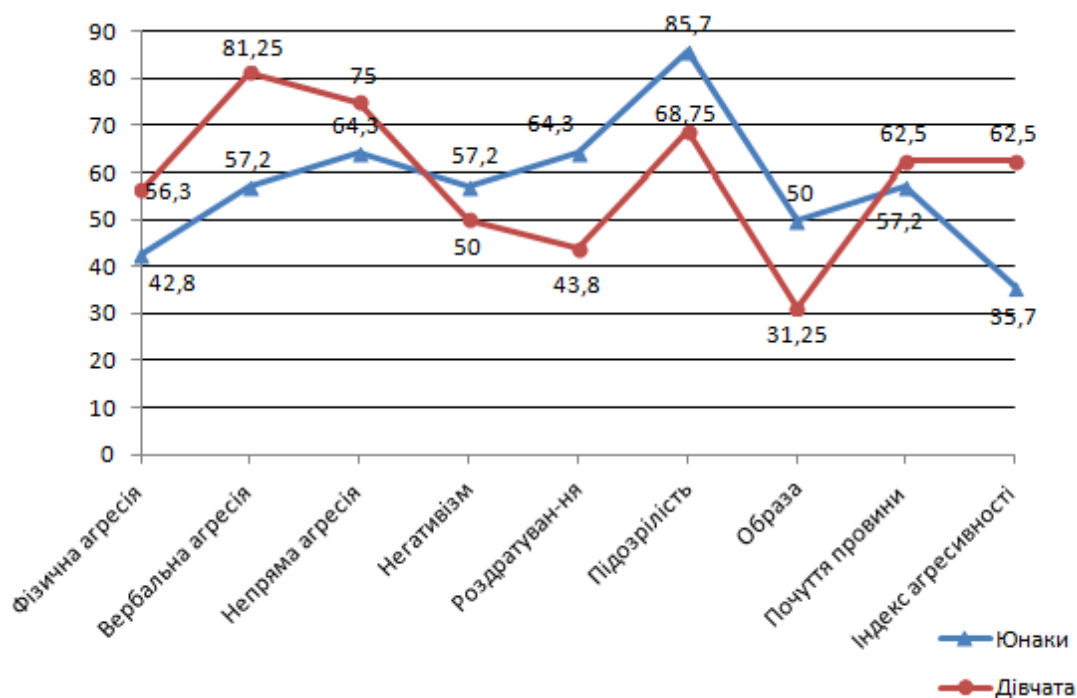

Рис. 2. Аналіз домінуючих молоді зі схильністю до девіантної поведінки в рамках субкультурального простору

Висновок. Отримані результати емпіричного аналізу вказують на актуальність отриманих результатів, які забезпечують психолога інформацією про психологічні особливості проявів девіантної поведінки та мож-

ливості їх профілактики. Так формування деструктивної форми соціалізації та включення молоді в деструктивні субкультуральні спільноти є явища які взаємопов'язані та потребують додаткового вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маршак А.Л. Особливості соціокультурних зв'язків соціально-дезорієнтованою молоді / А.Л. Маршак // СОЦИС. – 1998. – № 12. – С. 94-97.
2. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов // – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
3. Попов В.А., Кондратьева О.Ю. Зміна мотиваційно-ціннісних орієнтацій учнівської молоді / В.А.Попов, О.Ю. Кондратьева // Соціологічні дослідження. – 1999. – № 6. – С. 96-99.

REFERENCES

1. Marshak, A.L. Peculiarities of socio-cultural relations among social disoriented youth / A.L. Marshak // SOCIS. – 1998. – №12. – P. 94-97.
2. New philosophic dictionary/ Lexicographer A.A. Gricanov // Mn.: Publisher V.M.Skakun, 1998. – 896 p.
3. Popov, V.A., Kondratyeva, O.U. The changing of motivation and value orientations of the students / V.A. Popov, O.U. Kondratyeva // Sociological studies. – 1999. – №6. – P. 96-99.

The analysis of deformed socialization study as a motive of deviant behaviour under conditions of personality's insertion into the subculture extension

V.R. Pavelkiv

Abstract. The author reveals the essence and interconnection between deviant behavior motives, their manifestations and youth subcultures in the article, demonstrates the nature of this interconnection at the empirical level. By means of diagnostics it characterizes behavior manifestations of deviant behavior motives. The author makes an attempt to define motives and mechanisms of youth deviant behavior forming in the conditions of including personality into subculture area which will provide conducting efficient diagnostics and timely and targeted prevention measures of overcoming social deviations. The tasks which are put by author provide possibility of conducting diagnostic measures for determining manifestations of personal deformation which are influenced by subculture area. The author conducts scientific and theoretical review of researches which deal with issue of deviant behavior motives and mechanisms in the conditions of informal youth subcultures in the article.

The reasons of aggressive behavior forming of youth subcultures subjects are considered with the help of interview method. The section of youth self-actualization and its inclusion into youth subculture area is conducted. The attempt to expand impact of youth subcultures conditions as psychological determinants of youth deviant behavior is made and methods and means of psycho diagnostics of deviant behavior of youth subcultures representatives are presented and this becomes the main source of theoretical and methodological search of the author. The submitted analysis provides systemic conception about motives of youth deviant behavior which is included into youth subcultures area and provides disclosure of cause and result analysis of deviant behavior influence and impact of youth area on personality.

Keywords: youth, subculture, deviant behavior, personality deformation, subculture area

Творческое мышление в структуре хореографических способностей

Е.А. Русанова*

Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского, г. Одесса, Украина

*Corresponding author. E-mail: pr.corporation1@gmail.com

Paper received 10.10.15; Revised 15.10.15; Accepted for publication 22.10.15.

Аннотация. Статья посвящена разработке концептуальной структуры хореографических способностей личности, а также сравнительному исследованию творческого мышления студентов-хореографов и студентов различных учебных заведений. Система хореографического образования в Украине складывалась на протяжении восьмидесяти лет оставаясь без реформ. Молодые исполнители, желающие получить профессию хореографа современных направлений танца, весьма ограничены в проявлении своего творческого мышления. В связи с этим, в статье, особое внимание уделяется творческому мышлению в структуре хореографических способностей.

Ключевые слова: хореография, способности, творческое мышление, структура, визуальное, вербальное

Введение. Хореографические способности в психологии рассматриваются как один из видов специальных способностей, которые связаны с успехами в хореографической деятельности. Психологические структуры хореографических способностей, представленные в специальной литературе, не отражают все направления деятельности в хореографии. Зачастую акцент делается на артистах-исполнителях, либо авторы ограничиваются одним стилем хореографии, а именно – академической классикой, либо школьным и дошкольным возрастом. В предлагаемой структуре мы не ограничивались одним стилем или школой танца. В настоящее время в учебной программе хореографических факультетов недостаточно освещена проблема развития у студентов хореографических способностей в сочетании с творческим мышлением. Система хореографического образования в Украине складывалась на протяжении восьмидесяти лет и осталась без реформ. На наш взгляд, канонические системы классического и народного танцев, сконцентрированы в основном на изучении техники танца, давая только методические каноны преподавания и умение владеть своим двигательным аппаратом. Для того, чтобы определить необходимость введения в курс обучения танцоров-хореографов большего количества дисциплин, связанных с развитием творческого мышления, была поставлена также задача провести сравнительное исследование визуального и вербального творческого мышления студентов-хореографов и студентов высших учебных заведений не связанных с творчеством.

Краткий обзор публикаций по теме. Исследование психологических структур хореографических способностей представлено в работах И.Н. Поклад, И.Г. Сосниной, Н.Е. Высоцкой, Н.А. Ветлугиной. Личностные различия между молодыми танцорами и не танцорами исследовал Ф.С.Бэккер [1]. Однако в своих исследованиях авторы не учитывали все направления деятельности в хореографии, делая акцент на способностях только артистов-исполнителей, либо ограничивались в исследовании одним стилем хореографии, а именно, академической классикой, либо объектом изучения выступал только школьный и дошкольный возраст.

К ведущим компонентам хореографических способностей, как отмечает Н.Е. Высоцкая, относится моторная память или память на движения. А именно, такие ее свойства как скорость, продолжительность, объем, готовность к точному воспроизведению. Это связано с необходимостью запоминания как одиночных движений, так и их композиционной структуры [3]. В данном случае, это пример того, что общие способности лежат в основе специальных.

Автор Н.Е. Высоцкая выделяет техническое и художественное мастерство движений. А также объясняет, что профессиональная деятельность артиста балета нуждается, с одной стороны, в точном и свободном владении множеством сценических движений, а с другой, в художественном воплощении и применении языка сценического действия, которую использует хореографическая лексика [4].

Н.А. Ветлугина предлагает в структуру хореографических способностей внести эмоциональную выразительность и музыкальную ритмичность движений, подчеркивая, что эти отдельные специальные способности находятся в непосредственной и тесной связи с художественно-творческими способностями [2, с. 97]. Музыкально-двигательный компонент, считает Н.А. Ветлугина, является ведущим в структуре хореографических способностей.

Поклад И.М., исследовав хореографические способности младших школьников, выделил опорные и ведущие компоненты в структуре хореографических способностей. Опорные компоненты обеспечивают овладение техникой деятельности и соответствуют ее профессиональным требованиям. Ведущие компоненты – опираются на качество и уровень сложившихся технических приемов. Их сущность заключается в том, чтобы на этой основе создавать новые, оригинальные продукты, идеи, художественные образы. Структура хореографических способностей, предложенная И.Н. Поклад включает в себя: интеллектуально-творческий потенциал; музыкально-двигательные возможности; комплекс мотивационно-личностных свойств [6–8].

В пермской психологической лаборатории хореографические способности артистов классического балета изучались И.Г. Сосниной. Ученый делала акцент на анатомо-физических данных. Эффективность деятельности артиста определяется техничностью и художественным мастерством, так как сценическая деятельность артиста балета требует, с одной стороны, точного и свободного владения множеством сценических движений, которые используются в качестве хореографической лексики, с другой стороны, в балете нужно предоставить каждому движению определенную эмоциональную окраску, создать из комбинации отдельных движений целостное сценическое действо [9].

С позиций теории интегральной индивидуальности, хореографические способности Соснина И.Г. рассматривает как сложное многоуровневое и многокомпонентное образование, включающее: задатки (особенности строения тела и его частей и психодинамические свойства); общие способности (высокая эмоционально-волевая регуляция, креативность мышления);

специальные-хореографические способности (артистизм, танцевальность, эмоциональное удовлетворение от танцевальных движений, мотивация на успех в профессии, тонкая дифференциация движений по силе, амплитуде и скорости).

Общие способности обеспечивают успешность деятельности лиц со средним уровнем развития хореографических способностей, а высокий уровень развития хореографических способностей в большей степени зависит от задатков, чем от общих способностей, то есть основу высокоуспешной деятельности в балете значительно определяют природные задатки, считает Соснина И.Г. [9]

Целью нашей работы, опираясь на вышеизложенные исследования и существующие структуры, проанализировав литературу по данной тематике, создать концептуальную структуру хореографических способностей. Ориентируясь на танцовщиков-профессионалов, которые выбрали хореографию, как свою профессию (старше 14 лет), а также не ограничивались одним стилем и школой танца, мы проводили исследования с танцовщиками разных стилей, таких как: классическая и народная хореография, балльные танцы, джаз, модерн и другие направления современной хореографии. А также провести сравнительную диагностику творческого мышления студентов-хореографов и студентов высших учебных заведений не связанных с творчеством.

Материалы и методы. Использовались методы наблюдения, беседа, профессиография и анализ продуктов деятельности. Рассматривая хореографию, как вид деятельности, профессию, работу, при создании структуры мы учитывали не только различные стили хореографии, но также и направления деятельности, такие как: танцовщик-исполнитель, педагог-репетитор, хореограф-постановщик, а также хореограф-импровизатор. Исследования проводились на протяжении 5 лет. Для диагностики визуального и вербального творческого мышления использовалась методика Дж. Гилфорда.

Сначала составим теоретическое представление о структуре хореографических способностей. Хореографические способности – это своеобразное сочетание специальных способностей, физических данных и психологических особенностей индивида, которые обеспечивают возможность успешности в хореографической деятельности. Можно выделить следующие блоки в хореографических способностях.

Творческий блок – это реализация потенциала хореографически-одаренной личности, специфический «перевод» ее жизненных, творческих впечатлений, ее эстетического «запаса» в конкретный результат, или художественный образ – продукт. Способность создавать новую хореографию, движения, импровизировать, хореографическая креативность. Художественное восприятие музыки, видение и чувствование музыкальных образов. Таким образом, под хореографическим творчеством в этом случае понимается процесс создания новых пластических образов, хореографии или движений, передавая эмоциональную окраску музыки, ранее неизвестных определенному субъекту.

Мотивационно-личностный блок или качества характера – проявляется в упорной работе, в преодолении внутренних и внешних препятствий, соблазнов и т.д. на пути становления и реализации себя как артиста. Силе воли и преодолении физической боли, усталости. Целеустремленности в достижении целей, мотивации

стать лучшим и первым. Способность эмоционально передать свою энергетику, завладеть публикой, вызвать у нее сопереживание герою, вдохновить ее.

Когнитивный блок проявляется в способности субъекта к созданию новых форм и образов на основе динамического использования своего жизненного опыта. Такой опыт постоянно обогащается и представляет собой совокупность разнообразных художественных впечатлений, которые хранит память. Способность запоминать хореографический текст, анализировать, воспроизводить и передавать его. Понимание и умение раскрыть глубину исполняемых образов.

Хореографическая одаренность базируется также на развитой психомоторике, сложной зрительно-слуховой координации, связанной с функционированием соответствующих мозговых структур. Выразительность мимики и пантомимики; скорость, точность, координация, ритмичность, музыкальность исполнения танца. Но основу хореографической деятельности составляют не отдельные психологические или психофизиологические качества, а общая структурная организация индивида.

Анатомо-физические – соматические (телесные) свойства: пропорциональная фигура, стройность осанки, гармоничное развитие частей тела, прочность и сила костно-мышечного аппарата, а также определенные физические данные, такие как шаг (растяжка), баллон (зависание в воздухе), подъем стопы и т.д. В зависимости от стиля танца необходим различный набор физических данных. Наиболее требовательным к анатомо-физическим врожденным особенностям является классический балет. Также важны психофизиологические особенности – это стабильность вестибулярного аппарата, которая регулирует равновесие и ориентацию в пространстве; высокая сенсорная чувствительность, особенно зрительного и слухового анализаторов; развитость центров движения, обеспечивающих ощущение динамики, восприятие пространства и времени, точность ориентации в построении танцевального действия и т.д.

Результаты и их обсуждение. Таким образом, в структуре хореографических способностей можно выделить основные структурные блоки: творческий, качества характера, когнитивный, психомоторный, анатомо-физиологический; и более подробно разложить их на компоненты.

1. Творческие способности: креативность, дивергентное мышление, мотивация к творчеству, художественное восприятие мира, музыки, образов, артистичность.
2. Личностные свойства и качества характера: волевые качества, эмоциональность, настойчивость, целеустремленность, трудолюбие, сила характера, харизматичность.
3. Когнитивные свойства: хореографическая память, интеллект.
4. Психомоторные особенности: грациозность фигуры, осанка, апломб (подчеркнуто уверенное исполнение танца и устойчивость), соблюдение вертикальной линии (от головы до пят); выразительные движения лица, всего тела (мимика и пантомимика) – непосредственные проявления эмоций и чувств, семантические движения – носители содержания, знаков, значений, которые человек передает другим людям; сила, скорость, продолжительность, точность, ритмичность, координация, чувство ритма, музыкальность.

5. Индивидуальные (природные) анатомо-физические свойства и психофизиологические особенности: телосложение (вес, рост, пропорциональность); линии тела (подъем стопы, структура колен и прочее); шаг (растяжка); вращение (вестибулярный аппарат); баллон (способность зависать в воздухе) и высота прыжка; баланс (равновесие).

Такая структура наиболее точно, на наш взгляд, проявляет все грани необходимые для успешности в хореографической деятельности, людей, которые профессионально занимаются хореографией и охватывает почти все виды и направления хореографического искусства.

Творческие способности на наш взгляд являются главными для всех направлений деятельности в хореографии. Без творческого мышления невозможно хореографу создавать новые композиции, танцовщику-исполнителю воплощать художественный образ на сцене, педагогу создавать схемы уроков и комбинации, находить «подход» к ученикам и т.п.

К настоящему моменту в учебной программе хореографических факультетов недостаточно освещена проблема взаимосвязи развития у студентов хореографических способностей в сочетании с творческим мышлением, в том числе и такие вопросы, как использование соответствующих форм, приемов и методов работы со студентами сочетая их хореографические способности с развитием их творческого мышления. Система хореографического образования в нашей стране складывалась на протяжении восьмидесяти лет, и сегодня она дает прекрасные результаты в области подготовки высокопрофессиональных исполнителей и балетмейстеров. Но, на наш взгляд, канонические системы классического и народного танцев, сконцентрированы в большей мере на изучении техники танца, дают только умение владеть своим двига-

тельным аппаратом. Молодые исполнители, желающие получить профессию хореографа современных направлений танца, весьма ограничены в проявлении своей творческой индивидуальности, потому что сложившаяся на протяжении многих лет система профессиональной подготовки балетмейстеров стала настолько догматическая, что сводится к формированию профессиональных навыков, ограничивая процесс сознательного и творческого обучения, не достаточно затрагивая развитие художественного и образного мышления. Таким образом, особое внимание мы уделили именно творческому мышлению в структуре хореографических способностей.

Для того, чтобы выявить необходимость включения в программу хореографических учебных заведений большего количества дисциплин, связанных с развитием творческого мышления мы сравнили уровень визуального и вербального творческого мышления у студентов хореографических заведений со студентами учебных заведений не связанных с художественным творчеством. Нами была выделена группа в количестве 200 человек, 150 студентов-хореографов и 50 человек из обычных учебных заведений, в возрасте от 16 до 22 лет. Проведена диагностика с помощью методики Дж. Гилфорда [5] визуального и вербального творческого мышления.

После тестирования получены следующие результаты (см. табл.1). На первом месте оказалась визуальная продуктивность ($X_{\text{ср}} = 1,63$) у студентов-хореографов и 1,51 у студентов учебных заведений, не связанных с художественным творчеством; визуальная оригинальность и семантическая гибкость имеют почти одинаковые показатели соответственно, 1,38 и 1,39 у обычных студентов; 1,41 оригинальность и 1,91 у студентов-хореографов.

Таблица 1. Средние оценки уровня развития визуального творческого мышления студентов различных учебных заведений (по методике Дж.Гилфорда)

Испытуемые	Визуальное творческое мышление		
	Продуктивность	Визуальная оригинальность	Семантическая гибкость
Ст.-хореографы	1,63	1,41	1,91
Студенты	1,51	1,38	1,39

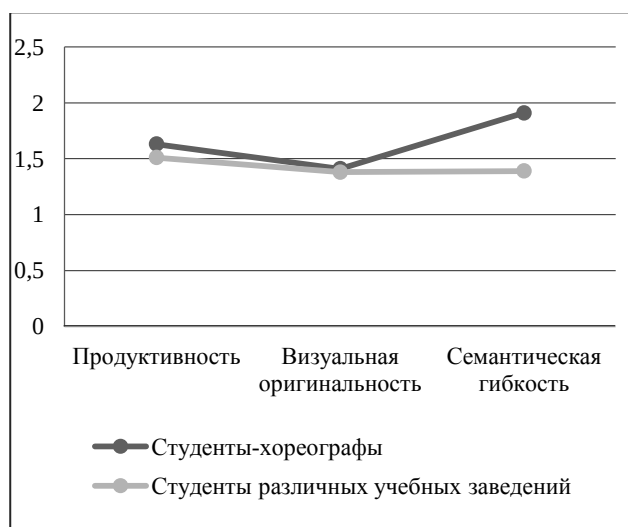

Рис. 1. Распределение показателей визуальной креативности у студентов различных учебных заведений и студентов-хореографов

По сравнению со студентами хореографических факультетов, как можно увидеть на рис.1, продуктивность выдвижения визуальных гипотез выше у студентов хореографических заведений, визуальная оригинальность находится почти на одном уровне. И семантическая гибкость студентов-хореографов значительно превышает показатели студентов разных учебных заведений, не связанных с творчеством.

Это свидетельствует о лучшем развитии визуального творческого мышления у студентов, обучающихся на хореографических факультетах, особенно, это касается семантической гибкости, а

именно, способности предложить новое использование объектов и видеть в них новые признаки.

Диагностика вербального мышления по методике Дж. Гилфорда [5] показала следующие результаты (см. табл. 2). Категориальная гибкость у студентов-хореографов имеет показатель 1,52 на уровне $X_{\text{ср}}$ в отличие от обычных студентов 1,98. Вербальная оригинальность ($X_{\text{ср}} = 1,36$ и 1,9); и продуктивность выдвижения вербальных идей ($X_{\text{ср}} = 1,68$ и 1,72) у студентов разных учебных заведений.

Таблица 2. Средние оценки уровня развития вербального творческого мышления студентов различных учебных заведений (по методике Дж.Гилфорда)

	Вербальное творческое мышление		
	Продуктивность	Вербальная оригинальность	Категориальная гибкость
Ст.-хореографы	1,68	1,36	1,52
Студенты	1,72	1,9	1,98

Рис.2. Распределение показателей вербальной креативности у студентов разных учебных заведений и студентов-хореографов

На рис. 2, можно увидеть, что по показателю продуктивности студенты-хореографы и студенты разных учебных заведений, не связанных с художественным творчеством имеют почти одинаковый уровень, но все же у первых он немного ниже. По показателям вербальная оригинальность и категориальная гибкость на уровне Ср. уровень развития у студентов хореографических учебных заведений намного ниже.

Что свидетельствует о недостаточном развитии вербального творческого мышления у студентов хореографических заведений, а именно оригинальности вербального творческого мышления и категориальной гибкости.

По нашему мнению, это связано с тем, что у танцоров более развито визуальное мышление, и наглядно-образное мышление. Учебный процесс способствует развитию именно невербального творческого мышления. Говорить, выражать и записывать творческие идеи не нужно, достаточно показывать их телом и движениями. Но это является недостатком. Так, как представители творческой профессии, хореографы должны обладать развитым как невербальным, так и вербальным творческим мышлением.

Выводы. В структуре хореографических способностей можно выделить основные структурные блоки: творческий, качества характера, когнитивный, психомоторный, анатомо-физиологический. Творческие способности на наш взгляд являются главными для всех направлений деятельности в хореографии. Без творческого мышления невозможно хореографу создавать новые композиции, танцовщику-исполнителю воплощать художественный образ на сцене, педагогу создавать схемы уроков и комбинации, находить «подход» к ученикам и т.п.

Сравнительное исследование визуального и вербального творческого мышления студентов-хореографов и студентов различных учебных заведений, не связанных с творческими профессиями показало, что визуальное творческое мышление лучше развито у студентов, обучающихся на хореографических факультетах, особенно, это касается семантической гибкости, а именно, способности предложить новое использование объектов и видеть в них новые признаки. Также, выявлен недостаточный уровень развития вербального творческого мышления у студентов хореографических заведений, а именно оригинальности вербального творческого мышления и категориальной гибкости. Что говорит о необходимости большего количества дисциплин развивающих творческое мышление для студентов-хореографов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bakker, F.C. Personality differences between young dancers and non-dancers // *Personality and Individual Differences*, 1988, № 9, P. 121-131.
2. Ветлугина Н.А., Кенеман А.В. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду // М.: Просвещение, 1983. –255 с.
3. Высоцкая Н.Е. Изучение индивидуальных качеств, влияющих на успешность овладения профессией артиста балета // Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.03, 1976. ЛГУ им. А.А. Жданова, С.16.
4. Всоцкая Н.Е., Сухарева А.М. Психофизиологические особенности учащихся хореографического училища // *Психофизиология спортивных и трудовых способностей человека*, 1974. Сб. науч. работ. Л., С. 143-159.
5. Кинг Л. Тесты на креативность // Л. Кинг – СПб.: Питер, 2005, 96 с.
6. Поклад І.М. Музично-ритмічне почуття в системі хореографічно-естетичного виховання // *Метроритм – 2*. Колективна монографія; Під ред. І.М. Юдкіна. К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2005. С. 111-113.
7. Поклад І.М. Розвиток хореографічних здібностей дітей молодшого шкільного віку // Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07, Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. К., 2006. 20 с.
8. Поклад І.М. Аналіз можливостей прояву творчого потенціалу особистості // *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. №12. Психологічні науки: 36. наук. пр.* – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. – №6 (30). Ч. 1. С. 174-180.
9. Соснина И.Г. Специальные способности артистов балета // Автореф. дисс. канд. психол. наук: 19.00.03 / Пермский пед. ин-т. – Пермь, 1997. 19 с.

REFERENCES

1. Bakker, F.C. Personality differences between young dancers and non-dancers // *Personality and Individual Differences*, 1988, № 9, P. 121-131.
2. Vetlugina, N.A., Keneman A.V. Theory and methods of musical education in kindergartens// M.: Prosveshchenie, 1983. – P. 255.
3. Vysockaya, N.E. The study of individual qualities influencing the success of professional ballet dancers. // *Abstract dis. cand. psy. sc.*: 19.00.03, 1976. LSU n.a. A.A. Zhdanov, 16 p.
4. Vysockaya ,N.E., Suhareva A.M. Physical and mental abilities of students in ballet schools. // *Psychological – physiological - sport – and work orientated abilities of the human being*, 1974. Coll Sc. Papres. L., P.143-159.
5. King, L. Creativity tests // SPb.: Piter, 2005, P. 96.
6. Poklad, I.M. Musicality and rhythm in systems of choreographic education // *Metroritm – 2*. Coll. monograph; ed. I.M. Yudkin. K.: IMFE n.a. M.T. Ril'skiy NAS of Ukrain, 2005. P. 111-113.
7. Poklad, I. M. Development of choreographic ability in young school children // *Abstract dis. cand. psy. sc.*: 19.00.07, Institute of psychology n.a. G.S. Kostyuk of APS of Ukrain. K., 2006. 20 p.
8. Poklad, I.M. Analysis of creative potential // *Sc. Bulletin of NPU n.a. M.P. Dragomanov. Ser. №12. Psychol. sc.:Coll. Sc. works.* – K.: NPU n.a. M.P. Dragomanov, 2005. – №6 (30). Part. 1. P. 174-180.
9. Sosnina, I.G. The special abilities of ballet dancers // *Abstract dis. cand. psy. sc.*: 19.00.03 / Perm' Ped. In-t. – Perm', 1997. 19 p.

Creativity in the structures of choreographic abilities**K.A. Rusanova**

Abstract. The article deals with the mental and physical structures of the choreographer enabling him to successfully create pieces. It also compares the level of creativeness of choreography students with students from other faculties. The choreographic traditions had been established in the Ukraine in the eighties and have since not been altered. Young practitioners wanting to receive a professional bases for contemporary choreography are very confined in their artistic development. In the context of this situation the article focuses on the creative process within the mental and physical structures of the choreographer.

Keywords: *choreography, capacity, creativity, structure, verbal, visual*

Чинники професійного вибору в структурі стратегій життєвих виборів працівників органів внутрішніх справ

І.А. Сербін-Жердецька

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова м. Одеса, Україна

Paper received 20.10.15; Revised 26.10.15; Accepted for publication 30.11.15.

Анотація. Досліджено суб'єктивні та соціальні чинники професійного вибору в структурі стратегій життєвих виборів працівників органів внутрішніх справ. Встановлено, що переважна обумовленість життєвих виборів такими суб'єктивними чинниками як зацікавленість, порада друзів та покликання вказує на адекватність стратегій життєвих виборів досліджених працівників органів внутрішніх справ.

Ключові слова: життєвий вибір, життєвий шлях, ситуація вибору, стратегія вибору, професійне самовизначення

Вступ. Життєвий шлях залежить не лише від знання, свідомості, самосвідомості, але від особистості в цілому, життєві вибори як відповідь особистості на ті або інші обставини і події є ефектом її цілісної структури, яка заломлює, опосередковує усі зовнішні дії – події і обставини життя. Сьогодні психологічні процеси життєвих виборів необхідно розглядати як ядро, системотворний чинник особистості. Під ситуацією вибору ми розуміємо не тільки сам момент вибору, а й соціально обумовлені обставини його вчинення. Найбільш цікавою нам уявляється ситуація професійного самовизначення, адже професійний вибір має високу вагу і вплив на майбутній життєвий шлях особистості. Ситуація професійного самовизначення дозволяє змодельовувати стратегії життєвих виборів особистості, продемонструвати взаємозв'язки між суб'єктивними установками, соціальними та індивідуально-психологічними показниками, що структурно формують стратегію життєвого вибору як психологічний конструкт.

Короткий огляд публікацій за темою. В сучасній психологічній науці часові аспекти розвитку свідомості особистості, її життєвого шляху широко представлені як класичними (К.О. Абульханова-Славська, Т. В. Березіна, В. І. Ковалов), так і новітніми дослідженнями (З.О. Кіреєва, Т. М. Титаренко), які розкривають різні аспекти життєвого світу особистості. У зарубіжній психології найбільш інтересним проблемам вибору були присвячені дослідження Л. Фестінгера, К. Левіна, П. Шутца та ін. Особистісні детермінанти вибору вивчалися: у межах теорії ухвалення рішень (Ю. М. Козелецький, Т. В. Корнілова, Г. М. Солнцева, Н. А. Simon); у екзистенціально-гуманістичному і діяльнісному напрямках (А. Маслоу, Р. Мей, В. А. Петровський, Н. В. Пилипко, О. Ю. Мандрікова, Л. І. Дементій). Вивчався також вплив зовнішніх чинників на стратегії виборів особистості: контекстів завдань на вибір варіанту рішення (А. Tversky, D. Kaneman, Н. Т. Wang, О. О. Савіна); соціальних ситуацій і взаємодій на вибір стратегії життя і формування життєвого сценарію (Е. Берн, Р. Гулдінг, М. Гулдінг, Г. С. Альтшуллер); вплив соціальних чинників (авторитету, думки більшості) на здійснення «правильного» вибору (Р. Чалдіні, Д. Кенрик, С. Нейберг). Особистісний вибір розглядається в екзистенціальній і культурно-історичній психології як детермінанта становлення особистості, як можливість зміни соціальних умов її розвитку: вибір як вчинок формує особистість (Ж.-П. Сартр, В. Франкл, М. М. Бахтін, О. Г. Асмолов, В. П. Зінченко).

Мета статті – проаналізувати основні чинники професійного вибору в структурі стратегій життєвих виборів працівників органів внутрішніх справ

Методи. Анкета, яка містила питання про соціально-демографічний статус, а саме про вік, місце народження, місце проживання, спільне проживання, рівень освіти, сімейний стан, кількість дітей в батьківській сім'ї, порядок народження, наявність дітей; Анкета, яка містила питання про особливості професійної діяльності, а саме про посаду, підрозділ, стаж в даному підрозділі, загальний стаж в органах внутрішніх справ, досвід роботи батьків в органах внутрішніх справ, а також питання про ставлення до роботи та причину вибору професії працівника органів внутрішніх справ; Опитувальник SACS С. Гобфолла в адаптації Н.С. Водоп'янової

Результати та їх обговорення. Отже, оскільки за своєю структурою вибірка повністю складалась із тих осіб, що здійснили життєвий вибір стосовно роботи в органах внутрішніх справ, нами було проаналізовано суб'єктивні чинники такого вибору. Результати частотного аналізу наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Ієрархія суб'єктивних чинників життєвого вибору стосовно професії працівниками органів внутрішніх справ

Чинники, що зумовили вибір	Частка респондентів (%)		Кількість респондентів (n)	
	Так	Ні	Так	Ні
1 Зацікавленість	57,2	42,8	182	136
2 Порада друзів	40,9	59,1	130	188
3 Покликання	35,2	64,8	112	206
4 Популярність	29,6	70,4	94	224
5 Не було вибору	20,8	79,2	66	252
6 Порада батьків	20,1	79,9	64	254
7 Для вмінь та навичок	15,1	84,9	48	270
8 Для кар'єри	10,7	89,3	34	284
9 Байдужість	4,4	95,6	14	304
10 Для зв'язків	3,1	96,9	10	308

Як виходило із інструкції, що давалась досліджуваним, респонденти могли давати декілька відповідей стосовно причин вибору професії. Наведена таблиця свідчить, що найбільш важливим чинником є *зацікавленість професією* працівника органів внутрішніх справ (57,2% респондентів). Тобто респонденти зазначали свою суб'єктивну вмотивованість змістом і сутністю правоохоронної діяльності. Другим за значущістю є такий чинник, як *порада друзів* (40,9%). Цінність наявності вірних друзів виступає як соціаль-

ний ресурс молодого фахівця і пов'язана з потребою у підтримці та взаємодопомозі. [Салихова, 2010, с. 452] Цей соціальний ресурс допомагає більш ефективно відстоювати свої інтереси в мікрогрупі, шукати осіб зі спільними інтересами та цінностями. Друзі одночасно виконують роль партнерів по спілкуванню, з ними можуть будуватися спільні плани на майбутнє, зокрема, влаштування свого професійного життя після закінчення ВНЗ (взаємодопомога, спільна робота, матеріальна допомога тощо). Третє місце в ієрархії суб'єктивних чинників займає *покликання* (35,2%). Розглядаючи вслід за С.П. Тищенко [с. 39] сутність психологічного конструкту покликання як «зумовлене минулим досвідом, передусім генетичним, потребово-ціннісне настановлення особистості стосовно певного виду (або видів) діяльності, до якої (або яких) вона відчуває схильність і внутрішній емоційно забарвлений потяг, а також – за певних умов – виявляє стан готовності щодо оволодіння зазначеною діяльністю», відзначимо наступні аспекти. Відчуття покликання до правоохоронної діяльності є дуже важливим чинником подальшої успішної роботи в органах внутрішніх справ. Відсутність професійного покликання є однією із ключових причин невдоволеності працею у правоохоронців. І якщо в інших галузях народного господарства молодий працівник має право перейти на іншу роботу, то в системі органів внутрішніх справ він зобов'язаний прослужити не менше 3-х років.

Наступним за ієрархічною позицією суб'єктивним чинником життєвого вибору професійного самовизначення виступала категорія *популярність* (29,6%).

В нашому дослідженні серед опитаних працівників внутрішніх справ лише 20,8% осіб зазначили, що при здійсненні життєвого вибору стосовно майбутньої професії в них як такого вибору не було (категорія «*відсутність вибору*»). Це вказує на недостатню сформованість у таких правоохоронців стратегій життєвого вибору, що в ситуації професійного самовизначення виступає показником неготовності до вибору професії. Життєві стратегії таких осіб характеризувались не сформованістю, відсутністю чітких уявлень про засоби та шляхи досягнення професійних цілей, невизначеністю конкретних кроків їхньої реалізації. Окрім цього такі відповіді свідчать про складності з рефлексією власних стратегій життєвого вибору. Більш того, життєвий вибір міг здійснюватися іншими особами без участі респондентів і без надання їм права вибору, іноді в силу слабкої зацікавленості учнів, або з причини авторитарності батьків. Таким чином, відсутність вибору виступала чинником із середнім пріоритетом в ієрархії суб'єктивних чинників життєвого вибору стосовно професії.

Порада батьків виступала чинником, який також мав середній рівень значущості в ієрархії суб'єктивних чинників (20,1%). Важливість ролі сім'ї, зокрема характер відносин між дітьми та батьками в процесі професійного самовизначення, відзначають і багато видатних дослідників. Інструментальні суб'єктивні чинники життєвого професійного вибору, а саме *для вмінь та навичок, для кар'єри, для зв'язків*, а також *байдужість* – характеризувались низьким пріоритетом в розглянутій ієрархії. Вони займали відповідно сьому (15,1%), восьму (10,7%), десятую (3,1%), та

дев'яту (3,1%) позиції в рейтингу. Байдужість досить умовно може розглядатись як суб'єктивний чинник життєвого вибору, адже прояв цієї установки до обрання професії має на увазі повну відмову від того, що життєвий вибір як такий визнається значущим. Причинами відмови від здійснення життєвого вибору чи його знецінення можуть виступати різні обставини, як соціальні так і індивідуально-психологічні. Одна із загальних тенденцій трансформаційних суспільств: «непрацюючі соціальні ліфти» – відсутність умов для легітимного переходу з одного соціального рівня в більш високий, Цією особливістю стала падаюча цінність освіти, точніше, дискредитація дипломів. Для молоді характерне прагнення здобути освіту, при цьому немає оптимізму при оцінці можливості подальшого працевлаштування за отриманою спеціальністю. Останній чинник є причиною знижує мотивацію до навчання, байдужості при виборі професії і низькою задоволеності працею, оскільки він виконує тимчасову функцію і не має зв'язку зі здібностями. Найбільшу небезпеку для соціального самопочуття у зв'язку в цією проблемою, являє безперспективність у побудові кар'єрної стратегії у сучасної молоді. Отже переважна обумовленість життєвих виборів такими суб'єктивними чинниками як зацікавленість, порада друзів, покликання, вказує на адекватність стратегій життєвих виборів досліджених працівників органів внутрішніх справ. Встановлено, що життєвий вибір стосовно майбутньої професійної діяльності визначається різними суб'єктивними чинниками. Ці чинники існують в певній ієрархічній структурі: ті передумови, що реалізують суб'єктивність працівників органів внутрішніх справ, завжди знаходяться на більш високому місці, вони відображають провідні мотиви та установки особистості. [Андрєєва, 2009, с. 208]

Проте відкритим залишається питання про структуру взаємовідношень між суб'єктивними чинниками життєвого вибору. [Тищенко, 2014, с. 38-43] Проведено аналіз вибірки працівників внутрішніх справ і проаналізуємо особливості структури суб'єктивних чинників життєвого вибору. Кількість головних компонентів, що дорівнювала двом, була обрана за критерієм Кайзера, відповідно до якого власне число повинне бути більшим одиниці. Частки поясненої дисперсії для кожної змінної в моделі для першої і другої розмірності склали 17,033% і 12,548% відповідно.

Для опису даних, що визначилися в процесі зниження розмірності, використовувалися компонентні навантаження. Матриці компонентних навантажень для даної моделі наведені в таблиці 2.

Аналізуючи таблицю, необхідно зауважити, що параметр *зацікавленості* був дуже сильно пов'язаний із параметром *покликання*. Очевидно, що досліджені працівники органів внутрішніх справ пов'язували власний інтерес до правоохоронної діяльності із відчуттям покликання до цієї професії. Можливо, для них складно було розрізнити, які суб'єктивні смисли свідчили про зацікавленість роботою працівника органів внутрішніх справ, а які – про покликання. Отже ці суб'єктивні чинники є дуже близькими за змістом. До зазначених чинників є близькими такі параметри, як *популярність* та *для вмінь та навичок*. Можна зробити висновок, що часто зацікавленість або відчуття

Таблиця 2. Компонентні навантаження для суб'єктивних чинників життєвого вибору працівників органів внутрішніх справ

Суб'єктивні чинники життєвого вибору	Розмірність	
	1	2
Зацікавленість	0,465	-0,030
Покликання	0,688	-0,070
Порада батьків	-0,206	-0,321
Порада друзів	-0,415	0,270
Популярність	0,416	0,245
Для кар'єри	-0,039	0,549
Для зв'язків	-0,227	0,567
Для вмінь та навичок	0,302	-0,359
Не було вибору	-0,594	-0,150
Байдужість	-0,361	-0,489

Примітка: жирним шрифтом виділені максимальні за абсолютним значенням компонентні навантаження змінних.

покликання до професії викликалися у респондентів її популярністю, престижем, позитивним іміджем у суспільстві. З іншого боку зацікавленість пов'язувалася із інтересом до певних операціональних особливостей професії правоохоронця, зокрема необхідних для успішної діяльності знань вмінь, навичок. Суб'єктивний чинник *порада батьків* був тісно пов'язаний із *байдужістю* респондентів стосовно їхнього професійного вибору. Відповідно, зв'язок між цими категоріями можна пояснити тим, що часто вплив батьків на професійне самовизначення має не тільки консультативно-дорадчий характер, але й може приймати форму тиску та безпеліційного вирішення долі власної дитини.

З цими параметрами виявив просторову близькість такий параметр, як *не було вибору*. Показник суб'єктивного чинника *порада друзів* був досить близько розташований до таких показників як: *для кар'єри* та *для зв'язків* – які характеризували прагматичні установки при здійсненні життєвого вибору стосовно професії. Очевидно, що при порадах друзів основними мотивами виступають потреби у досягненні високого соціально-економічного статусу та кар'єрного зростання. [Андрєєва, 2009, с. 209]

Отже, розглядаючи отримані за допомогою методу нелінійних головних компонент дві ортогональні розмірності графічного відображення взаємозв'язків між суб'єктивними чинниками життєвого вибору, нами було встановлено наступні просторові тенденції. Додатній полюс першої розмірності формують такі суб'єктивні чинники, як *популярність*, *зацікавленість*, *покликання* та *для вмінь та навичок*. Від'ємний полюс першої розмірності формує такий суб'єктивний чинник, як *не було вибору*. Додатній полюс другої компоненти складають такі параметри, як *порада друзів*, *для кар'єри*, *для зв'язків*. Від'ємний полюс створюють такі параметри: *порада батьків*, *для вмінь та навичок*, *байдужість*.

Таким чином, виходячи із психологічного змісту вказаних категорій, можна надати компонентам відповідні назви, що буде описанням структури взаємодієнь між суб'єктивними чинниками життєвого вибору у працівників органів внутрішніх справ. Психологічним змістом першої компоненти є протиставлення автономії, суб'єктності, самодетермінації особистості її пасивному реагуванню на середовищні чинники. Відповідна перша компонента була означена,

як «*Самодетермінація – реактивність*». В свою чергу психологічним змістом другої компоненти є два взаємопов'язані конструкти. Перший конструкт характеризує дихотомія, що описує джерело впливу на здійснення життєвого вибору: з одного боку це вплив друзів, з іншого – вплив батьків. [Салихова, 2010, с. 452] Другий конструкт характеризує дихотомія сприйняття цінності професії, а саме орієнтація на зовнішню цінність професії (для зв'язків та кар'єри), або орієнтація на внутрішню цінність професії (для власних знань, умінь та навичок). Назва для другої компоненти були комплексною: «*Вплив друзів (зовнішня цінність) – вплив батьків (внутрішня цінність)*».

З метою побудови класифікації досліджених працівників органів внутрішніх справ за суб'єктивними чинниками життєвого вибору застосовувався кластерний аналіз. У нашому дослідженні використовувався двокроковий кластерний аналіз. Його параметрами якого були всі показники, що характеризують суб'єктивні чинники життєвого вибору на прикладі обирання професії. [Тищенко, 2014, с. 44-47] Найбільш оптимальною виявлялася чотирьохкластерна модель. Для даної моделі критерій Акайке був рівний 2100,968, а відношення мір відстані було максимальним – 2,593 (при трьохкластерній моделі 2,072, при п'ятикластерній моделі – 1,116). Усього в кластерні групи був об'єднано 318 випробуваних, що склало 100% від усієї вибірки. До першого кластеру з даного числа було віднесено 66 досліджених працівників органів внутрішніх справ (20,75%), до другого – 70 респондентів (22,01%), до третього – найбільшого за кількістю досліджених – 96 (30,19%), до четвертого – 86 (27,04%).

Розподіл вибірки за кластерами, що класифікують респондентів за патернами суб'єктивних причин стосовно здійснення життєвого вибору щодо майбутньої професії, наведений на рисунку 1.

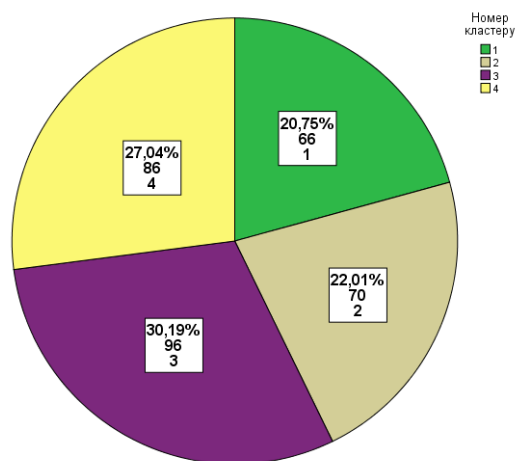

Рис. 1. Кластерна структура вибірки працівників органів внутрішніх справ при класифікації за суб'єктивними чинниками життєвого вибору.

Примітка: 1 – кластер «Реактивний вибір»; 2 – кластер «Зовнішній вплив»; 3 – кластер «Когнітивне самовизначення»; 4 – кластер «Емоційне самовизначення».

Для того, щоб розкрити психологічний зміст отриманих кластерів, нами було проаналізовано співвідношення суб'єктивних чинників життєвого вибору в виділеній кластерній структурі. Вказане співвідношення наведене в таблиці 3.

Таблиця 3. Співвідношення суб'єктивних чинників життєвого вибору в виділеній кластерній структурі

Суб'єктивні чинники	Частка респондентів (%)							
	1-й кластер		2-й кластер		3-й кластер		4-й кластер	
	Ні	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні	Так
Зацікавленість	13,2	7,5	15,7	6,3	0,0	30,2	13,8	13,2
Покликання	20,1	0,6	22,0	0,0	18,9	11,3	3,8	23,3
Порада батьків	16,4	4,4	14,5	7,5	23,3	6,9	25,8	1,3
Порада друзів	11,3	9,4	8,8	13,4	17,0	13,0	22,0	5,0
Популярність	19,5	1,3	10,1	11,9	30,2	0,0	10,7	16,4
Для кар'єри	18,9	1,9	19,5	2,5	25,8	4,4	25,2	1,9
Для зв'язків	20,1	0,6	20,1	1,9	29,6	0,6	27,0	0,0
Для вмінь та навичок	19,5	1,3	22,0	0,0	26,4	3,8	17,0	10,1
Не було вибору	2,5	18,2	22,0	0,0	28,9	1,3	25,8	1,3
Байдужість	16,4	4,4	22,0	0,0	30,2	0,0	27,0	0,0

Примітка: жирним шрифтом виділені максимальні за відносним значенням частки за абсолютним значенням компонентні навантаження змінних.

Якісними характеристиками першого кластеру були такі суб'єктивні чинники, як *не було вибору* та *байдужість*. Цей кластер отримав назву «Реактивний вибір». В нього увійшли працівники органів внутрішніх справ, життєвий вибір стосовно професійного самовизначення характеризували ситуативні реакції або їхня тотальна відсутність. Якісними показниками другого кластеру виступали показники *порада батьків*, *порада друзів* та *для зв'язків*. Даний кластер був означений як «Зовнішній вплив». Респонденти, що сформуливали його, інтерпретували суб'єктивні критерії інших осіб і керувались ними як власними суб'єктивними чинниками. Третій кластер був відокремлений такими якісними критеріями, як *зацікавленість* та *для кар'єри*. Його було названо «Когнітивне самовизначення». Досліджувані, що увійшли до вказаного кластеру, формують свій професійний вибір на основі бажання дізнатись нового у процесі бажаної професійної діяльності. Склад четвертого кластеру формувалася високою часткою таких параметрів як *покликання*, *популярність* та *для вмінь та навичок*. В цей останній кластер увійшли правоохоронці, що орієнтувались на емоційно забарвлені суб'єктивні чинники при здійсненні життєвого вибору стосовно майбутньої професії. Даний кластер дістав відповідну назву – «Емоційне самовизначення».

Отже, розглянувши кластерну структуру вибірки працівників органів внутрішніх справ при класифікації за суб'єктивними чинниками життєвого вибору, варто дослідити як аргументація здійсненого професійного вибору правоохоронців пов'язана із соціально-демографічними чинниками. [Салихова, 2010, с. 452]

Для аналізу взаємозв'язків між цими соціально-демографічними показниками використовувався критерій ϕ_c Крамера. Аналіз за допомогою даного критерію дозволив встановити, що місце народження працівників пов'язане з такими суб'єктивними чинниками як *не було вибору* ($\phi_c = 0,187$, $p = 0,025$) та *байдужість* ($\phi_c = 0,057$, $p = 0,850$). Серед тих, хто народився в Одесі, 38,9% респондентів зазначили, що в них не було вибору в ситуації обирання професії. У тих, у кого місцем народження був інший обласний центр ствердну відповідь на це питання дали 18,5% працівників органів внутрішніх справ, передмістя Одеси – 0,0%, райцентр – 6%, інший населений пункт – 20,7%. Також серед тих правоохоронців, хто народився в Одесі, 16,7% респондентів відповіли, що їм було байдуже

стосовно власного професійного вибору. У тих, у кого місцем народження був інший обласний центр на байдужість вказали 0,0% працівників органів внутрішніх справ, передмістя Одеси – 0,0%, райцентр – 8,7%, інший населений пункт – 4,4%. Отже реактивним вибором стосовно важливих життєвих подій (на прикладі прийняття рішення про професію працівника органів внутрішніх справ) характеризуються в першу чергу мешканці крупного міста. Показник *зацікавленості* був тісно пов'язаним із кількістю дітей в батьківській родині ($\phi_c = 0,157$, $p = 0,020$). Якщо в родині була єдина дитина, то вона, тобто респондент, зазначала свою зацікавленість, як суб'єктивний чинник вибору професії у 63,6% випадків, якщо дві дитини, то у 61,0% випадків. В багатодітних родинах зацікавленість професією відзначали лише 43,2% респондентів. Таким чином, чим більше було дітей в родині, тим менше вони використовували когнітивне самовизначення для свого професійного вибору. Якщо батько респондента працював в органах внутрішніх справ, то це сприяло тому, що респонденти при своєму професійному виборі намагались прислуховуватись до порад батьків. Зв'язок між питанням «Чи працював батько в органах внутрішніх справ?» та показником *порада батьків* був статистично значущим ($\phi_c = 0,217$, $p < 0,001$). В таких сім'ях 44,4% респондентів відповіли, що для них при професійному самовизначенні важливими є поради батьків, тоді як в родинах, де батько не працював правоохоронцем, лише 17,0% звертали увагу на пораду батьків. У випадку, коли батько досліджуваного правоохоронця не працював в органах внутрішніх справ, то це сприяло тому, що респонденти при своєму професійному виборі намагались прислуховуватись до порад друзів. Коефіцієнт асоціації між питанням «Чи працював батько в органах внутрішніх справ?» та показником *порада друзів* був статистично значущим ($\phi_c = 0,176$, $p = 0,002$). В сім'ях, де батько був правоохоронцем лише 16,7% респондентів прислуховувались до порад друзів, тоді як в контрастній групі – 44,0%. З досліджень, присвячених мотивації працівників органів внутрішніх справ, відомо, що позитивне ставлення членів сім'ї співробітника гарантує йому психологічний комфорт.

Розглянувши вплив соціально-демографічних передумов на суб'єктивні чинники життєвого вибору працівників органів внутрішніх справ, розглянемо які існують стійкі типи правоохоронців, стосовно здійснених життєвих виборів. Вибір розглядається як дія-

льність, яка має свої етапи протікання і регулюється актуальними та потенційними життєвими цінностями. Основна функція вибору – це смислове регулювання життя, яке здійснюється через вибір діяльностей. [Тищенко, 2014, с. 48-50] З метою побудови класифікації досліджених працівників органів внутрішніх справ за здійсненими життєвими виборами також як і вище застосовувалась процедура двокрокового кластерного аналізу. Його параметрами якого були всі показники, що характеризують здійснені життєві вибори працівників органів внутрішніх справ, а саме:

1. Життєвий вибір стосовно *отримання вищої освіти*;
2. Життєвий вибір стосовно *укладення шлюбу*;
3. Життєвий вибір стосовно *народження дітей*.

Найбільш оптимальною виявлялася двохкластерна модель. Для даної моделі критерій Акайке був рівний 2100,968, а відношення мір відстані було максимальним – 3,130 (при трьохкластерній моделі 1,329, при чотирьохкластерній моделі – 1,667). Усього в кластерній групі був об'єднано 318 випробуваних, що склало 100% від усієї вибірки. До першого кластеру – найбільшого за кількістю досліджених – з даного числа було віднесено 204 досліджених працівників органів внутрішніх справ (64,2%), до другого – 114 респондентів (35,8%). Розподіл вибірки за кластерами, що класифікують працівників органів внутрішніх справ за типами стратегій життєвого вибору, наведений на рисунку 3.4.

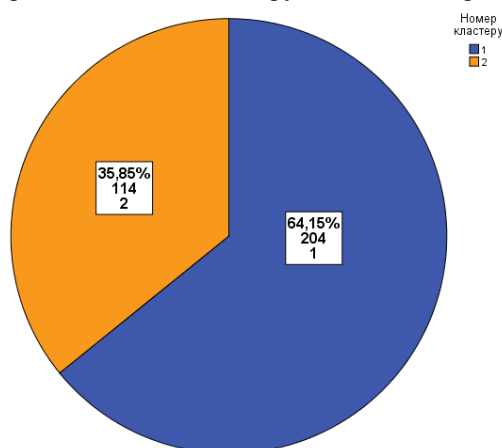

Рис. 2. Кластерна структура вибірки працівників органів внутрішніх справ при класифікації за здійсненими життєвими виборами.

Примітка: 1 – кластер «Реалізовані стратегії життєвого вибору»; 2 – кластер «Бар'єрні стратегії життєвого вибору».

З метою розкриття психологічного змісту отриманих кластерів, нами було проаналізовано співвідношення життєвих виборів в виділеній кластерній структурі. Зазначене співвідношення наведено в таблиці 4.

Таблиця 4. Співвідношення здійснених життєвих виборів в виділеній кластерній структурі

Життєві вибори стосовно	Частка респондентів (%)			
	1-й кластер		2-й кластер	
	Ні	Так	Ні	Так
Отримання вищої освіти	15,1	49,1	15,4	20,4
Укладення шлюбу	1,3	62,9	30,8	5,0
Народження дітей	1,3	62,9	0,0	35,8

Примітка: жирним шрифтом виділені максимальні за відносним значенням частки за абсолютним значенням компонентні навантаження змінних.

Як видно із наведеної таблиці до першого кластеру увійшли ті досліджені працівники органів внутрішніх справ, які вже здійснили власні життєві вибори: переважна кількість з представників першого кластеру отримали вищу освіту, уклали офіційний шлюб та народили як мінімум одну дитину. Представники другого кластеру у переважній більшості зволікали зі здійсненням вказаних виборів.

Для того щоб дати назву виділеним кластерам, нами було використано теоретичні положення стосовно ціннісно-смислової організації життєвого простору висунуті Н.Р. Саліховою та застосовані нами до проблематики стратегій життєвого вибору []. Згідно за дослідницею динамічна сторона ціннісно-смислової регуляції життєдіяльності людини як суб'єкта життя представлена механізмом бар'єрності-реалізованості особистісних цінностей, який працює в діяльнісному прошарку образу світу і зв'язаний системно-функціональними зв'язками з механізмами його поверхневих прошарків. Даний механізм задається двома якісно різнорідними динамічними тенденціями, котрі являють собою опонентні стратегії внутрішньої переробки неузгодженостей, що виникають при оцінці людиною ступеня важливості власних цінностей. Оцінка, у свою чергу, здійснюється крізь призму сприйняття заходів реалізації намірів, цілей і цінностей. Авторка вказує, що зазначені тенденції утворюють два типи екзистенційних установок. Екзистенційна установка реалізуємість виражається в прагненні узгодити ступені важливості та доступності своїх цінностей. Це досягається або за рахунок активних дій по реалізації цінності в реальності, або за рахунок внутрішніх (наприклад, компенсаторних) дій по типу захисних механізмів, що приводять до зниження оцінки важливості цінності при її неприступності. Екзистенційна установка бар'єрності націлює увагу людини на відсутність ознак реалізації особистісних цінностей в актуальній життєвій ситуації, ініціюючи їх пошук за межами наявної життєвої ситуації. Це виражається в неузгодженості або навіть поляризації оцінок важливості й доступності цінності. Вони змінюються різноспрямовано, підвищення одного з параметрів пов'язане зі зниженням іншого, і, відповідно, доступне знецінюється, а недоступне здається більш цінним. [Андреева, 2009, с. 210-211] Виходячи із вказаних положень, нами була запропонована ідея, що стратегії життєвого вибору також можуть розглядатися у дихотомії реалізованості проблемності. Стратегії називаються реалізованими, коли життєвий вибір був здійснений суб'єктом, та бар'єрними, коли суб'єкт зволікав цього вибору. Відповідно, можна надати визначення, що представники першого кластеру характеризувались реалізованими стратегіями життєвого вибору, тоді як респонденти із другого кластеру визначались бар'єрними стратегіями життєвого вибору.

За допомогою однофакторного дисперсійного аналізу нами було з'ясовано, що представники першого та другого кластеру відрізняються один від одного за показником віку ($F = 168,186$; $p = 0,001$). Середній вік представників першого кластеру склав $34,000 \pm 5,845$ років. Середній вік представників другого кластеру склав $25,597 \pm 4,949$. Очевидно, що чим більше вік представників дослідженої вибірки, тим більше шан-

сів, що вони здійснять свої власні життєві вибори. Тому нас цікавлять респонденти, що являють собою крайні варіанти: ті, що здійснили власні життєві вибори в молодому віці, і ті, що зволікали здійснення зазначених життєвих виборів навіть знаходячись у середньому віці.

На рисунку 3 наведена гістограма розподілу працівників органів внутрішніх справ за віком та кластерною структурою при класифікації за здійсненими життєвими виборами.

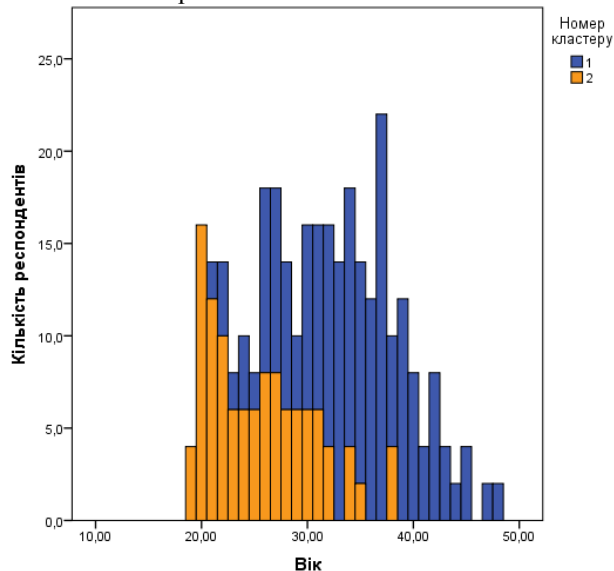

Рис. 3. Гістограма розподілу працівників органів внутрішніх справ за віком та кластерною структурою при класифікації за здійсненими життєвими виборами.

Примітка: 1 – кластер «Реалізовані стратегії життєвого вибору»; 2 – кластер «Бар'єрні стратегії життєвого вибору».

Як виходить із наведеної гістограми серед дослідженої вибірки існує певна частка працівників органів внутрішніх справ, які у молодому віці вже реалізували важливі власні стратегії життєвого вибору. Наприклад, серед респондентів із віком 26 років і молодше таких осіб нараховувалось 24 чоловіка, що складає 7,56% від всієї вибірки. Також серед дослідженої вибірки виявлено певну частку правоохоронців, які у середньому віці зволікають здійснювати життєві ви-

бори і характеризуються бар'єрними стратегіями. Зокрема, серед респондентів із віком 30 років і старше таких досліджуваних нараховувалось 26 чоловік, що складає 8,18% від всієї вибірки. Отримані результати частотного аналізу вказують, що відносно невелика частка досліджених характеризується неадекватним ситуації уникненням життєвого вибору. Це вказує, що працівники органів внутрішніх справ у переважній більшості своєчасно реалізують стратегії власних життєвих виборів на протязі життєвого шляху.

Висновки. Були досліджені суб'єктивні та соціальні чинники професійного вибору в структурі стратегій життєвих виборів працівників органів внутрішніх справ. Встановлено, що переважна обумовленість життєвих виборів такими суб'єктивними чинниками як зацікавленість, порада друзів та покликання, вказує на адекватність стратегій життєвих виборів досліджених працівників органів внутрішніх справ. Інструментальні суб'єктивні чинники життєвого професійного вибору, а також байдуже ставлення характеризувались низьким ієрархічним пріоритетом. Визначено вплив соціальних чинників на продовження сімейної династії: якщо батько респондента працював в органах внутрішніх справ, це сприяло тому, що респонденти при своєму професійному виборі намагались прислуховуватись до батьківських порад. Виявлено структуру взаємозв'язків між суб'єктивними чинниками життєвого вибору, яка описується двома ортогональними компонентами: «Самодетермінація – реактивність» та «Вплив друзів (зовнішня цінність) – вплив батьків (внутрішня цінність)». Визначено кластерні структури вибірки правоохоронців при класифікації за суб'єктивними чинниками життєвого вибору (кластери «Реактивний вибір», «Зовнішній вплив», «Когнітивне самовизначення», «Емоційне самовизначення») та при класифікації за здійсненими життєвими виборами (кластери «Реалізовані стратегії життєвого вибору» та «Бар'єрні стратегії життєвого вибору»). Доведено, що працівники органів внутрішніх справ у переважній більшості своєчасно реалізують стратегії власних життєвих виборів на протязі життєвого шляху, адже лише 8,18% респондентів характеризуються уникненням життєвого вибору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.В. Професійна мотивація співробітників органів внутрішніх справ: особливості інституційного впливу / Г.В. Андреева // Право і Безпека. – 2009. – № 2. – С. 206-211.
2. Салихова Н.Р. Ценностно-смысловая организация жизненного пространства личности / Н.Р. Салихова. – Казань: Казан. ун-т, 2010. – 452 с.
3. Тищенко С.П. Покликання – свідчення обдарованості / С.П. Тищенко // Обдарована дитина. – 2014. – N 10. – С. 38-50.

REFERENCES

1. Andreeva, G.V. Profesiynna of motivaciya spivrobitnikiv organiv vnutrishnih sprav: osoblivosti instituciynogo vplivu // of Pravo and Bezpeka. – 2009. – № 2. – С. of 206-211./ Andreeva G.V. Professional motivation of employees of organs of internal affairs: features of institutional influence
2. Salihova, N.R. Cennostno – smislovaya organizaciya zchiznenogo prostranstva lichnosti / of Kazan : Kazan. un -t, 2010. – 452 p. / N.R. Salihova Valued-semantic organization of vital space of person
3. Tischenko, S.P. Poklikannia – svidchennia obdarovanosti / of S.P. Tischenko // Obdarovana ditina. – 2014. – N 10. – С. 38-50 / S.P. Tischenko/ of Calling is a certificate of gift/

Factors of professional choices in the structure of the life election strategies of police officers

I.A. Serbin-Zcherdecka

Abstract. The human and social factors of professional choice are investigational in the structure of strategies of vital elections of workers of organs of internal affairs. It is set that conditionality of vital elections such human factors as the personal interest, advice of friends and calling, specifies on adequacy of strategies of vital elections of investigational workers of organs of internal affairs.

Keywords: vital choice, course of life, situation of choice, strategy of choice, professional self-determination

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu